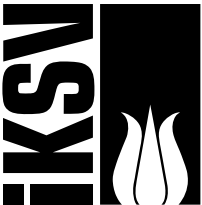

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi

OCAK 2024

Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi

OCAK 2024

Bu rapor Ortaklaşa: Kültür, Diyalog ve Destek Programı kapsamında, Avrupa Birliği desteğiyle hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla İstanbul Kültür Sanat Vakfı'na aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Bu rapor, İstanbul Kùltür Sanat Vakfı'nın Kùltür Politikaları Çalışmaları Departmanı bünyesinde yürütölen Ortaklaşa: Kùltür, Diyalog ve Destek Projesi kapsamında Doç. Dr. Ulaş Bayraktar tarafından hazırlanmıştır.

İçindekiler

SUNUŞ	04
YÖNETİCİ ÖZETİ	07
GİRİŞ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	14
1 KÜLTÜR POLİTİKALARI: KÜLTÜR, KÜLTÜRLER, DEMOKRASİ VE HAKLAR	20
2 DOĞADAN KÜLTÜRE EKOSİSTEM	25
3 KÜLTÜR EKOSİSTEMİNİN TEDARİK HİZMETLERİ	33
3 1 TEDARİKTE DEMOKRATİK TEMSİL	42
3 2 TEDARİKİN BÜTÇESİ	44
3 3 TEDARİKİN YÖNETİMİ	56
4 KÜLTÜR EKOSİSTEMİNİN DESTEK HİZMETLERİ	65
4 1 BİR ÖZGÜRLÜK İMKÂNI OLARAK DESTEK	66
4 2 DESTEKTE EŞİTLİK	71
4 3 DESTEĞİN ADALETİ: ERİŞİM	79
5 KÜLTÜR EKOSİSTEMİNİN MEDENİ HİZMETLERİ	100
6 KÜLTÜR EKOSİSTEMİNİN DÖNÜŞÜM HİZMETLERİ	109
6 1 BİREYSEL DÖNÜŞÜM İÇİN KÜLTÜR	110
6 2 AFET DÖNEMLERİNDE KÜLTÜR-SANATLA DÖNÜŞÜM	114
6 3 EKOLOJİK DÖNÜŞÜM İÇİN KÜLTÜR-SANAT	118
6 4 KENTİN KÜLTÜR POLİTİKALARIYLA DÖNÜŞÜMÜ	123
7 ÖNERİLER VE SONUÇ	127
EK 1 YARI YAPILANDIRILMIŞ DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER LİSTESİ	132
EK 2 ODAK GRUP TOPLANTILARI LİSTESİ	136
KAYNAKÇA	142

Sunuş

Cumhuriyet 100. yılını kutlarken, İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın (İKSVM) kültür-sanat alanındaki yarım yüzyılı aşan deneyimini arkamıza alarak, diyalogu ve ortaklaşmayı teşvik eden, Avrupa Birliği (AB) tarafından desteklenen Ortaklaşa projemizi başlattık. Bugün, Ortaklaşa'nın yaklaşık bir yıllık saha çalışmasının ürünü olan bu raporu kamuoyuyla paylaşmanın heyecanını yaşıyoruz.

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye 2022 raporu, kültür sektörünün küresel salgın sonrasında karşılaştığı sorunlara dikkat çekiyordu. Rapor; finansman eksikliği, kültürel altyapı yetersizliği ve yönetim kapasitelerinin sınırlılığı gibi konuların hâlâ çözüm beklediğine işaret ediyor,¹ kamu kuruluşlarının sağladığı desteklerin yeterli ve kalıcı bir sonuç ortaya koyamadığından bahsediyordu. Birçok kültür kurumunun ve merkezinin kalıcı olarak kapanmak zorunda kaldığı küresel bir krizin ortasında, 2020'de yayımlanan Roma Şartı ise, ulusal ve yerel yönetimlerin kültüre katılım konusunda yasal yükümlülüklerini hatırlatırken yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının rolleri ve sorumluluklarının, kültür politikalarının şekillendirilmesinde kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştı.²

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2022'de yayımladığı tavsiye kararı da, kültürün ifade özgürlüğünü teşvik etme, farkındalık yaratma ve kamusal tartışmaları canlandırma gücüne, böylece küresel sorunlarla baş etme ve işbirliğine katkı sağlama potansiyeline vurgu yaptı.³ Kararda kültüre katılımın, çoklu krizlerin üstesinden gelmeye ve demokratikleşmeye yardımcı olabileceği ifade ediliyordu.

Türkiye'de de kültür-sanatın demokrasiye ve birlikte yaşamaya katkısıyla birlikte kültür politikalarının yapımında sivil katılımı duyulan ihtiyaç, son yıllarda daha belirgin hâle geldi. 2000'lerin başında, AB ile yürütülen müzakereler doğrultusunda sürdürülebilir ve demokratik yönetim için katılımcı yaklaşımları teşvik eden kamu politikası reformları yapıldı. Ancak bugün kültür politikası yapım süreçleri önemli bir oranda merkezden yönetilmeye devam ediyor, sivil-kamu diyalogu hedeflerine de henüz tam olarak ulaşılabilmiş değil. Kültür alanında kapsayıcı bir politika yapma mekanizmasının

etkin şekilde işlemesi için katılımcı yaklaşımların uygulanması, farklı aktörler arasında diyalogun ve işbirliğinin artması önem taşıyor.

Böyle bir dönemde sivil kültür-sanat kuruluşlarıyla belediyelere kritik görevler düşüyor. Ancak, bunun için belediyelerin kentlerin kültür hayatındaki rolünün düzenleyici ve altyapı hazırlayıcı olma nitelikleriyle tanımlanması, kentteki tüm kültürel aktörlerin sürece katılımını teşvik eden bir yaklaşım benimsenmesi gerekiyor.

Öte yandan sivil kültür-sanat kuruluşlarının korunaklı alanlara ihtiyaçları var. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (European Union Agency for Fundamental Rights), "Sivil Alan Güncellemesi 2023" (Protecting Civil Society Update 2023) raporunda STK'ların maruz kaldığı hukuki ve idari kısıtlamalara, tehdit ve saldırılara, bilgiye erişimlerindeki yetersizliğe, kaynaklara erişimde yaşadıkları çok boyutlu sorunlara, politika yapımı ve karar alma süreçlerine katılım için çoğunlukla finansman kısıtlamalarının neden olduğu yetersiz organizasyon kapasitelerine ayrıntılı bir şekilde yer veriyor.⁴

IKSV tarafından yürütülen, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı III kapsamında AB tarafından desteklenen "Ortaklaşa: Kültür, Diyalog ve Destek Programı," insan haklarını ve demokrasiyi korumada kritik rolleri olan STK'lara kent sakinlerine doğrudan temas edebilme ve yönettikleri coğrafyanın sosyokültürel özelliklerine hakim olma kapasitesine sahip belediyelerle bir araya gelme imkânı sağladı. Projenin hedefinde, insan odaklı ve hakkaniyetli bir sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla STK ve belediyeler arasında diyalog geliştirmek

1 Avrupa Birliği Komisyonu, "2022 Türkiye Raporu," SWD(2022) 333. Gayriresmî tercüme, Brüksel, 12.10.2022.

2 Roma Başkenti ve UCLG Kültür Komitesi, "2020 Roma Şartı," 2020.

3 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Recommendation CM/Rec(2022)15 of the Committee of Ministers to member States on the role of culture, cultural heritage and landscape in helping to address global challenges" [Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere küresel zorlukların çözümünde kültür, kültürel miras ve peyzajın rolüne ilişkin CM/Rec(2022)15 sayılı Tavsiye Kararı], 20 Mayıs 2022.

4 Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, "Sivil Alan Güncellemesi 2023." fra.europa.eu/en/publication/2023/civic-space-2023-update?page=1#read-online%C2%A0.

ve ortak projelerde işbirlikleri kurmak var. Ortaklaşa, kültür-sanat alanında toplumsal katılım, demokratikleşme, kültürel hakların tesis edilmesi, Türkiye'deki kültür politikalarının ve kültür ekosisteminin güçlendirilmesi yolunda tarihi bir adım attı.

Bu rapor, İKSV'nin kültür politikaları çalışmaları kapsamında yürütülen Ortaklaşa projesinin bir parçası olarak, Doç. Dr. Ulaş Bayraktar tarafından kaleme alındı. Raporda, Ortaklaşa'nın ilk yılı olan 2023 boyunca gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve odak grup toplantılarının yanı sıra Frekans Araştırma desteğiyle ülke genelinde farklı aktörlerin katılımıyla yürütülen anket bulgularından faydalandı. Belediyeler, kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar ve kent sakinleri birer aktör olarak benimsendi ve bu aktörlerin mevcut durumlarına, beklentilerine, ihtiyaçlarına ve aralarındaki ilişkilere odaklandı. Neticede Türkiye'nin yerel kültür ekosistemine dair kapsamlı bir fotoğraf ortaya kondu.

Ülke genelinde Nisan-Haziran 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilecek arama konferanslarında, bu konular daha derinlemesine tartışılacak ve ortaya çıkacak öneriler, UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin 20'nci, Ortaklaşa projesinin 3'üncü yılı olacak 2025'te yayımlanacak bir dizi politika önerisinin temelini oluşturacak. Ancak bu önerilerin hayata geçirilmesi için önce yerel yönetimler, sivil kültür-sanat kuruluşları, kültür profesyonelleri ve kent sakinleri arasında güçlü bir işbirliği ve diyalog zemininin oluşturulması gerekiyor. Bu rapor, bu zeminin oluşturulması için somut bir veri, analiz ve çözüm kaynağı oluşturuyor, siz değerli okuyucularımızı da hayalini kurduğumuz kültür-sanat alanını savunmaya ve katılımcı olmaya davet ediyor.

ÖZLEM ECE

İKSV KÜLTÜR POLİTİKALARI
ÇALIŞMALARI DİREKTÖRÜ

Yönetici Özeti

ARAŞTIRMANIN ARKA PLANI

Türkiye'de kültür politikalarının kentlerin ve bölgelerin ihtiyaçlarına uygun şekilde, yerel aktörler tarafından şekillendirilmesi, bir ihtiyaç olarak karşımızda duruyor. Oysa Kamu Yönetimi Reformu'yla kaynakların dağıtımı ve yetki aktarımı bağlamında yerelleşmenin ve yerinden yönetimin potansiyelini barındıran belediyeler, diyalog ve işbirliği zemini için gerekli finansal ve yapısal olanaklara hâlâ erişmiş görünmüyor. Kültür-sanat alanında faaliyet yürüten STK'ların kültür politikası oluşturma veya geliştirmeye olan ilgisi oldukça yüksek olmasına rağmen bu süreçlere katılım ve müdahillikleri bir o kadar düşük. Bunun başlıca nedeni, paydaşlar arasındaki diyalog eksikliği ve birlikte çalışma niyetinin gösterilmemesi.

Bu araştırma, Türkiye'de birbirinden farklı aktörleri ve profilleri içinde barındıran kültür ekosisteminin genel bir resmini çizmeyi amaçlıyor. "Katılımcı, kapsayıcı, eşitlikçi, hak temelli bir kültür ekosistemini ortaklaşa kurmak için ne tür eylemlere, mekanizmalara ve girişimlere ihtiyaç var? Kimler kültür politikalarının geliştirilmesinde rol oynuyor? Bu süreçte kısıtlar, fırsatlar, zorluklar neler? Yerelde faaliyet yürüten kültür profesyonellerinin ihtiyaçları neler?" sorularına yanıt arıyor.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma, Türkiye'nin farklı kentlerinde kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar ve yerel yönetimler arasındaki ilişkileri teşhis etmek amacıyla, kültür sektörünün farklı bileşenleriyle nitel ve nicel veri toplama yöntemlerinden faydalanılarak Mart-Ekim 2023 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Bu kapsamda, toplamda 12 şehirde 139 bilgi verenle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme, 30 farklı şehirden 157 katılımcıyla odak grup toplantısı, ülke genelinde 406 çevrimiçi anket ve 1.245 katılımcıyla yüz yüze anket yürütüldü.

Araştırmanın tasarımı ve bulguların analizi esnasında kültürel alan bir ekosistem olarak ele alındı ve Milenyum Ekosistem Değerlendirmesinde (MED) yer verilen çerçeveden faydalanıldı. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu ekosistem içindeki aktörler;

kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar, belediyeler ve kent sakinleri olarak belirlendi. Bu üç bileşen; birbirini tanıma ve birbirinden haberdar olma, işbirliği yapma, etkinliklere ve karar alma süreçlerine katılma gibi farklı boyutlarda incelendi. İncelemede demografik ve coğrafi özellikler, sahip olunan kaynaklar gibi farklı belirleyici unsurlar göz önünde bulunduruldu.

Araştırma sonucunda öne çıkan bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Ülke genelinde kent sakinlerinin katılımıyla gerçekleştirilen genel kamuoyu anket sonuçlarına göre kent sakinlerinin %59'u, çevrimiçi ankete yanıt veren belediye temsilcilerinin ise %62'si kültür-sanat alanında belediyelerin sağladığı hizmetlere yönelik beklentilerinin yeterince ya da kısmen karşılandığını ifade ediyor. Ancak, STK temsilcilerinde bu oran %18'e düşüyor.

Ülke genelinde kentlerin oldukça kapsamlı ve zengin kültürel yaşamları olduğu söylenebilir. Buna rağmen beklentilerin karşılanmasında görülen farklılıkların, kültüre atfedilen anlam ve kültürel etkinlik tarifinde görülen farklılaşmayla tutarlı olduğunu söylemek mümkün. Zira genel kamuoyu anketinde kent sakinlerinin kültüre atfettikleri anlam sorulduğunda "geleneğe" ve "göreneğe" yanıtları öne çıkıyor.

Kültürün kapsamı oldukça muğlak; kültür hizmetleri, dinlenme, spor ve din hizmetleriyle bir arada değerlendiriliyor. Bu muğlaklıktan arındırıldığında, belediyeler tarafından kültüre ayrılan bütçe oranları, %1'lere zar zor çıkıyor.

Merkezi hükümetin 2023 yılı için kabul edilen yaklaşık 4,5 trilyon liralık genel bütçesinden TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ayrılan miktar 16,5 milyar lira, bu da toplam bütçenin binde 3,7'sine tekabül ediyor. TC Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın yayımladığı Mahalli İdareler Konsolide Bütçe giderlerine dair verilere bakıldığında ise 2022 yılı için yerel yönetimlerin bütçelerinin %1,7'sinin kültür hizmetlerine ayrıldığı görülüyor.

Çevrimiçi ankete yanıt veren belediye temsilcileri, kültür-sanat etkinlikleri düzenlerken yaşadıkları en büyük sorunu, %61 oranla, finansman bulmak olarak belirtiyor. Aynı soruyu kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'ların

katılımıyla yaptığımız çevrimiçi ankette STK temsilcilerine yönelttiğimizde oran daha da artarak %83'e çıkıyor. Kültürel mekânların nicel, fiziksel ve teknik yetersizliklerinin de diğer bir sorun alanı olarak ön plana çıktığı düşünüldüğünde finansal zorlukların ne denli temel bir mesele olduğu daha net anlaşılıyor.

Maddi zorlukların vahametine rağmen STK'ların belediyelerle işbirliği arayışındaki temel motivasyon maddi destek almak değil. Çevrimiçi ankete katılan STK'ların %20'si belediyelerden en büyük beklentilerinin finansman olduğuna işaret ederken %40'ı, yerel kültür politikalarında söz sahibi olma ihtiyacını ilk sıraya taşıyor. Bu söz sahibi olma talebi, demokratikleşme ihtiyacının da önemini vurguluyor.

Yerel yönetimlerde kültürel etkinliklerin planlanmasında en etkili aktör belediye başkanları. Çevrimiçi ankete katılan belediye temsilcileri, kültürel etkinliklerin programlanmasında %89 oranla ve kültür politikalarının belirlenmesinde %91 oranla en etkili aktörün belediye başkanları olduğunu belirtiyor.

STK temsilcilerinin %73'ü belediyelerle kurulan işbirliklerinde kişisel bağlantıların belirleyici olduğunu belirtiyor. Belediye başkanının merkezinde olduğu yerel kültür yönetiminde belediye kaynaklarıyla desteklenecek etkinliklerin seçimine dair objektif kriterlerin yokluğu, kişi ve kurumlar arasında kaçınılmaz bir eşitsizlik yaratıyor. Belli ilkelere, öncelik ve hedeflere dayanmaksızın öznel tercih ve kararlarla kurgulanan kültürel etkinlikler bir kültür politikasının gelişmesine izin vermiyor. Yönetimdeki kişi ve/veya siyasi anlayışın değişmesiyle kültürel hayat topyekûn değişikliğe uğruyor.

Belediyeler, STK'larla işbirliği içinde gerçekleştirdikleri etkinliklerde içeriğin de belirleyicisi oluyor. Bu etkinliklerde belediye logosunun büyüklüğünden hazırlanacak basın bültenlerine kadar tüm görünürlük belediye merkezli hâle geliyor. Fikri, emeği kimin olursa olsun artık söz konusu etkinlik, belediyenin faaliyet raporunda bir sayı ve belki görsele indirgenecek bir kurum etkinliğine dönüşüyor. Bu da

belediyeye işbirliği yapan, ondan destek alanların çoğunun kaçamayacağı bir asimetri yaratıyor. Belediyenin kaynak ve imkânlarıyla kıyaslandığında çok daha tali ve güçsüz bir konumda olan STK'lar bu asimetric ilişkiden genellikle çıkamıyor.

Ülke genelinde yürütülen genel kamuoyu anketinin bulgularına göre kent sakinlerinin %81'i kültürel etkinliklere arzu ettiğinden daha az katılıyor. Ankete katılanların %56'sı bir önceki yıl en az bir kez tarihi mekânları ziyaret etmiş ve %53'ü sinemaya gitmiş. Bu iki örneğin haricinde örneklemin yarısından fazlasının katıldığı başka bir kültürel etkinlik yok. Katılımda görülen düşük oranların en büyük nedeni zamansızlık ve ilgisizlik olarak ortaya çıkıyor.

Kent sakinlerinin yalnızca %9'u, belediye tarafından düzenlenen kültürel etkinliklere arzu ettiği ölçüde katılabiliyor. Katılımda görülen düşük oranların en büyük nedeni zamansızlık ve etkinliklerden zamanında haberdar olamama olarak görünüyor. Buna dair ülke genelinde gerçekleştirilen genel kamuoyu anketinde kent sakinlerine yönelttiğimiz "Yaşadığınız çevrede belediyelerin yürüttüğü kültürel etkinliklerden yeteri kadar haberdar mısınız?" sorusuna ankete yanıt veren katılımcıların %21'i çoğunlukla haberdar olduğunu belirtirken %31'i hiç haberdar olmadığını söylüyor. Bu düşük oranlara rağmen anketlere katılan belediye temsilcilerinin %90'ı, STK temsilcilerinin ise %69'u etkinliklerinin hedef kitlelerine ulaşabildiğini düşünüyor.

Nicel performansa verilen öncelik, demokratik katılım ve müzakere süreçlerinin göz ardı edilmesine neden olabiliyor. Faaliyetlerin niteliği, tutarlılığı ve sürdürülebilirliği gibi boyutlar yeterince önem taşıyor. Bu nedenle, alanın uzmanı aktörler olan sivil kültür-sanat kuruluşları ve kültür profesyonelleriyle işbirliği yapma niyeti gösterilmiyor; etkili, katılımcı ve sürdürülebilir kültür politikasının gelişmesi de zorlaşıyor.

Etnik kimlikler, başta dil olmak üzere kültürel değerler, dini hassasiyetler ve cinsel yönelimler sanatçıya Türkiye'de tanınan özgürlük alanının kırmızı çizgileri ve siyasal sınırları olarak ortaya çıkıyor. Siyasal gerilimin artması, toplumsal kutuplaşmanın keskinleşmesi yerel kültür ekosistemi içinde gelişmesi mümkün işbirliği imkânlarının da politize olmasına neden oluyor. Kültür-sanat profesyonellerinin özgürlükleri güvence altına alınmıyor.

SONUÇ

Raporun "Öneriler ve Sonuç" bölümünde kamunun kaynaklarının daha tutarlı, demokratik kullanılması ve kültürel alanın potansiyelinin ortaya çıkabilmesi için STK'ların kültüre dair karar ve yönetim süreçlerinde daha aktif rol almasının önünün açılması yönünde birtakım öneriler sunuluyor. Bu önerilerin başında, kentteki tüm kültürel aktörlerin sürece katılımını teşvik eden, uluslararası standartlarda, ihtiyaçlar üzerinden şekillendirilen bir kültür yönetimi modeline kavuşulması için yerel yönetimlerin kentlerin kültür hayatındaki rolünün düzenleyici ve altyapı hazırlayıcı olarak tanımlanmasının önemi geliyor. Bu doğrultuda, karar alma süreçlerinin alanda aktif uzmanların ve sivil toplumun katılımıyla şekillendirilmesi, ilgili aktörleri birleştirici politikaların izlenmesi ve sivil kültür-sanat kuruluşlarının tutarlı yerel kültür politikalarının ortaya çıkması için savunuculuk faaliyetlerini gündemlerine almaları da büyük önem taşıyor.

Sonuçta katılımcı, kapsayıcı, eşitlikçi, hak temelli bir kültür ekosistemini kurmak için ihtiyaç duyulan eylemin, mekanizmanın veya girişimin böylesine farklı ve çok sayıda aktörün bir araya gelerek ortaklaşa kurgulaması yalnızca mümkün değil, aynı zamanda elzem görünüyor. Bunu yaparken Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini göz önünde bulundurarak yerelin ve yerelden başlamanın önemini ise vurgulamak gerekiyor.

Giriş

Türkiye'de kültür politikalarını konuşmak hayli çetrefilli bir iş. Kültür kelimesinin ontolojik muğlaklığı kavramsal tartışmayı zorlaştırırken, Anadolu gibi bin bir farklı kültüre beşiklik ve evsahipliği yapmış bir coğrafyada işimiz daha da güçleşir. Böylesine zorlu bir kavrama bir de kamu politikaları penceresinden bakmaya kalktığımızda Türkiye siyasetinin kronik darboğazları ve krizleri, idari muğlaklıkları, demokratik zaafı, toplumsal gerilimleri karşısında insanın gözünün korkmaması mümkün değil. Muhtemelen bu zorluklardan dolayı Türkiye'de kültür politikaları yazını akademik ve özellikle ampirik olarak emekleme çağında. İKSV'nin önce Kültür Girişimi toplantı ve yayınları ve sonrasında da Kültür Politikaları Çalışmaları kapsamında yayımlanan raporları ile İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nın Kültür Çalışmaları serisi ve bir elin parmaklarını geçmeyen sayıda araştırma ve inceleme dışında kültür politikalarına dair çok sayıda yayına rastlamıyoruz. Mevcut bu yazın içinde de yerel farklılıkları karşılaştırmalı bir perspektiften mercek altına alan çalışmalar çok daha nadir. Genelde İstanbul'a odaklanmış çalışmaların içinde Anadolu'nun diğer kentlerinin kültürel yaşam ve politikaları istisnai örnekler olarak ele alınıyor.

Elinizdeki rapor mevcut kültür politikaları yazını içinde birkaç açıdan farklı bir kurguyla kaleme alındı. İKSV'nin Marmara Belediyeler Birliği'nin iştirakiyle yürüttüğü bir Avrupa Birliği projesi olan "Ortaklaşa: Kültür, Diyalog ve Destek Programı" kapsamında hazırlanan bu çalışma, çok geniş bir saha araştırmasına dayanıyor. Raporunda on iki ilde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle yedi ilde yapılan odak grup çalışmalarının ve titizlikle yürütülen üç anket çalışmasının özgün bulgularına yer veriliyor. Ek olarak çok sayıda ikincil kaynak kullanılarak Türkiye'nin kültür politikaları manzarasına dair güncel ve kapsamlı bir panorama ortaya konuluyor. Böylece İstanbul'un ötesine geçen bir perspektif içinde kültür politikalarının farklı kentlerdeki durumu, sorunları ve potansiyelleri teşhis edilmeye çalışılıyor.

Çok geniş bir kapsamda derlenen bulguların tartışılması için de özgün bir analitik çerçeve öneriyoruz. Farklı kentlerin kültür politikalarına ve yönetimlerine dair deneyimlerini betimlemekle yetinmek yerine alanı bir ekosistem olarak düşünmeyi deneyerek kentlerdeki kamu kurumları, özel şirketler, bağımsız kültür oluşumları ve diğer katılımcılar arasındaki ilişkileri Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi (MED) modeline uyarlayarak yorumlamaya çalışacağız.⁵ Bir “ekosistem” olarak betimlediğimiz kültür alanı içinde tedarik ve desteklere dair hangi hizmetlerin nasıl sunulduğunu ve sonuçta ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel toplumsal ve bireysel değişiklikleri teşhis etmeye soyunuyoruz.

Bunun için ilk olarak kültür politikalarını, olgunun yapıtaşları olan kültür ve politika bağlamlarında ele alarak tanımlayacağız. Kültür politikalarının ekonomik, sosyal ve siyasal tarih içindeki evrimi, çalışmamızın ikinci etabını oluşturacak. Sonraki tartışmanın ampirik zeminini oluşturacak bulguları derleme yöntemimizi açıkladıktan sonra kültür politikalarını bir ekosistem olarak incelemeye geçeceğiz. MED'in de ilk kategorisi olan tedarik hizmetleri bağlamında kentlerde belediyeler tarafından sunulan kültür hizmetlerinin temsili, ekonomik ve idari boyutlarını tartışacağız. Destek hizmetlerini ele alacağımız ikinci bölümde kültür pratiklerini özgürlük, eşitlik ve adalet ilkeleri etrafında inceleyeceğiz. Kültür politikalarının medenileştirici (*civilising*) yani toplumsal dönüşüme yönelik etkileri ise ekosistem yaklaşımımızın üçüncü kategorisini oluşturacak. Son olarak, kültür politikalarının bireyleri, kentleri, doğayı nasıl dönüştürdüğünü ve acil durumlarda nasıl bir rol oynayabildiğini ele alacağız. Sonuç bölümünde ise tüm bulgulardan devşirdiğimiz politika önerilerine yer vereceğiz.

⁵ World Resources Institute [Dünya Kaynakları Enstitüsü], “Ecosystem and Human Well-Being – Synthesis” [Ekosistem ve İnsanın İyi Olma Hâli – Sentez], 2005, wedocs.unep.org/20.500.11822/8701.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, yerel kültür politikalarının oluşturulmasında çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılığı destekleyen öneriler geliştirmek amacıyla, önce yerelde bu tür kültür politikalarının oluşturulmasının önündeki engelleri tanımayı ve gerekli müdahale alanlarını belirlemeyi hedefliyor. Bu doğrultuda, Türkiye'nin farklı kentlerinde kültür-sanat alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler arasındaki ilişkilere dair bir anlayış geliştirmek üzere, bir ekosistem olarak ele aldığımız kültür sektörünün farklı bileşenleriyle nitel ve nicel veri toplama yöntemlerinden faydalanılarak Mart-Ekim 2023 tarihlerinde bir araştırma gerçekleştirildi. Bu araştırma kapsamında, toplamda 12 şehirde 139 bilgi verenle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme, 30 farklı şehirden 157 katılımıyla odak grup toplantısı, ülke genelinde 406 çevrimiçi anket ve 1.245 katılımıyla yüz yüze anket uygulaması yürütüldü.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, odak grup toplantıları, çevrimiçi anketler ve genel kamuoyu araştırmasına dair ayrıntılı bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

- i. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler:** Kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar ve belediye çalışanları başta olmak üzere kültür profesyonellerinin ihtiyaçlarını anlamak ve işbirliği zeminlerini keşfetmek üzere gerçekleştirildi. Görüşmelerin, Ortaklaşa projesi kapsamında belirlenen 7 odak şehirde; Akdeniz Bölgesi'nde Mersin'de, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tunceli'de, Ege Bölgesi'nde İzmir'de, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır'da, İç Anadolu Bölgesi'nde Konya'da, Marmara Bölgesi'nde Bursa'da ve Karadeniz Bölgesi'nde Ordu'da gerçekleştirilmesi planlandı. Bu görüşmelere, 6 Şubat depremlerinin ardından depremde etkilenen şehirleri de kapsayacak şekilde Malatya, Adıyaman, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Hatay'daki kültür profesyonelleri de dahil edildi.

Araştırmanın nitel veri toplama sürecinin yürütüldüğü şehirler, buldukları coğrafi bölgeyi temsil ettikleri varsayımıyla seçilmedi. Kültürel çeşitliliğin gözetildiği ve bu çeşitliliği haiz farklı şehirlerde kültürel alanın farklılaşan ihtiyaçlarını ve potansiyelini anlayabilmek üzere, şehrin coğrafyasından nüfusuna, ekonomisinden kültürüne, farklı temsil yetleri içinde barındıran bir örneklem oluşturulmasına özen gösterildi. Seçim sürecinde şehirlerin ekonomik yapıları, ulaşım, konaklama gibi altyapı olanakları ve yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde kültürel bağları da dikkate alındı. Kültür endüstrisinin ve farklı kültür sektörlerinin kentteki varlığına, kültürel mekânlara ve kültür varlıklarına yani şehirlerin kültür ekosistemlerine dair bir değerlendirme yapıldı. Bu şehirlerde gerçekleştirilen veri toplama sürecinde bir araya getirilen bilgi verenler ise kültür-sanatın farklı alanlarında farklı biçimlerde üretim yapan kültür profesyonelleri ve yerel yönetim temsilcilerinin yanı sıra, depremden etkilenen şehirlerde insan hakları alanında çalışan ve faaliyetlerinde hak temelli bir yaklaşım benimseyen kurumlarla yerel yönetimlerden temsilciler oldu.

Yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin katılımcılarını kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar, bağımsız kültür profesyonelleri ve yerel yönetimlerin kültür politikalarından veya kültür-sanat işlerinden sorumlu temsilcileri oluşturdu. Bilgi veren katılımcılara, İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları departmanının veritabanından sektörel açıdan eşit dağılıma özen gösterilerek erişildi ve erişilen katılımcıların anlatılarında işaret edilen aktörler takip edildi. Bu görüşmeler, 10 Mart–28 Nisan 2023 tarihleri arasında 12 şehirde 139 kültür profesyoneliyle gerçekleştirildi.⁶ Ortalama 60 dakika süren görüşmelerde, kurumların kuruluş hikâyeleri ve amaçları, gerçekleştirdikleri ve planladıkları etkinlikler, karşılaştıkları zorluklar ve ihtiyaçları, faaliyetlerini sürdürürken geliştirdikleri ilişkiler, kurum içi yönetim pratikleri, gönüllü ve üyelerle kurdukları bağlar, kültür profesyonelleri ve kültürel etkinliklerin katılımcılarıyla ilişkileri, yerel, ulusal ve uluslararası aktörlerle geliştirdikleri ortaklıklar üzerine konuşuldu. Görüşmelerde aynı zamanda yerel yönetimlerin kültür politikalarını belirlerken katılım ve kapsayıcılığı sağlamak için izledikleri yöntemlerle işbirliği deneyimleri ve arayışları irdelendi. Kültür politikalarının tasarlanma sürecine sivil aktörlerin ne kadar

katıldığı ve kamusal kaynakların sivil topluma nasıl ve ne derece dağıtıldığına da odaklanıldı.

- ii. Odak grup toplantıları:** Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulguları bölgesel düzeyde tartışmaya açmak üzere gerçekleştirildi. 1–23 Haziran 2023 tarihleri arasında Mersin, Tunceli, İzmir, Diyarbakır, Konya, Bursa, Ordu şehirlerinde gerçekleştirilen görüşmelerde, 30 farklı şehirden 157 katılımcıyla 34 odak grup toplantısı yürütüldü.⁷

Odak grup toplantılarının katılımcılarını da yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde olduğu gibi, kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar, bağımsız kültür profesyonelleri ve yerel yönetimlerin kültür politikalarından veya kültür-sanat işlerinden sorumlu temsilcileri oluşturdu. İKSV tarafından davet usulüyle gerçekleştirilen bu toplantılarda, yaşadıkları şehirleri kültür-sanat alanında şekillendiren aktörlerin katılımına öncelik verildi ve disiplinlerarası dağılıma özen gösterildi. Odak grup toplantıları, araştırmacının moderatörlüğünde ve İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları ekibinin kolaylaştırıcılığında gerçekleştirildi. Ortalama 90 dakika süren bu toplantılarda, katılımcıların yaşadıkları şehirlerde kültür alanında kimler tarafından nelerin arz edildiği, arz edilen kültürel üretimi mümkün kılan hizmetlerin ve mekanizmaların neler olduğu, bu hizmetlerden kimlerin nasıl faydalandığı ve kültür-sanatın toplumsal ve bireysel düzeydeki etkileri üzerine konuşuldu.

Araştırma etiğine uygun olarak, katılımcıların bu rapordan dolayı herhangi bir zarar görmemesi ve raporun istenmeyen sonuçlara neden olma riskini önlemek amacıyla, katılımcıların adlarına ve bu araştırma kapsamında dile getirdikleri anlatılara metin içinde doğrudan yer verilmedi. Yeri geldikçe değinilen tanıklıklar bilgi verenlerin gizliliğini ve güvenliğini sağlamak üzere anonim olarak paylaşıldı.

⁶ Görüşme yapılanların listesi Ek-1'de verilmiştir.

⁷ Katılımcıların listesi Ek-2'de verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin ve odak grup toplantılarının yanı sıra ülke genelinde kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'larda ve belediyelerde çalışan kültür profesyonellerinin ve kamuoyunun katılımına yönelik üç farklı anket formu hazırlandı.

iii. Çevrimiçi anketler: Nitel araştırmanın yanı sıra yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin bulgularını genelleştirmek amacıyla araştırma kapsamında yine hem kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK temsilcilerinin hem de yerel yönetimlerin kültür politikalarından veya kültür-sanat işlerinden sorumlu temsilcilerin katılımıyla nicel bir araştırma yürütüldü. Bu araştırma, çevrimiçi anketler kullanılarak 11 Eylül–5 Ekim 2023 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Nicel araştırma için STK'lar ve yerel yönetimlerden oluşan iki farklı hedef kitle belirlendi ve birbiriyle paralel iki ayrı soru formu tasarlandı. Yerel yönetimler için Türkiye'deki tüm belediyeleri içeren bir evren belirlendi. STK'lar için de yine ülke genelinde öncelikle kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar hedef kitle kapsamına alındı. Yerel yönetimler için yaklaşık 500 belediyeyle iletişim kuruldu. Bu belediyelerde kültür-sanat işleriyle doğrudan ilgilenen bir birim olup olmadığı soruldu; eğer varsa, bu bölümden konuya yönelik bilgi verebilecek en yetkili kişiyle görüşüldü. Doğrudan bir birim yoksa, kültür-sanat işlerinin bağlı olduğu ilgili birim belirlenip, bu birim içindeki en yetkili kişiyle görüşme sağlandı. Sonuç olarak 244 kurum çevrimiçi anketi doldurdu. Bu anketlerden yarıda bırakılanlar dikkate alınmadığında, toplamda 204 anket değerlendirmeye alındı. STK'lar tarafındaysa ilk etapta 1.500 STK'lık bir evren belirlendi ancak araştırma kapsamına dahil edilebilecek 500 STK'ya ulaşıldı. Her bir kurum aranarak kültür-sanat alanında faaliyet gösterip göstermedikleri teyit edildi. Olumlu yanıt alınan kurumlara çalışmanın amacı anlatıldıktan sonra, konuyla ilgili bilgi verebilecek en yetkili kişiyle görüşme gerçekleştirildi. 265 kurum çevrimiçi anketi doldurdu. Yine bu anketlerden yarıda bırakılanlar çıkarıldığında toplamda 202 anket değerlendirmeye alındı.

iv. Genel kamuoyu araştırması: Bu anket çalışması Türkiye'de kamuoyunun kültüre atfettiği anlamı, kültüre katılımı, arz edilen kültürel etkinliklerin kamuoyunda ne kadar karşılık bulunduğunu, ihtiyaç ve talepleri, kültürel etkinliklere katılımın önündeki engelleri tespit etmek üzere gerçekleştirildi. 16 Ağustos–5 Eylül 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmeler, Türkiye kent nüfusunu temsilen 1.245 kişiyle yüz yüze yürütüldü. Araştırmanın örneklem seçiminde, tabakalı rastsal örneklem yöntemi kullanıldı. Coğrafi bölgeler, Avrupa İstatistik Kurumu (Eurostat) standartlarına uygun olarak İstatistiki Bölge Birimleri Sistemi (İBBS) doğrultusunda İBBS1 düzeyine göre tabakalandırıldı ve her bir bölgeden bir şehir seçilerek bu 12 şehir örneklem kapsamına alındı.

Nicel araştırmada kullanılan soru formları, uluslararası araştırmalardan referans alarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ve odak grup toplantılarından elde edilen bulgular doğrultusunda hazırlandı. Bu araştırmayla, bir diyalog ve işbirliği zemini kurmak üzere ülke genelinde kültür-sanat alanında çalışan STK ve belediyelerin hem kendilerine hem de birbirlerine yönelik algı ve tutumlarıyla birlikte kamuoyunun değerlendirmesini ölçmek hedeflendi. Çok kapsamlı ve oldukça zengin bir metodolojik yelpazeye gerçekleştirilen bu araştırmadan elde edilen bulguların tamamına bu rapor içinde yer vermek mümkün olmadı. Araştırmanın amacı ve belirlenen analitik çerçeve doğrultusunda öne çıkan bulgular metne taşındı ancak tamamı internet sitesinde açık kaynak olarak paylaşıldı.⁸

Nitel ve nicel veri toplama yöntemlerinin birlikte kullanıldığı bu araştırmanın veri analizi sürecinde elde edilen tüm bulgular birlikte ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek ortaya çıkan sonuçların güvenilirliği ve tutarlılığı korunmaya çalışıldı. Saha araştırmasının bulgularıyla birlikte ilgili ikincil kaynaklara başvurularak tartışmanın farklı şehirlere ve ülke geneline taşınması da sağlandı.

⁸ Araştırmanın bulgularına ortaklasa.iksv.org adresinden erişilebilir.

1

Kültür Politikaları: Kültür, Kültürler, Demokrasi ve Haklar

Kültür politikalarına dair literatürün neredeyse tamamı kültür kavramını tanımlamaya yönelik bir gayretle başlar. Alfred L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn'un 1952 tarihli çalışmalarında kültürün 164 ayrı tanımını ortaya koymuş olmaları, bunun ne kadar zorlu bir deneme olduğunu anlamamıza yeter.⁹ Politikaya dair tanımların sayısı da bundan az sayılmaz. Her iki kavrama dair bu yoğun tartışmalara girmeksizin rapor bağlamında kültür politikalarını nasıl anladığımızı ifade etmeyi tercih ediyoruz.

Öncelikle kültürü antropolog Franz Boas'ın tarifiyle, bir topluluğun sosyal dinamiklerini etkileyen bağlam olarak görelim. Belli bir coğrafyada mevcut çok sayıda ve farklı nitelikte topluluk olabileceği için onların etkisinde olduğu bağlamlar da değişiklik gösterir. Boas bu yüzden kültürü "kültürlerin" çoğulluğuyla tanımlar.¹⁰ Kültürün çoğul ve değişken niteliği, onu bağlamını şekillendirdiği toplumsal ilişkilere tabi kılar: Kültür topluluğu, topluluk kültürü etkiler. Bu etkileşimin nasıl ve ne yönde olduğuna dair iktidar ilişkileri de kültürün politik doğasını belirler. Diğer kamu politikalarında olduğu gibi kültürel alanda da *bir grup tarafından istenen ve bir otorite tarafından hayata geçirilen ereklilikler (finalite), hedefler ve araçların* varlığı kültür politikalarını işaret eder.¹¹

Böylece *bir topluluğun toplumsal dinamiklerini etkileyen bağlamın kamu otoriteleri tarafından şekillendirilme sürecine* kültür politikaları diyebiliriz. Bu tanım kültürün insanlıkla yaşıt varlığına karşın kültür politikalarının gençliğini de akla getirir çünkü kültürün mazisi politik müdahalelerin varlığının çok öncesine uzanır. Oysa kamusal otoritenin belli hedefler, vadeler ve araçlarla kültürel alana müdahalesi ancak 1950'lerle birlikte ortaya çıkacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti rejiminin tesisiyle genişleyen kamusal hizmetlerin kapsamına kültür hizmetleri de girer. Yasal düzenlemeler, yeni mekanizmalar ve kaynak transferiyle devletin kültür alanında genişleyen varlığı "kültürün demokratikleşmesi" olarak kavramsallaştırılır.¹² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27. maddesinde koruma altına alınan,

herkesin “topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak onun yararlarını paylaşma hakkı,” kültürün demokratikleşmesinin temelini oluşturur.¹³ Kültür politikaları da bu hakkın kullanımı için sunulan araç ve olanakların bütünüdür.¹⁴

Kültür hakkı kültüre herkesin erişimini savunur ve bu yönüyle eşitlikçidir ancak ulaşılabilecek olan kültürün (“yüksek kültür”) konumunu sorgulamaz. Bu anlamda içerdiği evrensellik bir açıdan eşitlikçi olsa da (“kültüre herkes erişmelidir”), diğer açıdan tek tipçidir – kültür; tarihsel, toplumsal ve siyasal bağlamından kopuk olarak tek ve evrensel olduğu kabul edilen “yüksek kültür”dür. Kültürel haklar arasında kültürel yaşama katılma, sanatsal ürün ve etkinliklerin gelişmesini sağlayacak araçlara erişim, kültürel yaşama dair tartışmalara ve karar alma süreçlerine katılma, kültürel ürünlerin serbest dolaşımı, kültürel işbirliği hakkı, kültürel hafıza hakkı, azınlık gruplarının ya da dezavantajlı toplulukların kültürel kimlik hakkı sayılabilir.¹⁵

9 Alfred L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn, “Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions” [Kültür: Kavramlar ve Tanımlar Üzerine Eleştirel Bir İnceleme], *Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology* içinde, 17. Cilt, 1. Sayı. Aktaran Füsün Üstel, “Kültür Politikalarına Bakış: Sorunlar ve Tartışmalar,” *Türkiye’de Kültür Politikalarına Giriş* içinde, der. Serhan Ada ve Ayça İnce (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), s. 8.

10 Franz Boas, *L'uomo primitivo* [İlkel İnsanın Zihni], der. Melville J. Herskovits (Roma-Bari: Laterza, 1995). Aktaran Giuliana Ciancio, “Europe programme: Experimenting success and failures of co-imaginative politics” [Avrupa Programı: Ortak Yaratıcı Politikaların Başarısını ve Başarısızlıklarını Deneyimlemek], *Cultural Policies in Europe: A Participatory Turn?* [Avrupa’da Kültür Politikaları: Katılımcı Bir Dönemeç?] içinde, der. Emmanuel Négrier ve Felix Dupin-Meynard (Editions de L’attribut, 2020), s. 57.

11 Augustin Girard’dan aktaran Üstel (2009: 9).

12 Füsün Üstel, *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), s. 70.

13 Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948.

14 Hıfzı Topuz, “Stockholm Kültür Politikaları Konferansının Değerlendirilmesi,” *Türkiye’de Kültür Politikaları* içinde, der. Evren Barın Egrik (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Kasım 2006), s. 29-34. *İKSV’nin 2011’den bu yana hazırladığı tüm kültür politikaları raporlarına iksv.org adresinden erişim sağlanabilir.*

15 Hande Paker, “Ekolojik Dönüşüm için Kültür ve Sanat” (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Şubat 2021), s. 36-37.

1945 sonrası “kültürün demokratikleşmesi” hedefiyle kültürel pratiklere daha geniş bir kesimin erişimini mümkün kılmak hedefleniyordu. Merkezi ve seçkin bir şekilde seçilen kültürel pratiklere toplumun her kesiminin erişimi için kültür politikalarına ayrılan kaynaklar artırıldı, bu politikaların kapsamı genişletildi. Fakat aktarılan bu kaynaklar kültürel pratiklere erişimi arzu edildiği kadar genişletemedi çünkü arz edilen “yüksek kültür” eserlerinin takibi ve takdiri asgari bir kültürel sermaye gerektirdiği için toplumun talepleri ve beğenileriyle örtüşmüyordu. Mükemmellekle popülerliğin çelişkisi ve hiyerarşisi tekil olarak belirlenen kültürün demokratikleşmesini çok sınırlı kıldı.

1970'lerden itibaren tüm dünyada yükselen tanınma talepleri ve kültürel kimlikleri temel alan yeni toplumsal hareketlerle kültürlerin çoğulluğu kabul görmeye başladı. “Yüksek kültür” yerine “kültürel hakların” tanınmasıyla “kültürün demokratikleşmesinden” “kültürel demokrasi” yaklaşımına geçilmiş oldu.¹⁶ Artık her topluluğun kendine özgü kültürel pratiklerinin kamu otoriteleri tarafından tanınması talebi gündemdeydi. Özellikle UNESCO'nun 1988–1997 yılları arasında Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı'nı ilanı ve 2005 yılında imzalanan Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi kapsamındaki çalışmaları, bu yaklaşımın en belirgin tezahürleri sayılabilir. Son dönemde kültürel müşterekler tartışmalarıyla da ivmelenen bu yaklaşım, vatandaşların kamu politikalarında özellikle de kültürel alanda aktif paydaşlar olabilmesini hedefler.

Kültürel demokrasiye paralel bir başka yaklaşım, 1980'ler sonrasında etkili hâle gelen “kültür ekonomisi” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım kültürü artık bazı ekonomik faydalar da üretebilen dışsallıklara sahip bir alan olarak görür. Kültürel pratikler kentlerin kimliği ve imgesini şekillendiren ve dolayısıyla yerel ekonomiyi etkileyen önemli bir unsura dönüşür. Kültürel etkinliklerin turizm geliri yaratması, sanatçıların şehirlerin belli yerlerinde yoğunlaşmasının oraları soylulaştırması ya da sanayi yatırımlarının yer tercihlerinde kentlerin kültürel yaşamlarının bir faktör olarak görülmeyle başlaması kültürün ekonomik dışsallıklarına dair birkaç örnek olabilir.¹⁷ Geniş bir seyirci kitlesinin ilgisini çekebilir olması için kamusal kaynaklarla desteklenmesi gereken bir alan olarak görülen kültürel pratikler,

özellikle 1990 sonrasında yaratıcı endüstri adı altında, en genel ifadeyle insanların yeteneklerinin desteklenmesiyle ortaya çıkan telif haklarına odaklanır. Katılım artık bu ekonomik değerın yaratılmasını mümkün kılacak tüketicilerin ve kullanıcıların rollerini merkeze alır.

Batı'da kültür politikalarının demokratik niteliğine dair böylesi tartışmalar yaşanır, farklı yaklaşımlar öne çıkarken Türkiye'de kültürün politikası ne akademik ne de siyasi alanda yeterince ilgi görür. Din, mezhep, etnik köken, cinsel kimlik temelli kültürel talepler insan hakları ve siyasi özgürlükler bağlamında Türkiye'nin gündeminden düşmeyen tartışma konuları olsa da, kültür politikalarının demokratik niteliği çok az tartışmaya konu olur. Nitekim Osman Kavala daha 2009 yılında "ölkemizde kültür alanında tartışmalar hep oldu; ancak kültür etkinliklerine katılım, erişim, kent hayatının demokratikleşmesi, sosyal içirme gibi toplumsal, kamusal hedefler bağlamında ve yerel temelde kültür politikalarının tartışılması yeni başlıyor..." diyordu. Aradan geçen 15 yıla rağmen bu tespit hâlâ geçerli sayılabilir.¹⁶ İlgili yazında Cumhuriyet'in ilk yıllarına dair muasırlaşma çabalarının otoriterliğine dair tartışmaların ya da 1980 sonrası popüler ve popülist pratiklerin değerlendirmelerinin içinde bile yerel uygulama ve tepkisel farklılıkların tartışmasına pek rastlanmaz. Oysa Türkiye nüfus olarak kalabalık, coğrafya olarak geniş, kültürel olarak çeşitli, siyasal olarak da çatışmalı bir karaktere sahip. Hâliyle kültür politikaları alanının bu farklılıkların yarattığı gelişmeleri barındırması kaçınılmaz.

16 Üstel, *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar*, s. 73.

17 Margaret Wyszomirski, "The Local Creative Economy in the United States of America" [Amerika Birleşik Devletleri'nde Yerel Yaratıcı Ekonomi], *Cultures and Globalization: The Cultural Economy* [Kültür ve Küreselleşme: Kültürel Ekonomi] içinde, der. Helmut K. Anheier ve Yudhishthir Raj Isar (SAGE Publications: Eylül 2008), s. 199-212.

18 Osman Kavala, "Neden Kültür Politikaları?," *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde, der. Serhan Ada ve Ayça İnce (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), s. 199.

Böylesi bir manzara karşısında çalışmamız, yerelde bütüncül, kapsayıcı, eşitlikçi ve hak temelli bir kültür ekosistemini ortaklaşa kurmanın önündeki yapısal ve siyasi engelleri teşhis etmek ve bu yönde ne tür girişimlere, mekanizmalara ve pratiklere ihtiyaç olduğunu anlamak niyetiyle kurgulandı. Bu amaçla, kültür politikaları açısından farklı şehirlerdeki süreçleri katılımcılık, demokratik yaklaşım ya da süreci zorlaştıran etkenler bağlamında ele almaya çalışacağız. Ayrıntılarını yukarıda verdiğimiz metodolojiyle gerçekleştirdiğimiz araştırmanın bulgularının analizi de farklı katmanlardan oluşan bir analitik çerçeveyi gerektiriyor. Bunun için kültür politikaları alanını bir ekosistem olarak tarif edip bu ekosistemin demokratik işleyişini değerlendirirken tartışmamıza, işlevsel olabilecek süreçleri teşhis ederek başlayacağız.

2 Doğadan Kültüre Ekosistem

Kültür kavramını tanımlama sürecinin zorluğu elbette mefhumun kapsama alanının çok geniş olabilmesiyle ilgili. İnsanın yaşam alanındaki yabancı bir bitki türünden bir çağdaş sanat müzesinde sergilenen en soyut sanat işine kadar her şey kültüre dair görülebilir. Aktif sanatçısı, seyircisi, destekçisi, siyasetçisi ve kullanılan mekân, altyapı ve ekipmanıyla kültürel alan çok geniş bir spektruma sahip. Birbiriyle etkileşim içindeki böylesine fazla ve çeşitli unsuru bir arada düşünebilmek için kültürü bir ekosistem olarak tahayyül edebiliriz.

National Geographic dergisi ekosistemi “bitkiler, hayvanlar ve diğer organizmalarla hava ve yeryüzü dinamiklerinin bir yaşam alanı oluşturmak için birlikte işledikleri bir coğrafi bölge” olarak tanımlar.¹⁹ Oysa kelimenin etimolojik kökeninde eski Yunancada ev, yuva anlamına gelen *oikos*²⁰ kelimesiyle duruş, durma anlamına gelen *systema* vardır.²¹ 1930'lar itibarıyla ekosistem birbiriyle ilişki içindeki ilkeler, olgular, fikirler vb. anlamlarda kullanılmaya başlar.²² Böylece ekosistem yuvayı oluşturan ilkeler, olgular, fikirler ve bu etkileşime izin veren süreçler olarak tarif edilebilir. Fakat bu basit tarifi ötesinde terime dair neredeyse yüzyıllık bir tartışma olduğunu da hatırlamakta fayda var.

Braat ve de Groot ekosistem teriminin ilk olarak 1930'larda kullanıldığını ve o zaman en temel ekolojik birim anlamına geldiğini belirtir.²³ Terim, 1950'lerden itibaren, ekolojik sistem içindeki insanlar için faydalı olsun ya da olmasın, ekosistem süreçlerini işaret etmek

¹⁹ “Ecosystem [Ekosistem]”, *National Geographic*, education.nationalgeographic.org/resource/ecosystem/.

²⁰ Pierre Dansereau, “Ecosystem” [Ekosistem], *The Canadian Encyclopedia*, thecanadianencyclopedia.ca/en/article/ecosystem.

²¹ “Sistem,” *Nişanyan Sözlük*, nisanyansozluk.com/kelime/sistem.

²² Pierre Dansereau, a.g.y.

²³ Leon C. Braat ve Rudolf de Groot, “The Ecosystem Services Agenda: Bridging the Worlds of Natural Science and Economics, Conservation and Development, and Public and Private Policy” [Ekosistem Hizmetleri Gündemi: Doğa Bilimleri ve Ekonomi, Koruma ve Kalkınma ile Kamu ve Özel Politika Dünyaları Arasında Köprü Kurmak], *Ecosystem Services*, 1. Cilt, 1. Sayı, Temmuz 2012, s. 4-15; 5.

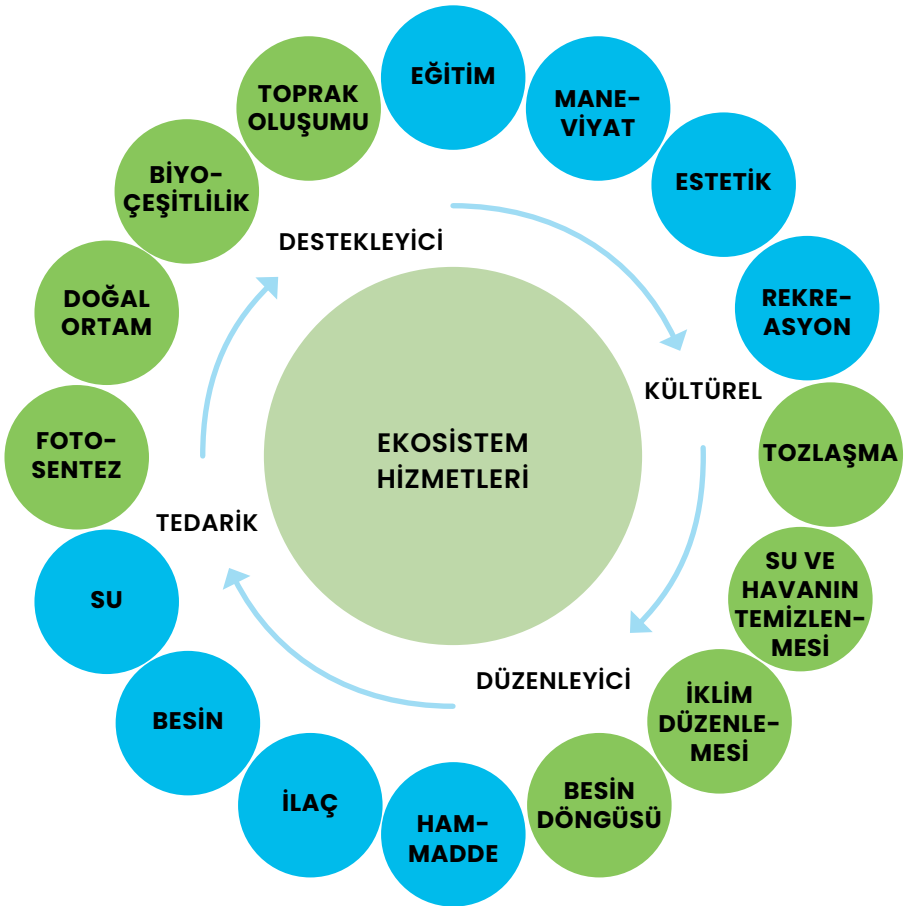
için kullanılmaya başlar. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında bu terim insan toplulukları için faydalı işleri, alanları ve ürünleri tarif edecek şekilde dönüşür. Bu dönemin kullanımında etik bir kaygıdan ziyade insan merkezli bir faydacılık hâkimdir.²⁴

İkinci bin yılın hemen başında terime yönelik kamusal ilgi uluslararası bir boyut kazanır ve Birleşmiş Milletler'in (BM) gündemine girer. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2000 yılında "Biz Halklarımız: 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletlerin Rolü" başlıklı raporunda bir milenyum ekosistem değerlendirmesi yapılması çağrısında bulunur.²⁵ Raporda, "erkek ve kadın yurttaşlarımızın ve daha önemlisi çocuk ve torunlarımızın, insan faaliyetleri sebebiyle geri dönülmez bir şekilde istismar edilen ve kaynaklarının onların ihtiyaçlarına cevap veremez hâle geldiği bir gezegende yaşama tehlikesine karşı elimizden gelen hiçbir şeyden geri durmamalıyız" saptamasıyla bir durum değerlendirmesi için gerekli mali imkânların sunulmasını önerir.²⁶

Bu çağrının akabinde 2001 yılında dünya çapında 1.300 uzmanın katıldığı bir değerlendirme süreci başladı. Böylesine kapsamlı bir çalışmanın amacı ekosistemdeki değişikliklerin ve bunların sonuçlarının insanlığın iyi olma hâli bakımından değerlendirilmesiydi. Ekosistemin kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına yönelik bilimsel veriye dayalı müdahalelerin saptanması da raporun bir diğer amacıydı.

Çalışmamız açısından bu raporun önemi, doğal ekosistemin ürün ve hizmetlerinin farklı kategorilerde ele alınmış olması. Doğanın doğrudan sunduğu ürün ve kaynaklar, bu tedarikin sürmesi için gereken destek ve düzenlemelerle insanın kültürel yaşamına katkı sağlayan unsurlar, ekosistemin insanın yaşamı için taşıdığı hayati rolleri özetleyen bir çerçeveye sunar. Yandaki çizimde özetlenen bu çerçeve insan merkezli bir bakışla doğanın işlevlerini ortaya koyar. İlk kategori olan tedarik hizmetlerinde insanın hayati ihtiyaçlarını doğrudan veya dolaylı olarak karşılayan ürünleri bulabiliriz: besin kaynakları, su kaynakları, lifler, enerji kaynakları, hammaddeler, genetik kaynaklar, tedavi ürünleri, yakıt ürünleri. Diğer bir kategori olan düzenleyici hizmetler, ekosistemin sürdürülebilirliği bakımından elzem olan doğal imkânları tarif eder: yaşanabilir hava, iklim ve

su düzenleri, erozyonun önlenmesi, su ve atık arıtma, hastalıkların önlenmesi, biyolojik kontrol, tozlaşma, fırtınadan koruma. Doğal ekosistem insanların manevi zenginleşme, bilişsel gelişim, düşünme, rekreasyon ve estetik deneyimlerine sahip olmasını mümkün kılan maddi olmayan faydalar da sunar. Kültürel hizmetler olarak adlandırılan bu kategoride şu kaynaklardan bahsedilebilir: kültürel çeşitlilik, manevi ve dini değerler, geleneksel bilgi sistemleri, eğitim değerleri, ilham kaynakları, estetik değerler, sosyal ilişkiler, mekân duygusu, kültürel miras kaynakları, rekreasyon hizmetleri.

24 Braat ve de Groot, a.g.y., s. 6.

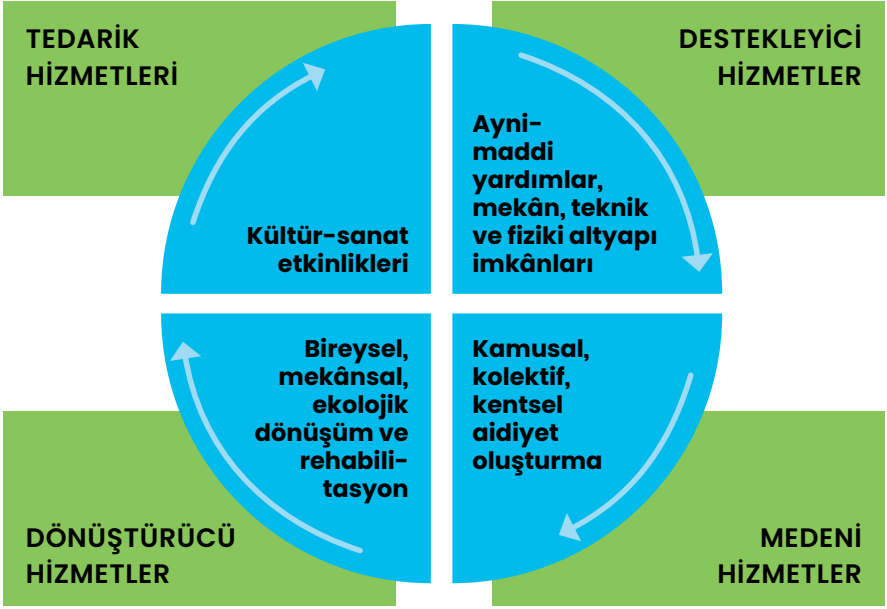
25 Kofi A. Annan, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century* [Biz Dünya Halkları: 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler'in Rolü] (New York: BM Kamusal İletişim Dairesi, 2000).

26 Annan, a.g.y., s. 57.

Son kategori olan destekleyici hizmetlerse tüm diğer kategorilerin gerçekleştirilmesini ve sürmesini sağlayan toprak oluşumu, fotosentez, habitat oluşumu gibi döngüleri tarif eder. Diğer kategorilerdeki değişikliklerin insanlar üzerinde nispeten doğrudan ve kısa vadeli etkileri varken bu hizmetler, insanlar üzerindeki etkilerinin ya dolaylı olması ya da uzun vadede ortaya çıkması nedeniyle tedarik, düzenleme ve kültür hizmetlerinden farklıdır.

MED'in kategorileri, insanın Dünya üzerindeki yaşamı için ihtiyaç olduğu doğal süreçleri ortaya koyar. Ekosistemin işleyişi ve bu işleştikten üretilen kaynakların insan ve diğer canlılar için ne kadar kritik önemde olduğu ve bu sebeple korunmasının zorunluluğu böylece net bir şekilde ifade edilmiş olur. Fakat insan diğer canlılardan farklı olarak toplumsallaşarak yaşam sürdüğü için sosyal ilişkiler, kültürel üretim ve etkileşimler de onun varlığını mümkün kılan ve şekillendiren yapıtaşları arasında yer alır. Bu anlamda insan, biyolojik olduğu kadar kültürel bir canlıdır çünkü ancak topluluk hâlinde yaşam kurabilir ve kültür, toplulukların var olabilmesi için en hayati zemindir. Dolayısıyla nasıl ki bir doğal ekosistemden bahsediyorsak, kültürel alanı da bir ekosistem olarak ele alarak bu ekosistemde mevcut ürün, hizmet ve ilişkileri teşhis etmek üzere MED'in analitik şablonunu referans alabiliriz.

Kültürü bir ekosistem olarak düşündüğümüzde, kültür politikalarında da bu ekosistemin varlığı ve etkinliğinin sürdürülebilmesi için gereken kamu müdahalelerini teşhis etmemiz kolaylaşacaktır. Bu müdahaleler, önceki bölümde özetlediğimiz tarihsel arka plan içinde kültürel hakların tanınması, kültürel demokrasinin tesisi bakımından büyük önem taşır. Doğal ekosistemdeki sorunların yarattığı çevre adaleti sorunu gibi kültür politikalarının çoğulcu, demokratik ve etkin şekilde kurgulanıp yürütülememesi de bir kültürel adalet sorununa sebep olur. Kültür ekosisteminin farklı işleyiş ve üretim boyutlarına odaklanarak bu süreçlerde yaşanan sorunları teşhis edip öneriler geliştirmek, raporumuzun temel hedefi olan yerelde katılımcı, kapsayıcı kültür politikalarının oluşturulmasını kolaylaştıracak bir yöntem olacaktır. Bu niyetle, çalışmanın kalan kısmında MED'in analitik çerçevesini kültürel alana uyarlayarak Türkiye'de kentlerin kültürel yaşamlarını farklı boyutlarla mercek altına alacağız.

MED'in sunduğu çerçevenin kültür politikalarına uyarlanmasının avantajı kültürel alandaki ürün, aktör ve kurumları, bunları mümkün kılan düzenleme ve ilişkiler içinde ve tüm bu alanın toplumsal yaşamımıza etkisini ortaya koyabilen tek bir çerçevede ele almamıza imkân sunması. Biyolojik varlığımızı borçlu olduğumuz doğal unsur, kaynak ve süreçleri teşhis etmemiz ve dolayısıyla onların sürmesi için göstermemiz gereken özen, almamız gereken önlemler ne kadar hayati ise toplumsal yaşamımızın dayandığı kültürel alan da o kadar kritik. O yüzden, kültürel alanın aktörlerini, sivil aktörlerin kendi aralarındaki ve kamu otoriteleriyle ilişkilerini, bu etkileşimler sonucu ortaya çıkan kültürel üretimlerin etkisini bütüncül bir ekosistem perspektifi içinde görerek kültür politikalarını bu ekosistemin işlevleri, potansiyeli ve sorunları ekseninde kurgulamamız gerekiyor. Elbette MED'in özgün kategorilerine kültür politikaları bağlamında aynen referans vermemiz mümkün değil. Tedarik ve destek hizmetlerinde olduğu gibi kategori başlıklarına sadık kalabilirsek de tüm kategorilerin kapsamını yeniden yorumlamak zorundayız.

İlk olarak doğa gibi kültür alanında doğrudan tedarik edilen etkinlikleri düşünelim. Konserler, gösteriler, oyunlar, kurslar, korolar, şenlikler, festivaller, sergiler gibi etkinliklerin hepsi bu kültürel tedarik hizmetleri içinde yer alır. Kültür politikaları deyince ilk akla gelen de aslında bu kategoriden ibarettir. Özellikle kamu otoriteleri nezdinde kültürel etkinlik düzenlemenin bir kültür politikasının varlığına işaret ettiği düşüncesi oldukça yaygındır. Aşağıda daha ayrıntılı ele alacağımız gibi nicel boyut, etkinlik, temsil, seyirci, mekân sayıları kültürel alandaki icraatların temel göstergesi gibi düşünülür.

Kültürel alanda doğrudan yapıp edilenlerin ötesinde, başkalarının faaliyetlerine zemin oluşturmaya yönelik pratikler kültür ekosisteminin ikinci kategorisi olan destekleyici hizmetleri oluşturur. Tıpkı doğal ekosistemin destek hizmetlerinde olduğu gibi kültürel alan kendi başına bir kültür etkinliği olmayan mekânlar, imkânlar ve araçlar sunar. Mekân tahsisi, kaynak aktarımı ve ulaşım imkânları gibi kültürel etkinliklerin altyapısını ve organizasyonunu sunan mekanizma ve imkânları bu kategoride ele alacağız.

Bu ilk iki kategori kültür politikalarının somut çıktılarını işaret ederken ekosistem hizmetleri yaklaşımından ödünç aldığımız son iki kategoriyi bu çıktıların sosyal etkilerini teşhis etmek amacıyla kurgulayacağız. Nitekim doğada mevcut ürün ve kaynakları var eden düzenleyici hizmetleri toplumsal alana uyarladığımızda insanların bir arada yaşamasını sağlayan kamusal bağlamın varlığı akla gelir. Zira insan, gezegenin diğer canlılarından farklı olarak mekanik ya da içgüdüsel değil kültürel olarak inşa edilen bir ortaklıkla yaşamını sürdürür. Bireyleri bir arada olmaya ve işbirliği yapmaya teşvik eden, bunu mümkün kılan, ortaklaştıkları kültürel unsurlardır. Medeni hizmetler olarak adlandırmayı önerdiğimiz bu kategoriyi kültürel pratiklerin kamusal sonuçlarını saptamak için kullanacağız. Hemşeriliğin tesisi, farklılıkların karşılaşması, diyalog ve barış ortamının tesisi gibi sosyo-politik etkileri bu başlıkta ele alacağız.

Son olarak doğal ekosistemin kültürel hizmetlerini kültür politikalarına taşıdığımızda kültürün dönüştürücü potansiyelini analiz etme şansına kavuşabiliriz. Medeni hizmetler insanın kamusallığını korumak ve sürdürmeye yönelik iken son işlevsel kategorimiz bu birlikteliğin

devamı için insanların sahip olması gereken niteliklere kavuşmasını ve gerektiğinde bunların dönüşebilmesini sağlamayı amaçlar. Kültürel etkinlikler bireylerin ve yapıları çevrenin korunmasına, gelişmesine ve sağaltılmasına hizmet edebilir. Nitekim kültürel etkinlikler eğitim ve sağlık süreçlerinde faydalı olabileceği gibi kentlerin imgesine, ekonomik potansiyeline de hizmet edebilir.

Ezcümle, nasıl ki insan yaşadığı doğal ortamdaki birçok fayda sağlıyorsa, içinde bulunduğu kültürel ekosistem de onun yaşamını şekillendirmede önemli roller oynar. Bir tiyatro oyunu, bir koro, bir dans gösterisi tekil olarak yaşamsal gibi görünmeyebilir. Oysa tam da Jordi Pascual'ın ifade ettiği gibi bu kültürel olarak bir kelebeğin kanat çırpışına benzer:²⁷

“Klişe bir görüntüyü paylaşalım: Java'nın balta girmemiş ormanlarında kanat çırpan bir kelebek, Karayip Denizi'nde tropikal bir fırtınayı tetikliyor. Yerel ve küresel arasındaki ekolojik bağlantı ortalama bir dünya vatandaşı için aşikârdır. Eğer kanat çırpan kelebeği tabandan gelen yaratıcılık ya da mekâna aidiyet duygusuyla değiştirirsek, ortalama vatandaş aynı duyguyla hareket etmeyecektir; hatta tabandan gelen yaratıcılığın ya da mekâna aidiyet duygusunun neden kendi mutluluğuyla ya da içinde yaşadığı toplumun sürdürülebilir kalkınmasıyla ilgili bir şey olduğunu bile anlamayacaktır. Kültürel çeşitlilik henüz biyolojik çeşitlilik kadar önemli değil. Eppure si muove (Yine de dünya dönüyor). Bu tartışmalar ise küresel gündemde giderek daha fazla yer edinmektedir.”

Nasıl ki ekolojik sorunlar artık yerelden küresele uzanan bir düzlemde bütüncül olarak düşünülebiliyorsa, kültür politikalarının toplumsal önemi de benzer bir bakışı hak ediyor. Zira gezegenin çevresel sorunlarını çözmek için kültürün kamusal potansiyelinin fark edilerek

27 Jordi Pascual, “On Cultural Policies, Sustainability and Participation” [Kültür Politikaları, Sürdürülebilirlik ve Katılım Üzerine], *Local Cultural Policies Handbook: Steps, Tools and Case Studies* [Yerel Kültür Politikaları Elkitabı: Adımlar, Araçlar ve Vaka Çalışmaları] içinde, der. Eylem Ertürk (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), s. 23. culturalfoundation.eu/wp-content/uploads/2021/02/Books_LocalCulturalPoliciesHandbook.pdf.

korunması, açığa çıkarılması ve geliştirilmesine ihtiyacımız var. Nasıl ki MED doğal ekosistemi ve onunla sorunlu ve uyumlu birlikteliğimizi ortaya koymak için çok değerli bir perspektif sunuyor, kültürel alan için de aynı analitik çerçeveyi kullanmak kültürel adaletin sağlanmasına, kültür politikalarının demokratikleşmesine önemli katkılar sunabilir.

Raporun gelecek bölümlerinde Türkiye kentlerinin kültürel yaşamlarını, MED'den esinlenerek oluşturduğumuz kategoriler bağlamında mercek altına alıyoruz. Saha araştırması ve anket bulgularını kullanarak ve ikincil kaynaklara referansla, kültür ekosisteminin sırasıyla tedarik, destek, medeni ve dönüşüm hizmetlerine odaklanarak bu süreçlerin daha demokratik, katılımcı ve adil kılınması adına yerelde değiştirilmesi ve yapılması gerekenleri teşhis edeceğiz.

3 Kültür Ekosisteminin Tedarik Hizmetleri

MED'e referansla ele alacağımız kültür politikalarının ilk kategorisinde üretilen ve sunulan ürünleri düşünüyoruz. Doğanın sunduğu besin kaynakları, su, hammaddeler gibi kültür ekosistemi de birlikte yaşamın mayasını oluşturan kültürel ürünleri arz eder. Bu bölümde bu ürünlerin keşfine çıkıyoruz. Bunu safi bir kataloglama çabasından ibaret görmediğimiz için kültür ekosisteminin tedarik hizmetlerini kültürel demokrasi kavramı etrafında sorunsallaştırıp tartışmaya açıyoruz.

Fusun Üstel'in *Kültür Politikalarına Giriş* kitabında yaptığı kültür politikası tanımı aslında kültür ekosisteminde tedarik edilen bütün ürünleri özetler. Üstel, Mulcahy'den aktararak kültür politikasının kapsamının başlangıçta "müzeler, görsel sanatlar (resim, heykel ve seramik), performans sanatları (senfonik, oda ve koro müziği, caz, modern dans, opera ve müzik tiyatrosu ve tiyatro), tarihsel mirasın korunması ve beşeri programlar (yaratıcı yazarlık ve şiir)" gibi etkinliklerden ibaret sayıldığını; zamanla da bu kapsamın genişleyerek "kütüphane ve arşivleri, savaş meydanları, hayvanat bahçeleri, botanik bahçeleri, arboretumlar, akvaryumlar, parklar... halk kutlamaları, fuarlar ve festivaller, yorgancılık, folk müziği, halk dansları, zanaatlar, belki sirk performansları, rodeolar ve bando takımlarının bazı türleri"ni içerir hâle geldiğini ifade eder.²⁸

Saha araştırması sırasında gerçekleştirdiğimiz görüşmeler ve odak grup toplantılarında aktarılanlar ışığında da Türkiye kentlerinin bu tarifle uyumlu bir kapsam ve zenginlikte kültürel yaşamları olduğunu söyleyebiliriz. Araştırma süresi boyunca konserler, sergiler, festivaller, bienaller, atölyeler, gösteriler aracılığıyla geleneksel zanaatlardan güncel sanata kadar geniş bir yelpazede çok sayıda etkinliği gördük, dinledik, okuduk. Özellikle resmi ve dini bayramlar vesilesiyle, uluslararası gün ve haftalarda (Dünya Çevre Günü, Hareketlilik

28 Kevin V. Mulcahy, "Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches" [Kültür Politikası: Tanımlar ve Kuramsal Yaklaşımlar], *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, Cilt 35, Sayı 4, s. 321. Aktaran Üstel, *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar*, s. 21.

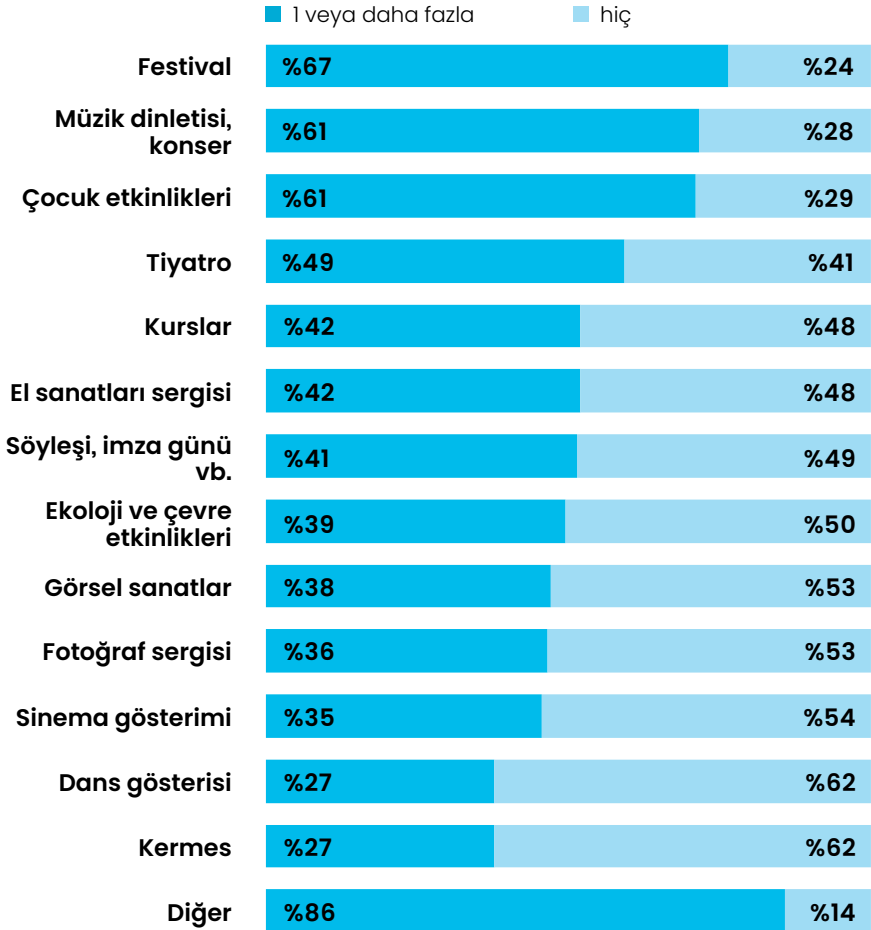
tamamen amatör bir ruhla, gönüllülerin emeği ve kaynaklarıyla oyunlar sahneye koyan çok sayıda amatör grubun varlığı çok dikkat çekiciydi. Apartman dairesini sahneye çevirenden, sahnesi, derslikleri, fuayesiyle şehir tiyatrosu kurana kadar farklı ölçeklerde amatör tiyatro girişimlerine rastlıyoruz.

Araştırma kapsamında düzenlediğimiz Türkiye kent nüfusunu temsil eden genel kamuoyu anketine kent sakinleri tarafından verilen cevaplar ise kültürü öncelikle geçmişe ait gelenek ve göreneklere yapılan atıfla tarif ediyor. Sanatın farklı dallarına yönelik organizasyonların ikinci sırada belirttiği kültür tarihinin içinde tarihi miras da sanatsal etkinlikleri izliyor.

İlginç olan, kamuoyunun kültür algısıyla yerel yönetimlerin kültürel alandaki etkinlikleri arasındaki farklılık. Nitekim, belediye temsilcilerinin katılımıyla yaptığımız çevrimiçi ankette, kurum olarak düzenledikleri etkinlikleri sorduğumuzda %67'si en az bir festival, %61'i bir müzik dinletisi ya da konser, %61'i çocuk etkinliği, %49'u tiyatro gösterisi, %42'si kurs ve el sanatları sergisi, %41'i bir söyleşi ya da imza günü, %39'u da bir ekoloji ya da çevre etkinliği düzenlendiğini ifade ediyor.

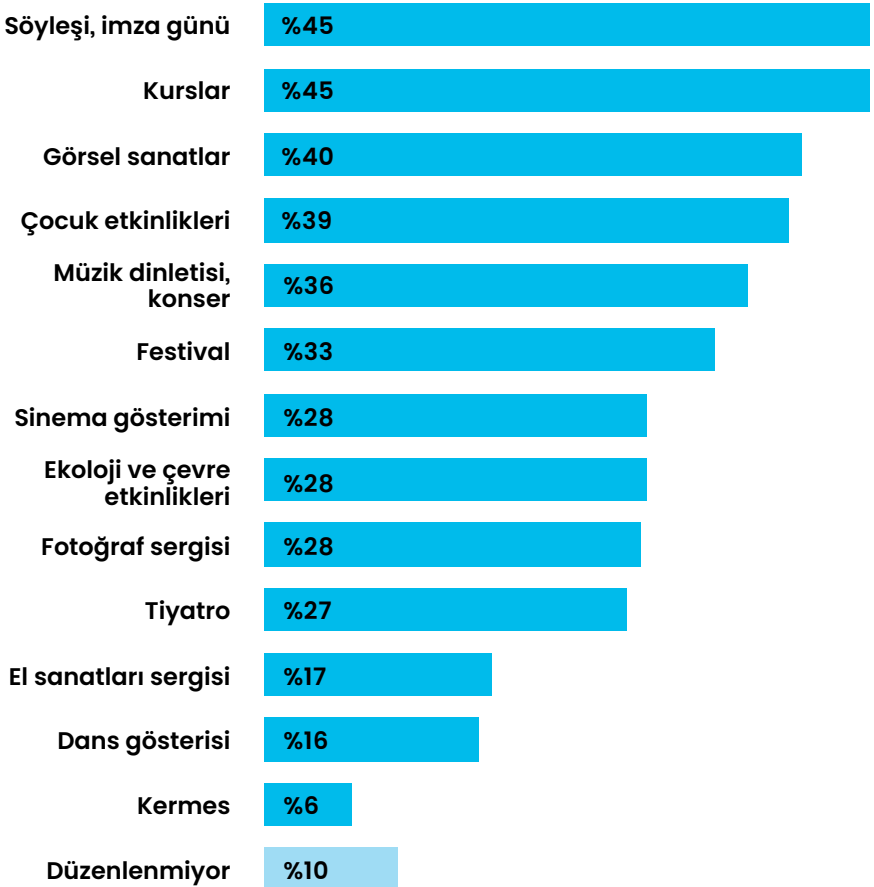
BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI: BELEDİYE OLARAK AŞAĞIDAKİ FAALİYETLERİ SON BİR YIL İÇİNDE KAÇ DEFA YAPTIĞINIZI BELİRTİR MİSİNİZ?*

* "Fikri yok/Cevap yok" seçenekleri grafiğe yansıtılmamıştır. Ayrıntılı sonuçlara ortaklasa.iksv.org üzerinden ulaşabilirsiniz.

Aynı soruyu kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'ların katılımıyla gerçekleştirdiğimiz çevrimiçi ankette sorduğumuzda anketimize katılanların yarıya yakınının konuşma, söyleşi, imza günü ve kurslar düzenlediğini, bu etkinlikleri sırasıyla görsel sanat, çocuk, müzik etkinlikleri ve festivallerin izlediğini görüyoruz.

STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: AŞAĞIDAKİ FAALİYET ALANLARINDAN HANGİLERİNE DAİR ETKİNLİKLER DÜZENLİYORSUNUZ?

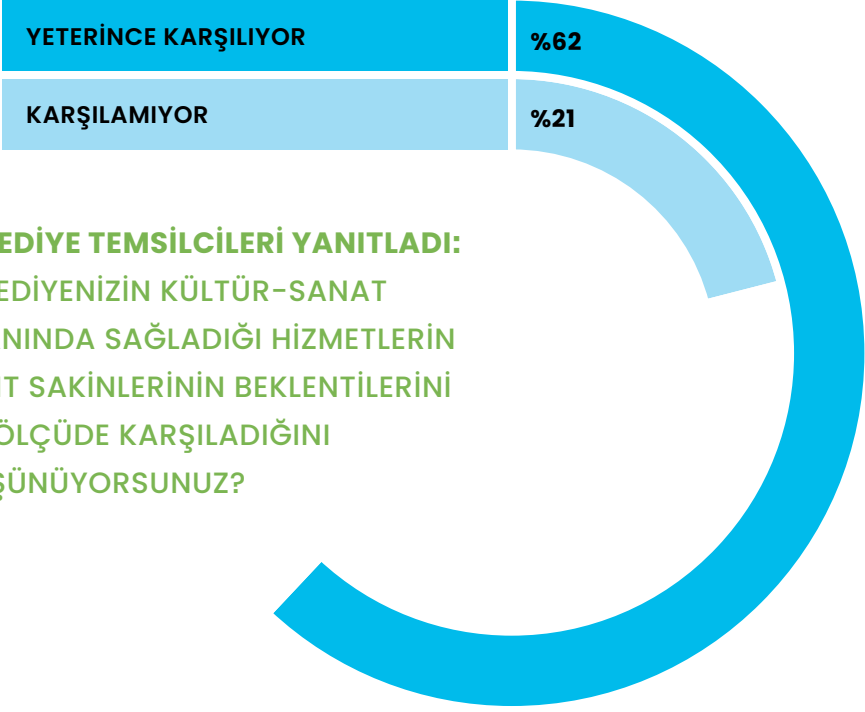

Kamuoyunun kültür tanımıyla yerel yönetimlerin düzenlediği kültürel etkinlikler arasında tam bir örtüşme görülmesi de genel kamuoyu anket sonuçlarına göre kent sakinlerinin %59'u gibi bir çoğunluk, belediye faaliyetlerinin beklentilerini yeterince ya da kısmen karşıladığını ifade ediyor.

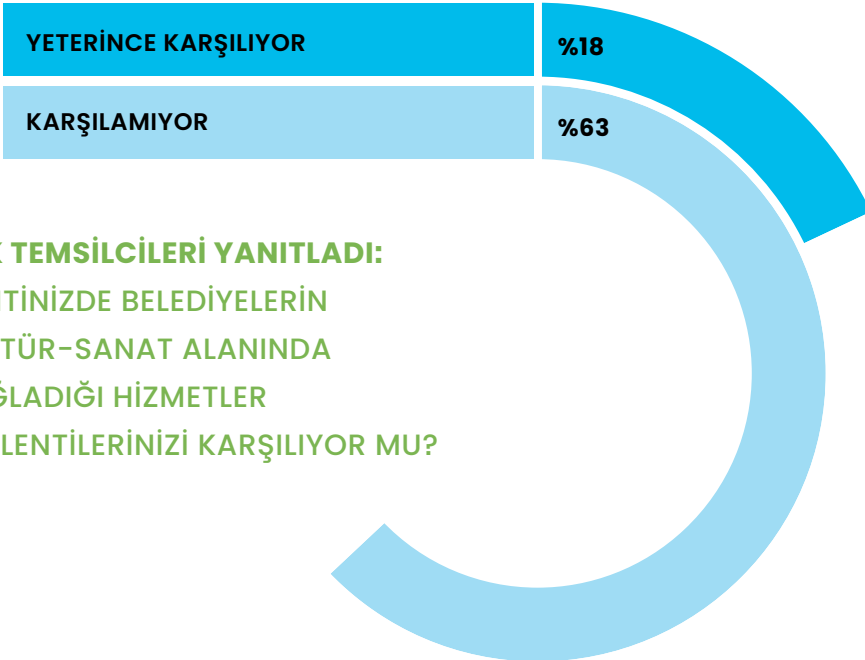

**KENT SAKINLERİ YANITLADI:
BELEDİYELERİN YÜRÜTTÜĞÜ KÜLTÜREL
ETKİNLİKLER BEKLENTİLERİNİZİ
KARŞILIYOR MU?**

Aynı soruyu çevrimiçi anketlerle belediye ve kültür-sanat alanında çalışan STK temsilcilerine yönelttiğimizde manzara biraz karmaşıklaşıyor. Zira belediye temsilcilerinin %62'si beklentilerinin yeterince ya da kısmen karşılandığını ifade ederken STK temsilcilerinde bu oran %18 gibi çok düşük bir düzeyde çıkıyor.

BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI:
BELEDİYENİZİN KÜLTÜR-SANAT
ALANINDA SAĞLADIĞI HİZMETLERİN
KENT SAKINLERİNİN BEKLENTİLERİNİ
NE ÖLÇÜDE KARŞILADIĞINI
DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

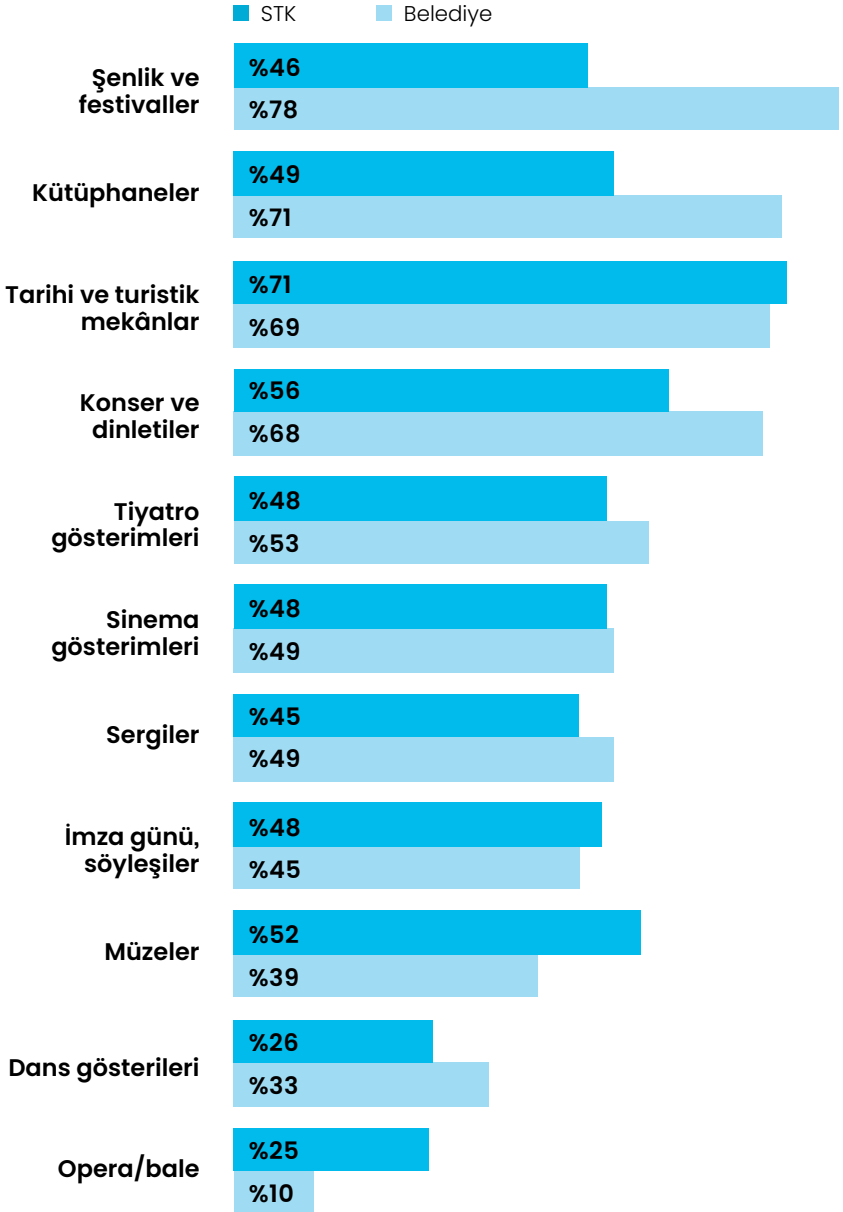

STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI:
KENTİNİZDE BELEDİYELERİN
KÜLTÜR-SANAT ALANINDA
SAĞLADIĞI HİZMETLER
BEKLENTİLERİNİZİ KARŞILIYOR MU?

Kentlerde düzenlenen kültürel etkinliklerin yeterliliğini belediye ve STK temsilcilerine etkinlikler özelinde sorduğumuz çevrimiçi anketlerin sonuçlarında iki grup arasındaki tatmin farklılıkları daha da belirginleşiyor. Örneğin opera ve bale konusundaki etkinlikleri sorduğumuzda iki grup da bu tür etkinliklerin yetersizliğinden dem vururken aradaki fark %10'un üstünde çıkıyor. Şenlik ve festivaller söz konusu olduğunda ise belediye temsilcileri %80'e yakın oranda bu etkinlikleri kısmen ya da tamamen yeterli bulsa da STK temsilcilerinden yeterli bulanların oranı %50'yi bulmuyor. Benzer şekilde kütüphaneler ve müzik etkinlikleri konusunda belediye temsilcilerinin tatmini daha yüksek seviyelerde çıkıyor. Müzeler söz konusu olduğunda ise STK temsilcilerinin yarısının beklentileri karşılanırken beklentisi karşılanan belediye temsilcilerinin oranı %40 seviyelerinde kalıyor.

Beklentilerin karşılanmasındaki oran farklılıkları kültürel etkinliklerin genel kriterlerle değerlendirilmesindeki zorluğu gözler önüne seriyor. Kültürel etkinliklerin sunulma oranı arttıkça, talep ve ihtiyaç da artma eğilimi sergiliyor. Kültürel etkinliklere katılım arttıkça daha fazla faaliyetin düzenlenmesine ilişkin bir talep de doğabiliyor. Bu konuya sonraki bölümlerde daha ayrıntılı dönmek üzere, bu etkinliklerin doğası ve sayısından öte sunulan hizmetlerin nasıl belirlendiği sorusuna yönelebiliriz.

BELEDİYE VE STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: KENTİNİZDE GERÇEKLEŞEN AŞAĞIDAKİ ETKİNLİKLERİN ŞEHİR İÇİN NE ÖLÇÜDE YETERLİ OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

3 1 TEDARİKTE DEMOKRATİK TEMSİL

“Kültür Politikaları: Kültür, Kültürler, Demokrasi ve Haklar” bölümünde de ele aldığımız gibi kültürün demokratikleşmesi, kültür hakkının kullanımını genişletmek için kamu kaynaklarının artan kullanımını ifade eder. Her ne kadar Türkiye’de kültüre aktarılan kaynaklar, aşağıda tartışacağımız gibi, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında çok yetersiz kalsa da, araştırmanın bulguları ışığında kentlerin çok sayıda kültürel etkinliğe evsahipliği yaptığını gözlemliyoruz. Fakat sorun bu etkinliklerin kim tarafından ve hangi kesimlere hitaben kurgulandığı çünkü kültür politikaları, doğuşundan beri “yüksek” ve “popüler” kültür arasındaki bir ayrımı ve gerilimi barındırıyor. Bir tarihsellik içinde belli estetik, entelektüel, sanatsal ve politik kodlarla üretilen “yüksek” kültür alanıyla gündelik hayatın içinde özel bir bilgi, görgü ya da deneyim gerektirmeden hızla tüketilebilecek basit kodlarla üretilmiş “popüler/ yaygın” kültür arasındaki ayrım, kültürel ürünlerin kime hitaben ve nasıl sunulduğu sorusunu akla getiriyor.

Türkiye kentlerinin kültürel panoraması içinde de bu ikiliğin tezahürlerine rastlanabilir. Aydınlanmacı cumhuriyet ideolojisinin etkisinde klasik ve çağdaş Batı kültürünün izlerini taşıyan kültür referanslarının yanı sıra belli dini, milli, etnik duygulara hitap eden geleneksel muhafazakâr duyarlılıklar da kentlerde hâkim siyasal iklime göre belirebilir. Hangi kentte, ne zaman, hangi kültürel anlayışın hâkim olacağını da bu iklimi icraata dönüştüren yerel yönetimlerin iktidar kurgusu belirler.

Sadece kültür politikalarında değil, kentlerin genel yönetiminde de 1970’lerden bu yana güçlü yürütme yani belediye başkanı olgusu hâkim.²⁹ Yerel yönetimin bürokratik işleyişinde hâkim bir pozisyona sahip, siyasal partilerin yasaları ve işleyişi itibarıyla siyaseten güçlü ve belirleyici olduğu rant ilişkileri sayesinde de ekonomik olarak kudretli belediye başkanları yerel siyasetin hegemonik figürleridir. O kadar ki kentleri yöneten başkanlardan ziyade başkanların hevesi ve marifeti olan kentlerden bahsetmemiz bile mümkün. Oysa TC Anayasası yerel yönetimleri “mahalli müşterek ihtiyaçları karşılayan” kurumlar olarak tanımlar.³⁰ Neyin mahalli olduğu, idari olarak yasalar tarafından görece tanımlanmış olsa da müşterek

ihtiyaçların belirlenmesi bir müzakere sürecini, yani yurttaşların katılımını gerektirir. Bu koşul kültür politikalarının demokratik niteliği bakımından da geçerlidir. Belediyelerin sunduğu kültürel hizmetlerin de müşterek ihtiyaç ve beklentilerle uyumlu olması kültür politikalarının demokratik niteliğini belirler.

Demokratik kültür politikaları kültürel haklar kavramı bakımından da kritik bir önem taşır. Zira kültürün demokratikleşmesi hedefinde hâkim olan “herkes için kültür” yaklaşımı, tek bir kültür tanımına dayanması ve “herkes”in içindeki kimlikleri temsil etmemesi nedeniyle demokratik temsille çelişir. O coğrafyada mevcut farklı toplulukların kültürel talepleri göz ardı edilir, kültürel hakların temsil adaleti sağlanamaz. Güçlü başkanla özdeşleşmiş yerel yönetim anlayışı başkanın şahsında toplanmış bir iktidar anlamına geldiği için “herkes için kültür” kişisel olarak onun tarafından tanımlanır. Demokratik katılım ve karar süreçlerinin yokluğu ve/veya işlevsizliği bu anlamda kültürel hakların yerel yönetimler nezdinde adil temsiline ve kullanımına da bir engel teşkil eder.

Merkezleşmiş iktidar yatkınlığının STK'ların yönetiminde de sıkça rastlanan bir yönetim anlayışı olduğunu da not düşelim. Elbette kamusal bir meşruiyet iddiasına sahip olmadıkları için STK faaliyetlerinin tüm kültürel kesimlere hitap etmesi beklenmez. Gönüllü kuruluşlar oldukları için zaten odaklanacakları kültürel alan ve topluluk baştan saptanmış olsa da yönetim süreçlerinin topluluk bileşenlerinin katılımı ve denetimine açık olması beklenir. Saha araştırması esnasında kurum içi demokratik işleyişin STK'larda da yeterince sağlanamadığına dair deneyimler dinledik. İstişare organlarının varlığı ya da mevcut mekanizmaların işletilmesi, bu mekanizmaların önerilerinin dikkate alınması, sivil kültür-sanat

29 Ulaş Bayraktar, “Présidents avant-gardes: les maires comme patrons des villes turques” [Avangart Başkanlar: Türk Şehirlerinin Patronu Belediye Başkanları], *Confluences Méditerranée* [Akdeniz Kavşakları] içinde, 4. Cilt, 107. Sayı, 2018, s. 111-123, cairn.info/revue-confluences-mediterranee-2018-4-page-111.htm.

30 TC 1982 Anayasası, Md. 127.

kuruluşlarının kurumsallaşma süreci ve daha da önemlisi Türkiye'de kültür politikalarının demokratikleşmesi bakımından önem taşıyor. Bu anlamda kültür politikalarının demokratikleşmesinin kamu kurumlarından öte bir perspektifte düşünülmesi gerektiğini hatırd tutmakta fayda var.

3 2 TEDARİKİN BÜTÇESİ

Demokratik zaafılara karşın Türkiye kentlerinin canlı kültürel yaşamları olduğunu tespit ettikten sonra bu zenginliği mümkün kılan maddi kaynakları tartışmaya geçebiliriz. STK'ların kültürel etkinliklere vakfettiği mali kaynaklar konusunda başvuracağımız bir referans olmadığı için bu bölümde sadece kamu otoritelerinin bu hizmet alanına ayırdığı bütçeleri mercek altına alabiliyoruz ve ne yazık ki elimizdeki veriler Türkiye'de kültüre ayrılan kaynakların yetersizliğini ortaya koyuyor.

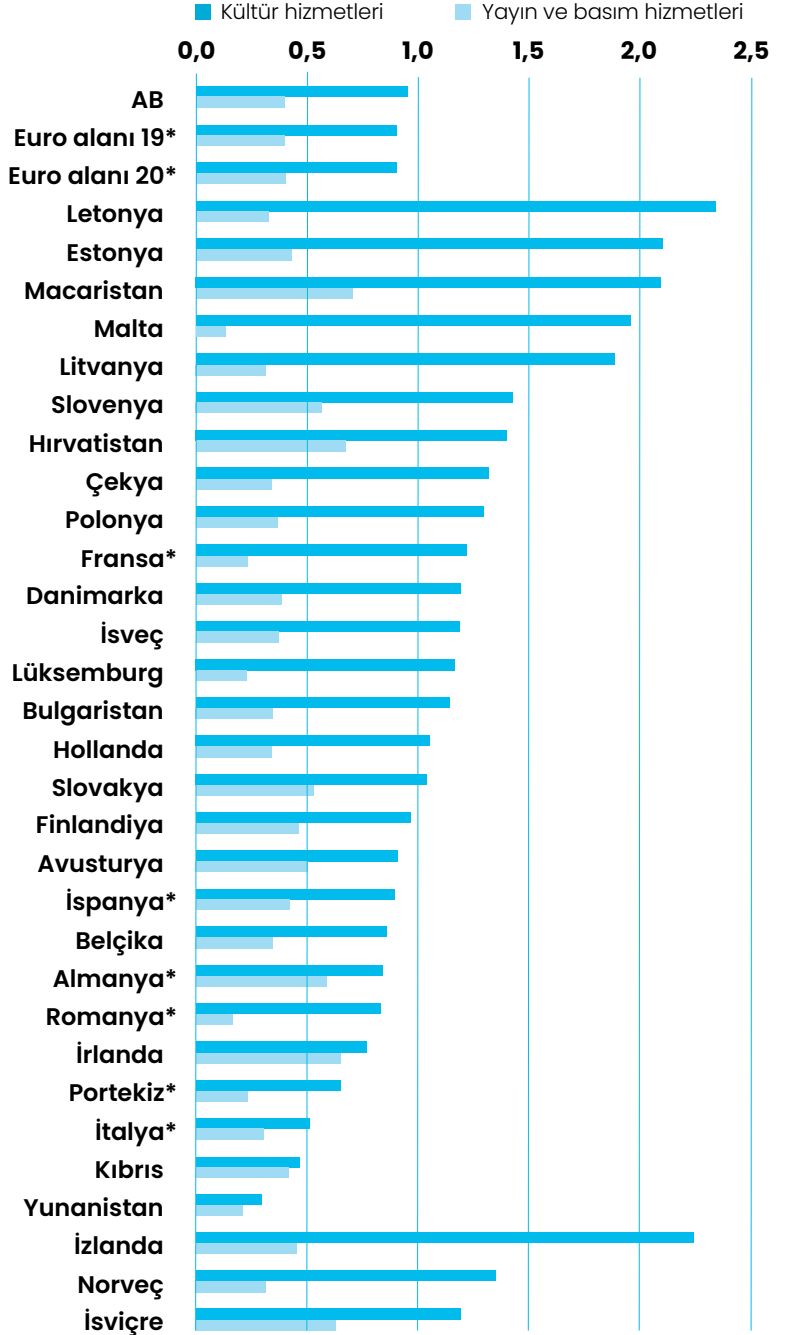
Merkezi yönetimden başlayacak olursak, 2023 yılı için kabul edilen yaklaşık 4,5 trilyon liralık genel bütçeden TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ayrılan miktar 16,5 milyar lira, ki bu da toplam bütçenin binde 3,7'sine tekabül ediyor. Bu oranla TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 32 merkezi yönetim kurumu arasında en düşük bütçeyi alan 12. kurum olarak karşımıza çıkıyor.³¹

Uluslararası bir karşılaştırmaya tabi tuttuğumuzda ise kültüre ayrılan merkezi kaynakların yetersizliği daha net görülüyor. Eurostat'ın 2021 verilerine göre Avrupa Birliği ülkeleri genelinin ortalaması, kültüre ayrılan 71,2 milyar avroluk bir kamusal harcama tutarıyla, genel bütçeye oranla yüzde bire yakın bir düzeyde çıkarken İzlanda, Letonya, Estonya ve Macaristan'da bu oran yüzde ikinin üstünde seyrediyor.³²

³¹ TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Merkezi Yönetim Bütçe Kanunları," sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-kanunlari/#1550658802053-28e1db68-a098.

³² "General government expenditure on cultural services, broadcasting and publishing services, 2021 (% of total expenditure)" [Kültür Hizmetleri, Yayın ve Basım Hizmetlerine İlişkin Genel Devlet Harcamaları, 2021 (Toplam Harcamaların Yüzdesi)], [Eurostat. ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_cultural_services_broadcasting_and_publishing_services_2021_\(%25_of_total_expenditure\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_cultural_services_broadcasting_and_publishing_services_2021_(%25_of_total_expenditure).png).

KÜLTÜR HİZMETLERİ, YAYIN VE BASIM HİZMETLERİNE İLİŞKİN GENEL DEVLET HARCAMALARI, 2021 (TOPLAM HARCAMALARIN YÜZDESİ)

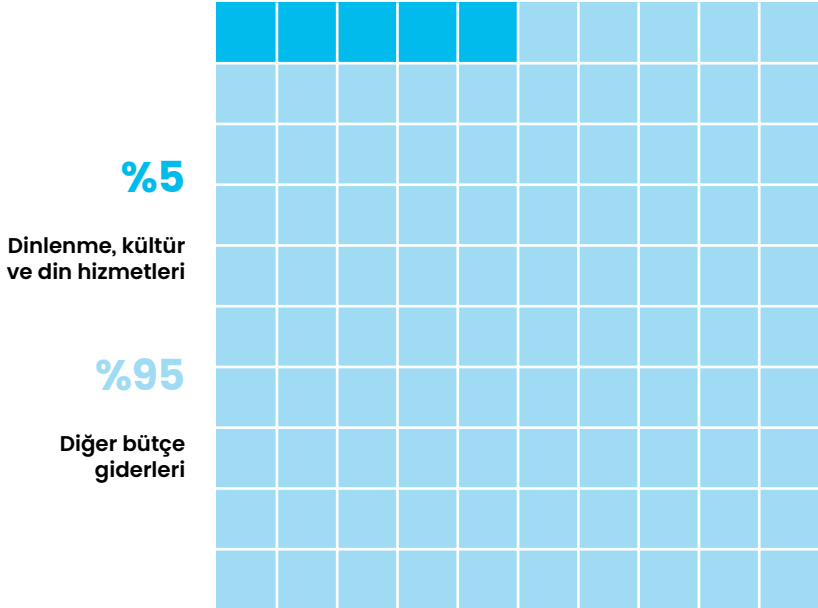

*Geçici

Kaynak: Eurostat
(gov_10a_exp)

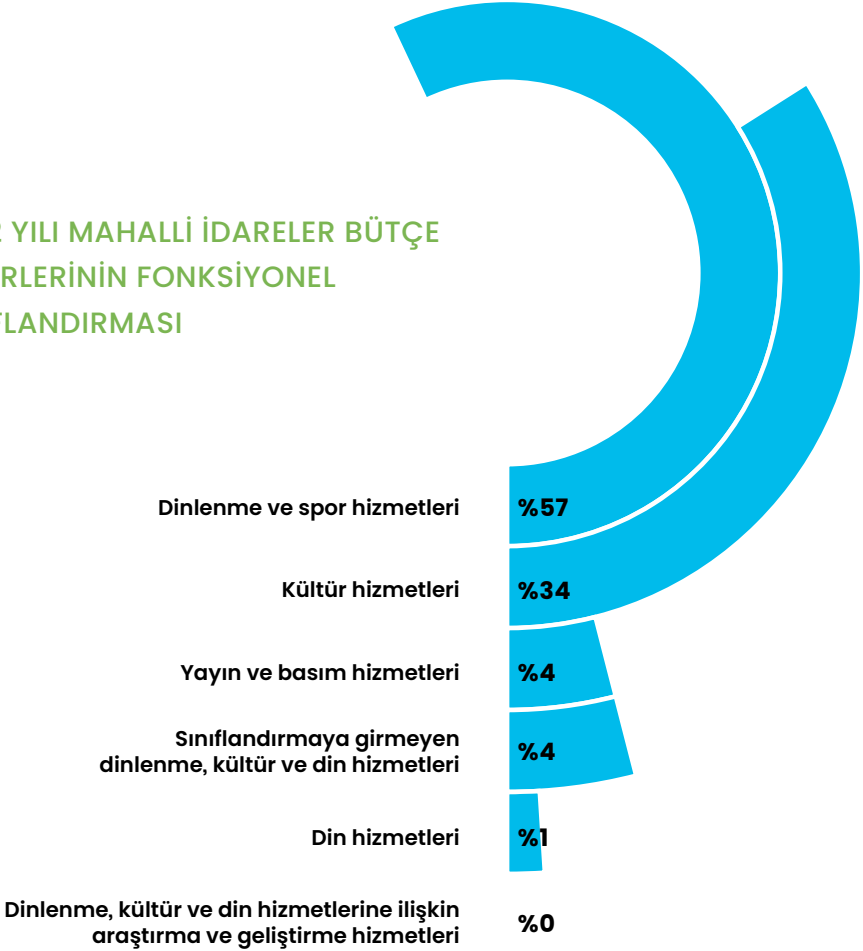
Merkezi hükümet nezdindeki yetersizliği tespit ettikten sonra belediyelerin kültür alanına ayırdığı bütçeleri görebilmek için farklı kaynaklara başvurabiliriz. İlk olarak TC Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın yayımladığı Mahalli İdareler Konsolide Bütçe giderlerine dair verilere baktığımızda, 2022 yılı için yerel yönetimlerin bütçelerinin %1,7'sinin kültür hizmetlerine ayrıldığını görüyoruz.³³ Belediye temsilcilerinin katılımıyla yaptığımız çevrimiçi ankette yer alan “*Belediyenizin genel bütçesi içinde kültür-sanat çalışmalarına geçen sene ayırdığı bütçe oranı nedir?*” sorusuna verilen cevapların ortalaması ise %5,5 olarak çıkıyor. İlginç olan, TC Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın verilerinde, Kültür Hizmetleri'nin üst kategorisi olan Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri'ne ayrılan bütçe oranının ankette çıkan orana çok yakın biçimde %5,2 olmasıdır.

2022 YILI MAHALLİ İDARELER BÜTÇE GİDERLERİNİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMASI

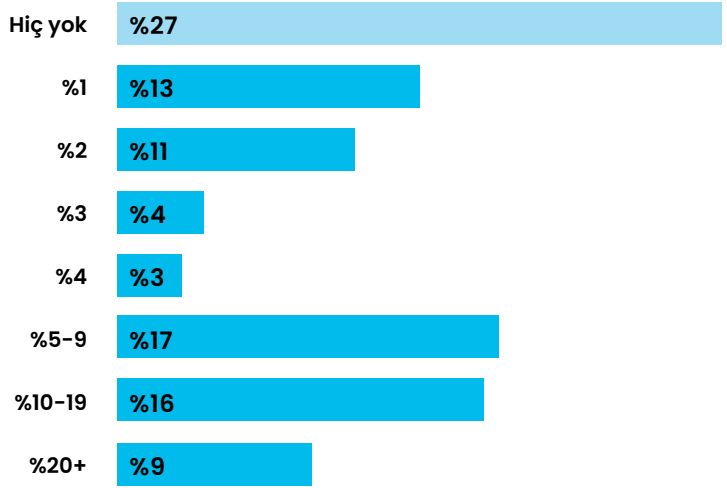
Büyük oranda Dinlenme ve Spor Hizmetlerine ayrılan %3'lük payla yükselen bu oran, aslında kültürden ve kültür hizmetlerinden ne kastedildiği konusundaki teorik kafa karışıklığının pratikte de yaşandığını düşündürüyor. Kültürü kavramsal olarak tarif ederken veya kültürel etkinlikleri sıralarken zikredilmeyen dinlenme, spor ve din hizmetlerinin, idari olarak kültür kategorisinde sayıldığı görülüyor.

2022 YILI MAHALLİ İDARELER BÜTÇE GİDERLERİNİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMASI

Belediye temsilcilerinin çevrimiçi ankette kendilerine yönelttiğimiz kültüre ayrılan bütçe sorusuna verdikleri yanıtlardaki ilginç bir nokta, yanıt verenlerin dörtte birinden fazlasının belediyelerin kültürel faaliyetlere hiç kaynak ayırmadığını beyan ediyor olması. Dahası bu soruya yanıt verenlerin dörtte birinden fazlası da belediye bütçelerinin en az dörtte birinin kültüre ayrıldığını belirtiyor. Bütçe ayrılmadığı ve bütçede büyük bir oranın ayrıldığına dair görüşlerin çelişkisi, kültür harcamalarına dair algıdaki muğlaklığın bir başka tezahürü olarak görülebilir.

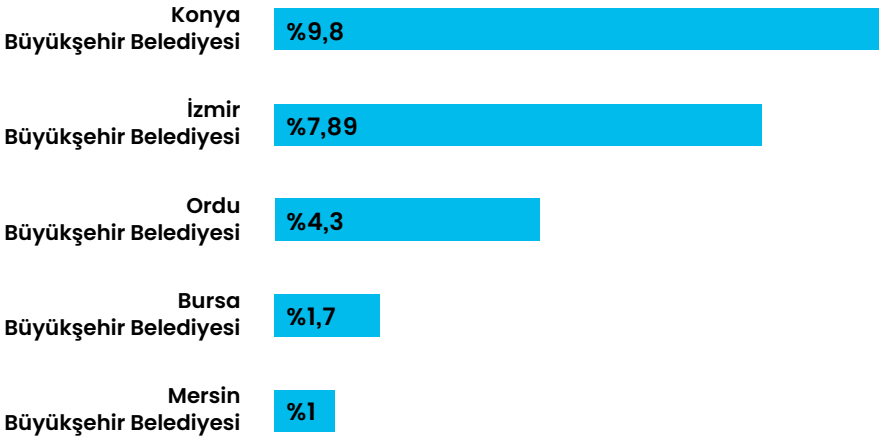
BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI: BELEDİYENİZİN GENEL BÜTÇESİ İÇİNDE KÜLTÜR-SANAT ÇALIŞMALARINA GEÇEN SENE AYIRDIĞI BÜTÇE VEYA ORAN NEDİR?

Belediyelerin kültüre ne kadar bütçe ayırdığına dair tartışmamızda son olarak derinlemesine görüşmeler ve odak grup toplantıları kapsamında ziyaret ettiğimiz şehirlerin kültür harcamalarına değinebiliriz.³⁴ 2022 yılı faaliyet raporlarını baz aldığımızda beş kentin kültür bütçesi ortalaması yine ulusal ortalamalara yakın biçimde %4,9 olarak çıkıyor.³⁵ Ortalama yakın olsa da kentler arasındaki farklılıklar dikkat çekici boyutlarda. 2022 bütçesinin %9,8'ini kültüre ayıran Konya Büyükşehir Belediyesi ile %1'ini ayıran Mersin Büyükşehir

Belediyesi arasında on kata yakın bir fark var. Farkın kaynağı tıpkı Bakanlık verilerinde olduğu gibi faaliyet raporlarının Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri kategorisine dayandığında bütçe yüksek çıkarken kültürü ayırdığında çok daha düşük bir pay çıkması. Nitekim Mersin'de bütçe payı kültür hizmetleri olarak yayımlanırken, Bursa'da Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı bütçesi olarak yayımlanıyor. İzmir'de farklılığın sebebi net olarak görülüyor: Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri olarak bakıldığında %7,89 çıkan oran, Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı bütçesi referans alındığında %1,31'e düşüyor.

FAALİYET RAPORLARINA GÖRE KÜLTÜRE AYRILAN BÜTÇELER

34 Dikkat çekilmesi gereken bir başka kurumsal boyut da kültürel etkinlikler düzenlenmesinde rol alan belediye iştirakleri olmasına karşılık özel hukuka tabi bu işletmelerin bütçe verilerine erişememiş olmamız. Dolayısıyla çalışmamızda bu analize yer veremiyoruz.

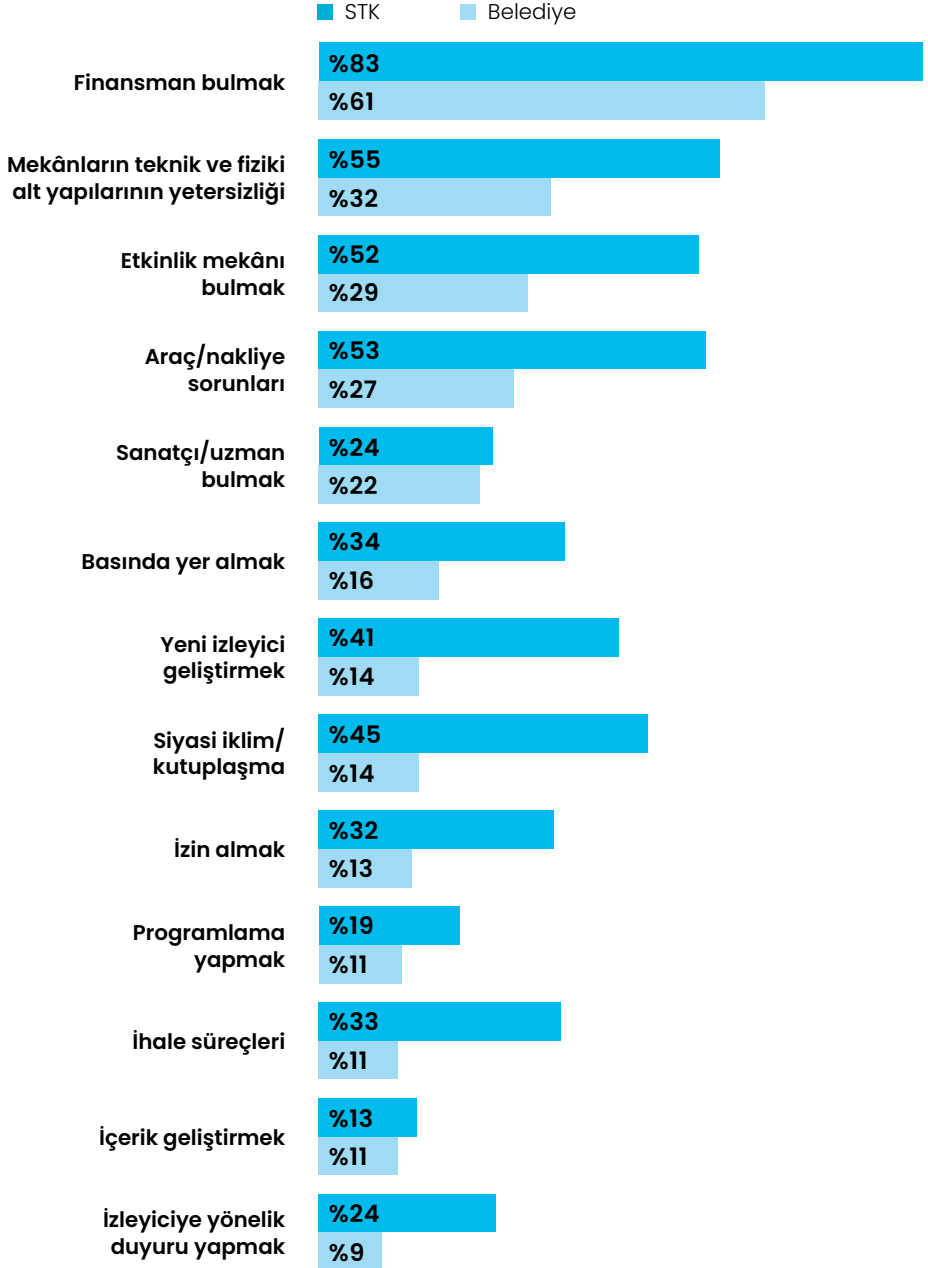
35 Konya Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/79gB6+Konya_Buyuksehir_22_PP.pdf; İzmir Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_24052023_111140_.pdf; Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," ordu.bel.tr/uploads/788083cd-792a-4b15-9297-f39e9d36830f_2022%20FAALİYET%20RAPORU-k_compressed.pdf; Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," bursa.bel.tr/yayinlar/pdf_viewer?id=2305; Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," mersin.bel.tr/uploads/files/2022yilifaaliyetraporu84093036-547354.pdf. Faaliyet raporuna erişemediğimiz Tunceli ve kayyum yönetimindeki Diyarbakır şehirleri incelemenin dışında tutuldu.

Belediyelere dair bütçe dağılımları sonuçta iki olguyu ortaya çıkarıyor. İlk olarak kültür politikalarının kapsamı oldukça muğlak; kültür hizmetleri ve dinlenme hatta spor hizmetleri bir arada değerlendiriliyor. İkinci olarak, bu muğlaklıktan arındırıldığında kültüre ayrılan bütçe oranları tam da Karakaş'ın yıllar önce yakındığı gibi %'lere zar zor çıkıyor.³⁶

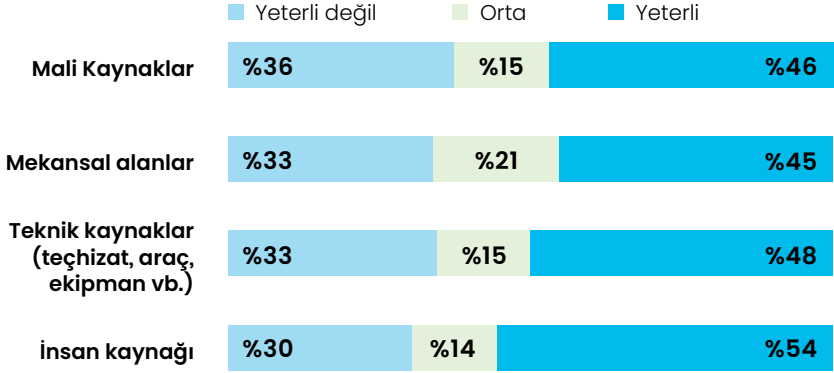
Nitekim belediye temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirdiğimiz çevrimiçi ankete yanıt verenler, kültür-sanat etkinlikleri düzenlerken yaşadıkları en büyük sorunu %61 oranında finansman bulmak olarak belirtiyor. Aynı soruyu kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'ların katılımıyla yaptığımız çevrimiçi ankette STK temsilcilerine yönelttiğimizde oran daha da artarak %83'e çıkıyor. Kültürel mekânların nicel, fiziki ve teknik yeterlilikleri de diğer bir kritik sorun alanı olarak ortaya çıktığı ve bu da finansmanla yakından bağlantılı bir konu olduğu için kültürel etkinlik düzenlemenin mali sıkıntılarının vahameti daha net anlaşılabilir. Nitekim çevrimiçi ankete katılan belediye temsilcilerinin %36'sı kurumlarının kültüre ayırdığı mali kaynakları yetersiz bulurken STK'ların %66'sı mali kaynakların yetersizliğinin işbirliğini zorlaştırdığını ifade ediyor.

36 Geçmiş kültür bakanlarından Ercan Karakaş, 2001 yılında Kültür Girişimi tarafından düzenlenen ve İKSV tarafından yayımlanan "Kültürel Açından Avrupa Birliği'ne Yaklaşım Sempozyumu"nda yaptığı konuşmada kültüre ayrılan bütçenin yetersizliğini eleştiriyordu. Karakaş'a göre dünyanın birçok ülkesinde kültüre ayrılan bütçeler %'in altına düşmezken Türkiye'de bu orana yaklaşamıyordu. Ercan Karakaş, "Yaratıcılık ve Kültür Yaşamına Katılım," *Türkiye'de Kültür Politikaları* içinde, der. Evren Barın Egrik (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2006), s. 50.

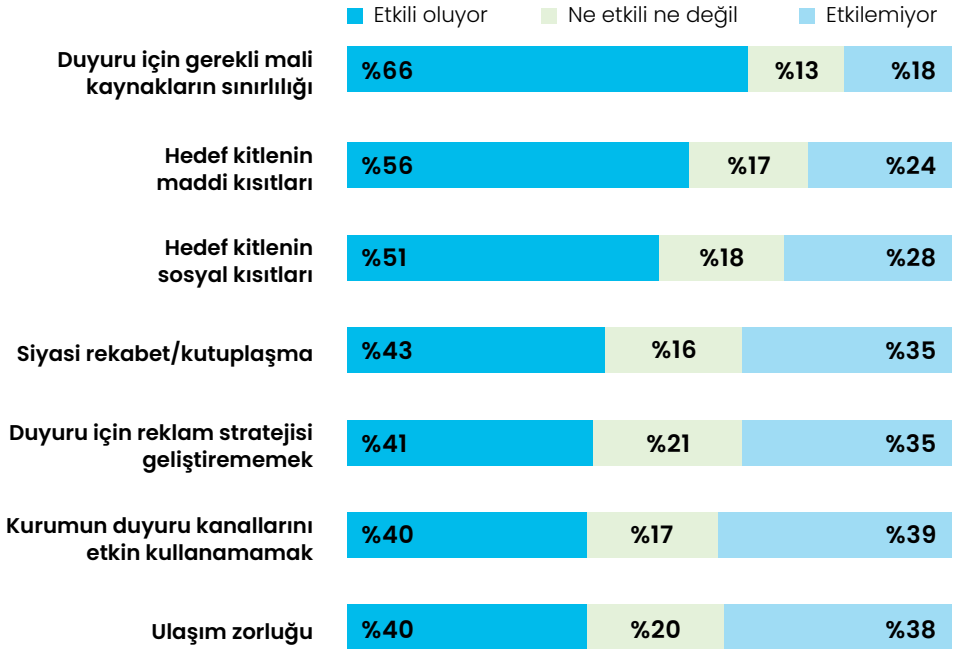
BELEDİYE VE STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: KÜLTÜR-SANAT ETKİNLİKLERİ DÜZENLERKEN AŞAĞIDA SAYILAN UNSURLARDAN HANGİLERİ SİZLER İÇİN SORUN OLUYOR?

BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI: BELEDİYENİZİN TÜM HİZMETLER İÇİNDE KÜLTÜR-SANATA AYIRDIĞI KAYNAKLARIN NE ÖLÇÜDE YETERLİ OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORSUNUZ?*

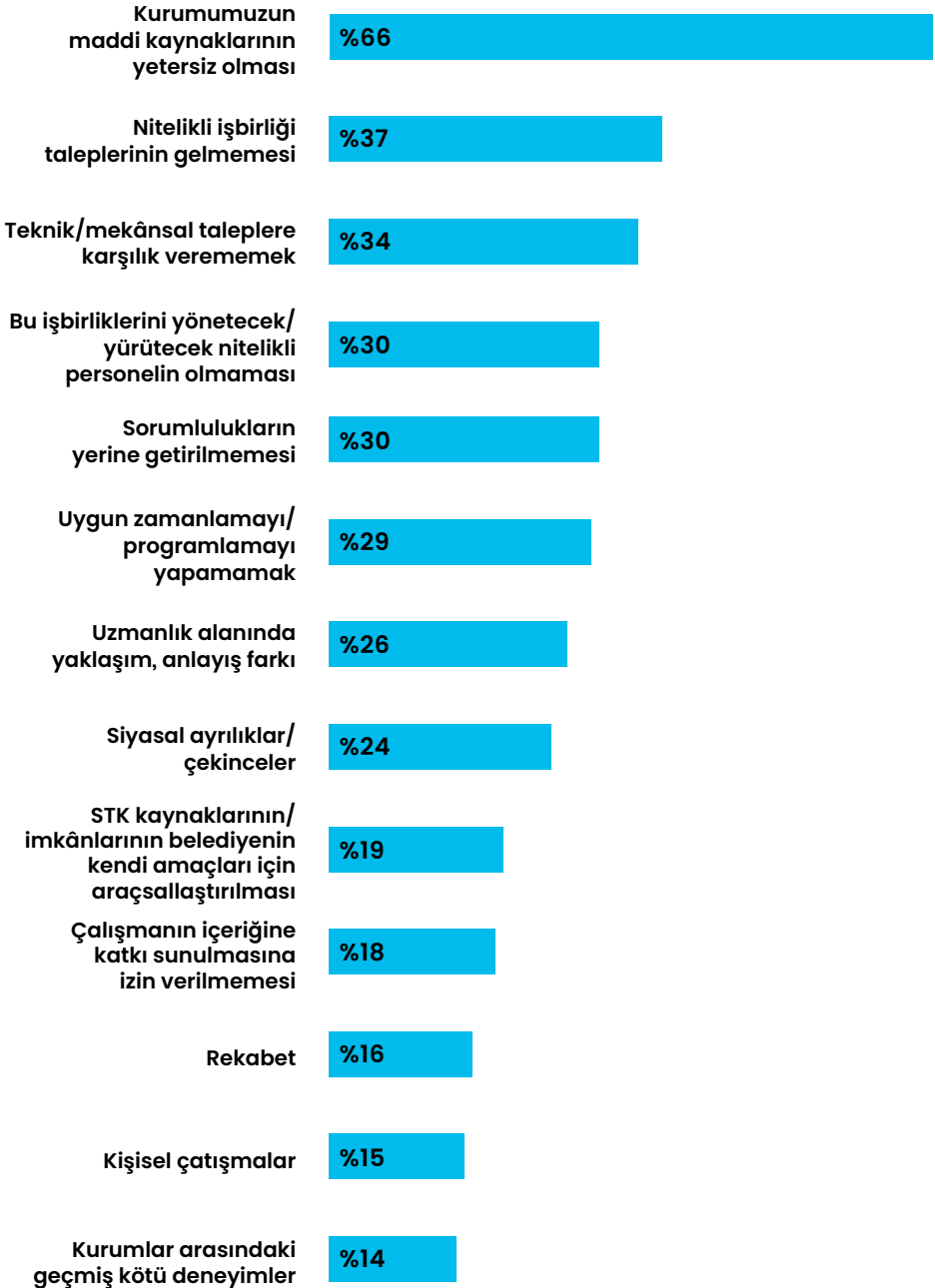

STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: AŞAĞIDAKİ UNSURLAR HEDEF KİTLENİZE ERİŞMENİZİ NE DERECE ETKİLİYOR?*

* "Fikri yok/Cevap yok" seçenekleri grafiğe yansıtılmamıştır. Ayrıntılı sonuçlara ortaklasa.iksv.org üzerinden ulaşabilirsiniz.

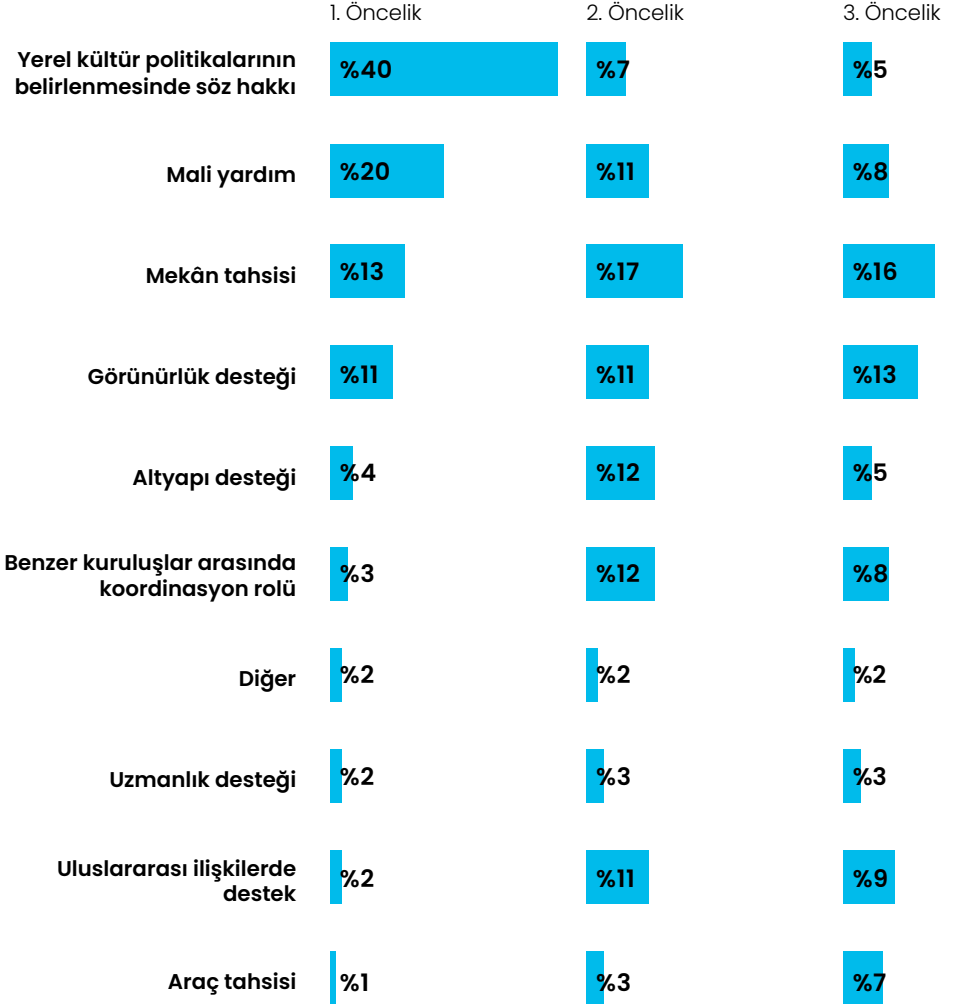
STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: İŞBİRLİĞİ DENEYİMLERİNİZDE İLİŞKİLERİ ZORLAŞTIRAN AŞAĞIDAKİ UNSURLARIN HANGİLERİNİ NE ÖLÇÜDE YAŞADINIZ?

Özetle, belediyelerin oldukça kısıtlı bütçelerle geniş bir spektrumda çok sayıda etkinlik yaptığını görüyoruz. STK'lar da benzer mali sıkıntılardan mustarip. Nitekim çevrimiçi ankete katılan STK'ların %83'ü etkinlik düzenlemek için, %66'sı etkinlikleri duyurmak için yeterli kaynağa sahip olmadığını ifade ediyor. Mekânların ve teknik altyapının yetersizliği de STK'ların yarıdan fazlası için bir sorun olarak görülüyor. Baş etmeye çalıştıkları maddi zorlukların vahametine rağmen STK'ların belediyelerle işbirliği arayışındaki temel motivasyon maddi destek almak değil. Çevrimiçi ankete katılan sivil toplum temsilcilerinin sadece %20'si finansmanı belediyelerden en büyük beklenti olarak işaret ederken, %40'ı yerel kültür politikalarında söz sahibi olmayı umuyor.

Ayrıntılarını aktardığımız mali imkânsızlıkların büyüklüğüne karşın çevrimiçi anket bulgularında STK'ların yerel yönetimlerden en öncelikli beklentisinin kültür politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olma şeklinde ifade edilmesi demokratikleşmeye dair talep ve ihtiyacın önemini gösteriyor. Bu da yerel kültür ekosisteminin tedarik hizmetlerine dair kararların nasıl alındığı ve bunların nasıl icra edildiğine dair soruyu gündemimize getiriyor.

STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: YEREL YÖNETİMLERDEN EN ÖNCELİKLİ BEKLENTİLERİNİZ NELERDİR?

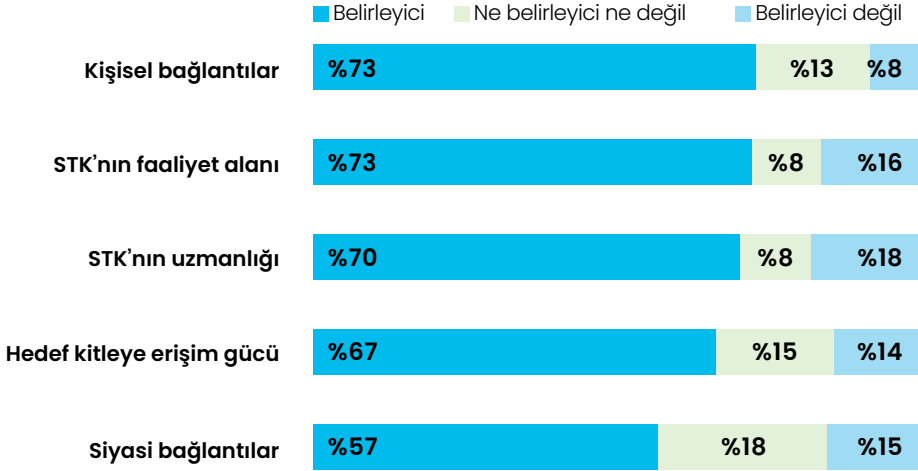
3 3 TEDARİKİN YÖNETİMİ

İKSV'nin 2016 yılında yayımladığı “Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama” başlıklı kültür politikaları raporu, Türkiye’de kültürel planlama anlayışının yeteri kadar yerleşmediğini ortaya koymuştu. Çalışma kapsamında incelenen İstanbul’daki belediyelerin stratejik planlarında kültür alanına çok az yer ayrılmış olması ve kültürel planlamanın çoğunlukla sanat etkinliklerinin planlanması şeklinde anlaşılması da araştırmacıların tespitleri arasında yer alıyordu. Odakta etkinlikler olduğunda yerel yönetimlerin kültürel alandaki başarılarını düzenlenen etkinlik ve katılımcı sayısı, salon adedi gibi nicel göstergelere indirgeme eğiliminde olduklarını anlıyoruz. Rapor, bir başka sorun olarak ulusal düzeyde kültür alanına dair tüm verilerin düzenli olarak toplanarak kamuoyuyla paylaşılabilmesi bir platformun eksikliğinden dolayı farklı kurumlar ve kurumların kendi birimleri arasında eşgüdümün sağlanamadığını da tespit ediyordu.³⁷

Yerel yönetimlerin stratejik planlarında ve yönetsel işleyişlerindeki bu manzara hâliyle kentlerde etkili ve sürdürülebilir kültür politikalarının eksikliğine işaret ediyor. Bunun yerine kültürel alanda yapıp edilenler, kısa vadeli perspektiflerde belli aktörler ve onların ilişkileri etrafında şekilleniyor. Nitekim gerçekleştirdiğimiz çevrimiçi ankete cevap veren STK temsilcilerinin %73’ü belediyelerle kurulan işbirliklerinde kişisel bağlantıların belirleyiciliğine dikkat çekiyor.

³⁷ R. Gökçe Sanul ve Eda Ünlü Yücesoy, “Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama” (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Şubat 2016), s. 21.

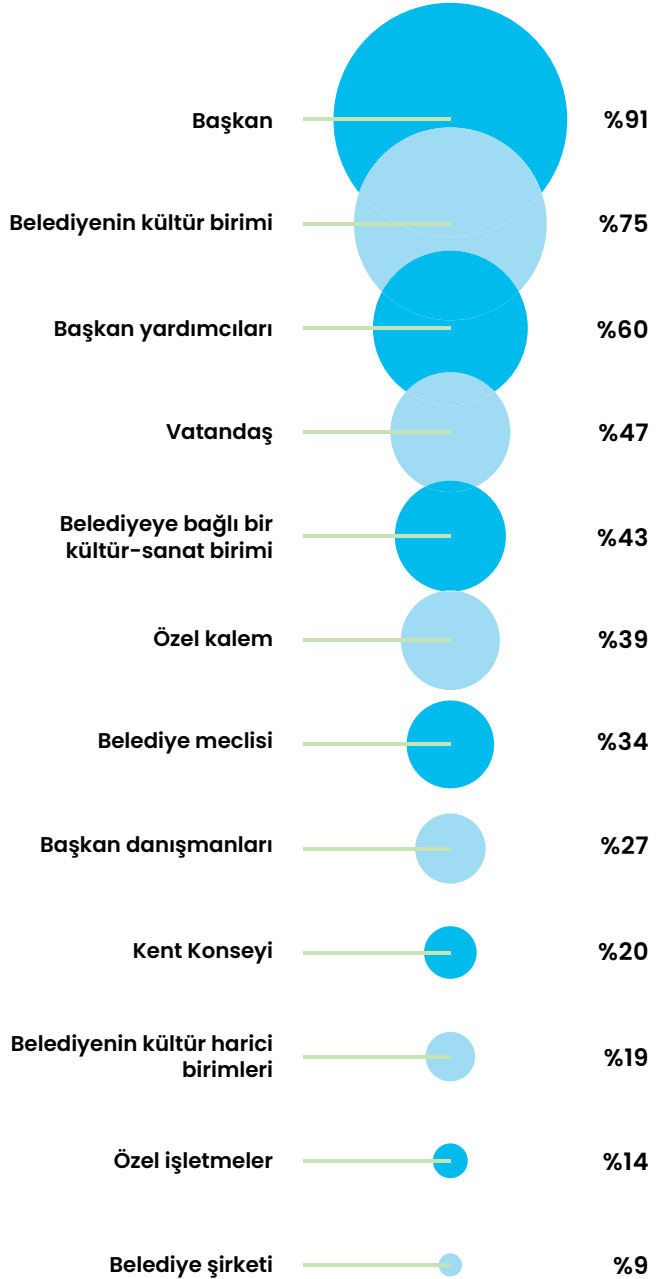
STK TEMSİLCİLERİ YANITLADI: SİZCE STK-BELEDİYE İŞBİRLİĞİNDE AŞAĞIDAKİ UNSURLAR NE DERECE BELİRLEYİCİ OLUYOR?*

Yerel yönetimlerde kültürel etkinliklerin planlanmasında en etkili aktörün belediye başkanları olması bu bakımdan hiç şaşırtıcı değil. Zira adaylıktan itibaren başkanların vaatleri, projeleri ve öncelikleri, makamda oldukları sürece o kentin kültürel yaşamının temel dinamizmini oluşturuyor. Bu yönelimlerin ardında başkanın kişiliği kadar siyasi öncelikleri, aidiyeti ve ilişkileri de etkili oluyor. Mimari, kentsel ve/veya sanatsal tasarımlardan sanatsal etkinliklere kadar kültürel alanın tamamında kendilerini yetkin bulan belediye başkanları, yönettikleri kurumların kültür politikalarının ana belirleyicisi oluyor. Nitekim çevrimiçi ankete katılan belediye temsilcilerinin %91'i başkanların kültür politikalarını belirlemedeki konumunu teslim ediyor.

* "Fikri yok/Cevap yok" seçenekleri grafiğe yansıtılmamıştır. Ayrıntılı sonuçlara ortaklasa.iksv.org üzerinden ulaşabilirsiniz.

BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI: BELEDİYENİZİN YEREL KÜLTÜR POLİTİKALARINA DAİR KARARLARIN VERİLMESİNDE AŞAĞIDAKİ MAKAMLARIN NE DERECE ETKİSİ OLUYOR?

Kişisel ilişkilerin ağırlığı içinde başkanın şahsi iktidarı sonuçta kendisinin odakta olduğu siyasi ve kişisel ilişkilerden örülmüş bir ağ ortaya çıkarır. Kültür politikalarında başkanın yanı sıra görece söz sahibi olabilecekler ya da süreçte rol alacaklar da bu ağın içinden çıkar. Özellikle diğer hizmet birimlerinin aksine teknik bir nitelik gerektirmediği düşünülen ve dolayısıyla herkesin görev alabileceği varsayılan kültür birimi personeli ve yöneticilerinin sık sık değiştiğini gözlemledik. Öyle ki odak grup toplantılarından birinin düzenlendiği gün, buluşmanın gerçekleştiği şehirde üç farklı belediyenin kültür müdürünün görevden alındığı haberini aldık. Dolayısıyla, belediye temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirdiğimiz çevrimiçi ankette, anketi dolduran temsilcilerin %75 oranında belirleyici olduğunu ifade ettiği kültür birimlerinin de başkanın doğrudan ya da dolaylı kontrolüyle yönetildiğini, daimi müdahalelere maruz kaldığını anlıyoruz.

Kentlerin kültür hayatında etkili olan bir başka belediye birimi de şirketler. 1980 sonrası neoliberal yönetim anlayışının bir meyvesi olan ve kamu hizmetlerini serbest piyasanın dinamik ve koşullarıyla uyumlu biçimde sunma iddiasını taşıyan şirketleşme, tüm hizmet alanlarında olduğu gibi kültür alanında da gerçekleşti. Asıl olarak kamu kaynak ve imkânlarıyla finanse edilen ama idari hukukun katı personel yönetimi, karar ve ihale süreçlerini baypas edebilmek için tercih edilen belediye iştiraklerinin kültür alanındaki ilk örneği, 1989 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Kültür AŞ olarak kuruldu. Kültür, sanat ve turizm alanında hizmet veren şirket, belediyeye ait kültürel yapı ve anıtları işletiyor. Benzeri şirketlere Bursa, Malatya, Mersin gibi kentlerde de rastlanıyor. Eskişehir ve İzmir gibi kentlerde ise kültürel alanda da faaliyet gösteren ama faaliyet alanı çok daha geniş tanımlanan şirketler mevcut.³⁸

Bu şirketlerin yönetici kadrolarına baktığımızda konunun uzmanlarından ziyade belediye kadrosundaki bürokratlara ya da başkanın yakınlarına rastlamamız hayli olası. Belediye başkanının amiri ya da yakını olan kişilerin onun karar ve tercihlerine tabi

38 Bu gibi şirketlere İzmir Fuarcılık Hizmetleri Kültür ve Sanat İşleri Tic. AŞ ve Eskişehir Sanat Özel Eğitim Kültür Spor Özel Sağlık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti. örnek gösterilebilir.

olmaları hayli doğal. Böylece aslında kamusal kaynaklarla finanse edilen ama ticaret hukukuna tabi bu yapılar fiili olarak siyasi iradenin etkisinde yönetiliyor. Hâl böyle olunca siyasi bir iradenin kamusal kaynakları kullanarak yaptığı tasarruflar hesap verilebilirlik ilkesinin dışına çıkmış, yargısal ya da siyasi denetimden azade kılınmış oluyor. Böylelikle bu şirketler üzerinden yürütülen kültür etkinliklerine dair demokratik temsil, yurttaş katılımı ve denetimi imkânları da ortadan kalkmış oluyor.

Belediyenin kendi birimlerinde ya da şirketlerinde resmi görevli yöneticiler ve personelin haricinde başkana yakın kültür-sanat profesyonellerinin de fiili olarak belediyenin faaliyetlerini belirleme ya da onlarda daha ağırlıklı olarak rol alma şansını bulduğunu da saha araştırması esnasında gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerde öğreniyoruz. Başkanın ya da onun yakın çevresinin güvenini kazanmış sanat profesyonellerinin belediye etkinliklerinin programlanması ve gerçekleştirilmesiyle mekânların ve kaynakların kullanılmasında, yeni politikaların belirlenmesinde etkin roller aldıkları görüşmelerde ifade edildi.

Belediyeye ilişkilene sadece başkanla doğrudan kişisel yakınlık biçiminde değil siyasal yakınlıklar üzerinden de yürüyebiliyor. İdeolojik ya da örgütsel bağlar veya referanslar üzerinden belediyeye ilişkiye geçilebiliyor. Başkanlarla hâlihazırda kişisel bir ilişki bulunmasa da başkanın siyasi örgütünün merkezi aktörleri ya da önde gelenleri üzerinden belediyelerle bağlantı kurulabiliyor. Parti merkez organlarının doğrudan aracı ve referans oldukları yayınevleri, televizyon programcıları, sergi küratörleri, festival ve konser organizatörleri gibi kültür-sanat profesyonelleri belediyelerle kolaylıkla temas kurabiliyor.

Gördüğümüz gibi kentlerin kültür ekosisteminde tedarik edilen hizmetler belediye başkanlarının merkezinde olduğu siyasi ve kişisel ilişkiler ağı üzerinden belirleniyor. Belli ilkelere, öncelik ve hedeflere dayanmaksızın böylesine öznel tercih ve kararlarla kurgulanan kültürel etkinlikler bir kültür politikasının gelişmesine izin vermiyor. Yönetimdeki kişi ve/veya siyasi anlayışın değişmesiyle kültürel hayat topyekûn değişikliğe uğruyor. Başkan ve yöneticilerin uzun süreyle,

birden fazla seçim döneminde görevde kalabildiği şehirlerde kültürel hayata hâkim anlayış bir süreklilik arz ettiği için etkili ve sürdürülebilir kültür politikaları tedricen ortaya çıkabiliyor. Konya Büyükşehir Belediyesi'nde ve Selçuklu ile Nilüfer Belediyelerinde bu sürekliliğin kültür politikalarındaki etkisini saha çalışmalarımız sırasında gözlemledik.

Bu örneklerin ilginç bir yanı bu kentlerin belediye başkanlarının geçtiğimiz seçimlerde değişmiş olmaları. Yukarıda vurguladığımız kişisel ilişkilerin baskınlığı penceresinden bakıldığında, siyasal parti aynı olsa bile başkanlık makamına başka isimlerin gelmesinin kültür hayatına etkisinin olması beklenebilirdi. Nitekim ziyaret ettiğimiz başka kentlerde geçmiş dönemde görev yapan belediye başkanıyla aynı partiden olsa bile yeni seçilen belediye başkanlarının kültür politikalarında kökten değişikliklere gittiğini öğrendik. Kendi yönetiminin özgünlüğünü, kişisel farklılığını vurgulamak için geçmiş dönemde görev yapan belediye başkanının uygulamaları sonlandırılabilir ya da doğası değiştiriliyor. Oysa bu kentlerde makama yeni gelen belediye başkanlarının bir önceki dönemin program ve faaliyetine büyük oranda sadık kalması, bunları sürdürmeleri kültür politikalarında bir sürekliliğin, görece bir rejimin de ortaya çıkmasına izin veriyor.

Esas değişim farklı bir siyasi partiden belediye başkanı görevi devraldığında yaşanıyor. Hem siyasi önceliklerin hem de başkanın kişisel yönelimlerinin değişmesiyle kültürel hayat topyekûn dönüşüm geçiriyor. Örneğin yöre derneklerinin buluşmalarına evsahipliği yapan bir mekân, çağdaş sanat alanına dönüşebiliyor; geleneksel bir festivalin programı iktidara gelen partinin siyasal söylemine göre kökten değişebiliyor ya da kentin bilimsel sempozyumla üretilmiş kamusal heykelleri toplanıp gözlerden ırak bir noktaya sürgün edilebiliyor. Daha sembolik düzeyde mevcut kültür mekânlarının isimlerinin değişmesi de çok rastlanır vakalar arasında yer alıyor.

Siyasal değişikliklerin kentlerin kültürel hayatlarında böylesine köklü değişiklikler yaratması sivil toplumun alandaki sorumluluğunu daha da artırıyor. Siyasal ilişkilerin değişken dinamiklerine tezat

uzun vadeli, etkili kültür politikalarının varlığı ancak güçlü bir sivil toplum aktivizmiyle mümkün olabiliyor. Buna örnek çok önemli deneyimlerden biri, 2006'dan bu yana düzenlenen Sinop Bienali, Sinopale. Başladığı günden bu yana iki farklı partiden üç belediye başkanının yönetime geldiği kentte, sanatçı ve kültür aktörleri kentin sakinleriyle işbirliği içinde, kentin farklı mekânlarını kullanarak saygınlığı uluslararası ölçekte kabul görmüş bu etkinliği bağımsız bir şekilde düzenliyor.³⁹

Böylesine bağımsız ve uzun soluklu bir şekilde olmasa da sivil toplumun kültür politikalarına müdahilliği Sinop'la sınırlı değil. Bazı belediyeler yürüttüğü stratejik plan çalışmalarında kültür alanının planlanmasında katılımcı pratikler hayata geçiyor. Planın hazırlık döneminde yapılan halk/mahalle toplantıları, anketler, çalıştaylar göreve gelen yerel yönetimin beş yıl boyunca izlemeyi vadedeceği politikaların belirlenmesinde sivil toplumun da sözünü söylemesine imkân tanıyor.

Katılımcı bir şekilde yürütülmüş dahi olsa stratejik planlama süreçlerinin temel sorunu, saptanan hedeflere yönelik denetim mekanizmalarının eksikliğidir. Stratejik hedef ve faaliyetlerin ne kadar ve nasıl hayata geçirildiğine dair bir denetim imkânı ne yazık ki yok. Mevzuat stratejik planlara dayanan performans programlarını ve buna bağlı performans denetimlerini öngörmüş olsa da buna dair hesap verme süreçleri düzenlenmiş değil.⁴⁰ Bir sonraki seçimde seçmenlerin yöneticilerin dönem başında verdikleri vaatlere ne kadar sadık kaldığının değerlendirmesiyle ortaya çıkacak siyasi bir denetimden başka bir mekanizmanın varlığını iddia etmek zor. Sonuç olarak, katılımcı bir şekilde işlese de stratejik planlama süreçlerinin yerel kültür politikalarını ne kadar demokratik kıldığı önemli bir tartışma konusu.

Buna karşılık bazı şehirlerde kültür politikalarını daha demokratik ve katılımcı kılmak için denemelerde bulunuluyor. Örneğin saha araştırması sırasında ziyaret ettiğimiz Tunceli'nin Hozat ilçesinde her yıl düzenlenen festivalin programı halkın katıldığı toplantılarla yapılıyor. Daha büyük yerleşimlerde ise yerel yönetimler periyodik olarak yaptıkları anketlerle halkın görüşlerine başvurabiliyor olsa

da tekil etkinliklere dair böylesi kamuoyu yoklamalarının bir kültür politikası oluşturmasını beklemek güç. Kültür politikaları nihayetinde kültürel etkinlik organizasyonunun ötesinde bir vade ve perspektif gerektiriyor. Stratejik planlama süreçlerinde yapılan çalıştaylar ya da etkinlik öncesi düzenlenen katılımcı uygulamaların ötesinde alınan kararların takipçisi olacak kurumsal yapılar olmadan kültür politikalarının ortaya çıkması mümkün değil. Her ne kadar uzun soluklu ve etkili olmadıysa da kültür politikalarını kurumsal düzeyde kurgulamayı hedefleyen denemelerin varlığını da teslim etmeliyiz.

Örneğin İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir'i "Akdeniz'in Kültür, Sanat ve Tasarım Kenti"ne dönüştürmek hedefiyle 2009 yılında İzmir Kültür Çalıştayı'nı düzenler. Bu çalıştayın sonuçlarını hayata geçirmek hedefiyle, tarih, tasarım, ekoloji ve kültür-sanat alanlarında faaliyet gösterecek İzmir Akdeniz Akademisi 2013 yılında kurulur. Aynı yıl İzmir Akdeniz Akademisi Kültür Sanat Danışma Kurulu, İzmir'in kültür-sanat politikasının ana hatlarını kolektif bir biçimde İzmirli akademisyenlerin, sanatçıların, kültür insanlarının katılımıyla belirlemek üzere hayata geçirilir. Bu kurulun sonrasında ise kentin kültür-sanat aktörlerinin birbirleriyle iletişimini güçlendirmeyi, kültürel üretimlerini daha görünür kılmayı amaçlayan "İzmir Kültür Pla+formu Girişimi" doğar.⁴¹ Aralık 2021 tarihine kadar çıkan girişimin dergisi *Pla+form*, kentin sanatçılarına bir görünürlük sağlar. Buna ek olarak düzenlenen "İzmir Kültür İletişim Toplantıları" kültür üreticisi, mekân sahibi, akademisyen, yazılımcı, sanatçı ve diğer kültür-sanat çalışanları arasındaki iletişim ve işbirliğini artırmayı amaçlar. "Modeller ve Stratejiler" başlığı altında, İzmir'in

39 Sinopale, sinopale.org.

40 Yerel yönetimlerin performans denetimine dair başlıca hukuki düzenlemeler arasında 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf), 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTe rtip=5), 5393 Sayılı Belediye Kanunu (mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf) ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf) örnek olarak gösterilebilir.

41 İzmir Kültür Pla+formu Girişimi, "Başlarken," *Pla+form*, 1. Sayı, Ağustos 2015. izmeda.org/wp-content/uploads/2018/12/PLATFORM-S01-issuu.pdf.

dinamiklerine uygun bir kültür stratejisi belirlemek amacıyla toplantılar yapılır.⁴²

İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde de benzer bir yapı, "İstanbul Kültür-Sanat Platformu" adıyla kuruluyor. Şubat 2020'de İstanbul'da aktif kültür-sanat profesyonelleri, sanatçılar, meslek birlikleri temsilcileri ve uzmanların geniş katılımıyla "İstanbul Kültür-Sanat Platformu Oluşum Çalıştayı" düzenlenir. Bu çalıştayın katılımcıları arasından seçilen Danışma Kurulu'nun ilk toplantısı 2020 yılında yapılır, fakat sonrasında platform sürdürülemez.⁴³

Sonuç olarak Türkiye kentlerinin kültür ekosistemlerinin tedarik hizmetlerine baktığımızda kültür ve sanatın birçok disiplinde, çok sayıda etkinlik yapıldığını gözluyoruz. Türkiye belediyeciliğinin performans kültürünün etkisiyle bu etkinlikler de nicel başarı kriterlerine hizmet etmek için kurgulanabiliyor. Pratiklerin niteliği, tutarlılığı ve sürdürülebilirliği gibi boyutların fazla önem taşımadığı bu anlayış içinde etkili, katılımcı ve sürdürülebilir kültür politikasının da gelişmesi zorlaşıyor. Performans ve ölçülebilirliğe verilen öncelik, sürecin hızlı yürütülmesini gerektirdiği için demokratik katılım ve müzakere süreçleri göz ardı edilebiliyor. Daha demokratik usul ve yapıların denendiği şehirlerde bile ya bu yolla yapılan planların uygulanmasında sorun yaşanıyor ya da bunlar uzun soluklu olamayıp sadece etkinlik planlama ve düzenleme süreçlerinden ibaret kalabiliyor.

⁴² Nursaç Sargon, "İzmir Kültür Pla+formu Girişimi (İKPG)," *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 4. Sayı, 2018, s. 99.

⁴³ "İstanbul Kültür Sanat Platformu Danışma Kurulu ilk toplantısını yaptı," *Kültür İstanbul*, 4 Eylül 2020. kultur.istanbul/istanbul-kultur-sanat-platformu-danisma-kurulu-ilk-toplantisini-yapti/.

4 Kültür Ekosisteminin Destek Hizmetleri

Ekosistem Hizmetleri çerçevesinde doğa sadece canlıların yaşayabilmeleri için gerekli besin ve hammaddeleri sunmaz, aynı zamanda bu tedarik hizmetlerinin ve yaşamın mümkün olabilmesi için gerekli ortamı ve döngüleri sağlar. Toprak döngüsü, fotosentez süreci, habitatların oluşumu olmadan tedarik hizmetleri mümkün olmaz. Bu hizmet kategorisini kültür ekosistemine uyarladığımızda, kamu otoritelerinin doğrudan sundukları hizmetlerin haricinde diğer sivil ve özel kuruluşların kültürel alandaki etkinliklerini destekleme, teşvik etme ve kolaylaştırma adına sunduğu imkânları düşünebiliriz.

Doğal ekosistemin tedarik ve destek hizmetleri arasındaki bağımlılık kültür ekosisteminde geçerli değil elbette. Doğada destek hizmetleri olmadan herhangi bir tedarik hizmeti sunulamaz. Oysa kültür ekosisteminde kamusal erk tüm alanı tek başına domine edebilir ya da en karşıt durumda tüm kültürel etkinlikler kamusal karar ve kaynaklardan azade bir şekilde yürütülebilir. Belki küçük ölçeklerde kültürel ihtiyaçlar tek elden karşılanabilecek olsa da yaşadığımız kentlerin demografik ve fiziki büyüklüklerini düşündüğümüzde ne tek başına kamunun ne de sivil ve özel kuruluşların kültürel hizmetleri tek başına üstlenmesi söz konusu olamaz.

Bu yetersizlik göz önünde bulundurulduğunda kamu otoritelerinin diğer kuruluşlarla işbirliği yapması kaçınılmazdır. Bu gereklilikten dolayı kültür ekosisteminin destek hizmetleri kamu otoritesinin farklı kültürel üretimleri mümkün kılma, kamusal imkânlar ve kaynaklarla destekleme ve bunlara erişimi kolaylaştırma süreçlerini tarif eder. Bu süreçlerin demokratik niteliğinin analizi de üç tartışma eksenini barındırır: Kamu dışı aktörler kültürel alanda ne kadar özgürce etkinlikte bulunabiliyor? Sunulan destekler ne kadar eşit dağıtılıyor? Ve sunulan etkinliklere ne kadar adil erişilebiliyor? Raporun bu kısmında kültür ekosisteminin destek hizmetlerini sanatsal üretimde özgürlük, kamusal kaynakların kullanımında eşitlik ve erişimde adalet ilkeleri ışığında ele alıyoruz.

4 1 BİR ÖZGÜRLÜK İMKÂNI OLARAK DESTEK

Yerel yönetimler mahalli ve müşterek olana yönelik hizmet üretme sorumluluğunu taşıdıkları için kültürel ifadelerin çeşitliliğini korumak ve desteklemekten de mesuldürler. 1970'lere kadar yerel yönetimler merkezi hükümetten ayrı bir siyasi karakter taşıyamadığı için, yerel kültürel ihtiyaç ve taleplere yönelik herhangi bir tasarrufta bulunmaları da mümkün olmadı. Merkezi yönetimin ideolojik yönelimi ve politikalarına yerelde de harfiyen riayet edildi. Öyle ki, İKSV'nin kültür politikaları çalışmaları kapsamında yayımlanan ilk rapora göre Cumhuriyet döneminin ilk toplu kamusal sanat uygulaması olan, Cumhuriyet'in 50. yılına yönelik olarak tasarlanan 50 heykelin İstanbul'da kamusal alanlara yerleştirilmesi sürecinde belediyenin ismi geçmiyordu.⁴⁴ Anıt heykelden modernist heykele geçişi sembolize eden, ilk kez önceden belirlenmiş mekânlar için eser üretiminin talep edildiği, çağdaş Türk sanatını ve sanatçısını temsil edecek nitelikte olması beklenen ve herhangi bir tarihsel konuyu anlatmaları şartı koşulmamış işler hedefleyen, yani ilk kez merkezi ve ideolojik kültür çerçevesini esneten bu süreçte bile İstanbul Belediyesi'ni merkezi bir rolde görmeyiz.⁴⁵

1973 yerel seçimleriyle sosyal demokrat belediye başkanlarının merkezi hükümetten ayrı bir kimlikle makama gelmesi yerel yönetimlerin bağımsız siyasi bir karakter kazanmasının ilk halkası oldu. Ancak 1973'ten 1980'e kadar süren bu dönemde kültür politikaları alanında çok fazla deneyime rastlamıyoruz.⁴⁶

12 Eylül 1980 askeri darbesi Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasal yaşamını topyekûn dönüştürüp neoliberal siyaseti ülkede hâkim hale getirdi. 1984 yerel seçimleriyle liberal anlayış yerelde de iktidara geldi ve kentleri kültürel olarak pazarlanabilecek ürünler olarak tahayyül etme dönemi başladı. Kentlerin bir projeye dönüştüğü ve yerel yönetimlerin bu projenin başrolünü oynadığı bu yeni belediyecilik anlayışının siyasi sonuçlarını önceki bölümde tartışmıştık. Rant üreten ve dağıtan bir kurum olarak belediyeler, kültürü de araçsallaştırarak bu rant döngüsünün aksesuarı veya ambalajı olarak görmeye başladılar. Yatırım ve turist çekmek için bir tanıtım, kentsel rant yaratmak için bir cazibe unsuru olarak kültür mekânları ve organizasyonları belediyelerin gündemine girmiş oldu.

Belediyelerin kültürü bir pazarlama unsuru olarak görmeleri 1994 yerel seçimleriyle büyük şehirlerin yönetimi muhafazakâr başkanların eline geçince başka bir boyut kazandı. Kentler İslami ve milliyetçi sembollerin de bol bol kullanıldığı, kültür alanı bu ideolojilerin sergilendiği, yayıldığı ve yüceltildiği alan ve araçlara dönüştü. Belediyeye bağlı kültür birimlerinin yönetim yapıları değiştirildi, repertuvarları belediyelerin siyasi duyarlılıklarıyla uyumlu hâle getirildi.

Bu dönüşümün en kristalleşmiş hâlini, mazisi 1914 yılına kadar giden İstanbul Şehir Tiyatroları örneğinde görebiliriz. Dalan ve Sözen dönemlerinde Şehir Tiyatroları'nın genel sanat yönetmenliğini yapan Gencay Gürün'ün 1994'te emekli olup kurumdan ayrılmasının

44 Ezgi Bakçay, "İstanbul'da Kamusal Sanat Uygulamaları İçin Öneriler" (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Temmuz 2011).

45 Tan Oral bu süreci anılarında şöyle aktarır: "Ne var ki, ortaya konulan para elliyeye bölününce azalıyordu, onun için 50 kişiliğini kabul ettirmiş sanatçı yerine ve kalanların lehine sayı yirmiye indiriliverdi. Para da on binden yirmi bine çıktı. (...) Yine de her şey yolunda idi. Bir bakanın başkanlığındaki kutlama kurulu karar veriyordu. Vali muavini sanatçılara mektupla durumu bildiriyordu. Sanatçılara avansları veriliyordu. Eh her ne kadar süre azlığından sanatçılar 50. Yıl onuruna çalışma yapmıyor da ellerindeki eski işleri bu işe gönderiyorlarsa da, ne yapalım olur o kadar, serbest deniyordu ya gönderilen mektupta. Sonra vilayet ve belediye temsilcilerinin de katıldığı bir toplantıda il kutlama kurulu eser projelerini onaylıyor. İstanbul valisi 'Eskizleri gördük ama müdahalede bulunmadık. Jürinin takdirine bıraktık' diyor. Eskizler Ankara'ya gidiyor orada da onaylanıyor. Eserler yapılıyor. Ve yavaş yavaş yerlerine konulmaya başlıyor. İşte Cumhuriyet'in 50. Kuruluş yılını kutlamak üzere yapılan serbest eserler, 'bekçilik eden ince uzun bir kadın formu', tavus kuşu, soyutlanmış bir kadın figürü, soyut figürlerle bezeli dörtgen bloklar, bakır form, negatif form, balonlar, form (yalnız form), yuvarlak form, yağmur, yankı adlı beyaz form, duygusal kabartmalarla bezenmiş anitsal sütun, kompozisyon çalışması, kubbemsi form vb. Yazarlar ve eleştirmenler de memnundur. Röpörtajlar, fotoğraflar, aferinler... Sonra, yorumlar, konuşmalar, 'Ben anlamam zaten'ler, 'Ben demiştim'ler, 'Ben karışmam'lar, 'Ben de sizin gibi düşünüyorum', heykel kaldırmalar, 'Nasil kaldırırsın'lar vb. Peki yanlış nerde, yanlış buldunuz mu?" Tan Oral, *Yaza Çize* (İris Yayıncılık, 1998), s. 138-141.

46 Yine de bu dönemden bahsetmişken Ankara Belediye Başkanı Ali Dinçer'in UNESCO Dünya Çocuk Yılı vesilesiyle gazete kâğıtlarını toplayarak ve kamu bankalarının desteğiyle gerçekleştirdiği 1 Milyon Çocuk Kitabı kampanyasıyla Fatsa Belediye Başkanı Fikri Sönmez'in kısa süreli yönetimi sırasında gerçekleştirilen ve Türkiye'nin önde gelen aydınlarının birçoğunun katıldığı Fatsa Halk Kültür Şenliği'ni anmadan geçemeyiz. Her ikisi de yenilikçi ve katılımcı doğaları itibarıyla kültür politikaları bakımından bugüne ilham verecek nitelikte deneyimlerdir. Hatice Kapusuz, "Bir Milyon Çocuk Kitabı," *Bianet*, 22 Ekim 2016. bianet.org/yazi/bir-milyon-cocuk-kitabi-179831; Merve Erol ve Ender Ergün, "Fatsa: Örnek Bir Özyönetim Deneyimi. Başka bir dünya mümkün diyorsan," *1+1 Express*, 11 Temmuz 2022. birartibir.org/baska-bir-dunya-mumkun-diyorsan/.

ardından Şehir Tiyatroları'nın yönetmeliği aşama aşama değiştirilmeye başladı. Bu değişimin zirvesi 2012 yılında Repertuar Kurulu'nun yerine bürokratların ağırlıkta olduğu Edebi Kurul'un getirilmesiyle yaşandı. Genel Sekreter Yardımcısı, Kültür Daire Başkanı ve Şehir Tiyatroları Müdürü gibi bürokrat üyelerin kurula getirilmesiyle sanatsal özerkliklerinin kaybolduğunu iddia eden Şehir Tiyatroları Genel Sanat Yönetmeni Ayşenil Şamlıoğlu ve altı yönetim kurulu üyesi aynı yıl kurumdan istifa etti. Hemen ardından istifa kervanına 1996–2000 yılları arasında Şehir Tiyatroları Genel Sanat Yönetmenliği'ni üstlenmiş, son dört yıldır İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın sanat danışmanlığı yapan Kenan Işık da katıldı.⁴⁷

2013'e gelindiğinde sanatçılara yönelik baskılar daha siyasi bir nitelik kazanır. Şehir Tiyatroları sanatçısı Levent Üzümcü, Gezi Olayları'nın ardından 2013 Sosyalist Enternasyonal'de yaptığı konuşma, sosyal medya ve basına verdiği demeçler gerekçe gösterilerek İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları'ndan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yüksek Disiplin Kurulu kararıyla ihraç edilir ve memurluk hakları feshedilir. Bu Şehir Tiyatroları açısından bir ilk olarak tarihe geçer.⁴⁸

İstanbul Şehir Tiyatroları'nda gözlediğimiz kültürel alanın siyasi ve bürokratik müdahalelere açılması sürecinin güncel izleri Güneydoğu Anadolu'da daha da kristalleşir. 1999 yerel seçimlerinde bölgedeki belediyelerin çoğunda başkanlığı kazanan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) yönetimindeki belediyeler şehir tiyatroları, konservatuvarlar kurar. 2003 yılından sonra Kürtçe eserler sahneye konmaya, konserler verilmeye başlanır. 2016 yılından itibaren bölgedeki belediye başkanlarının görevden alınıp yerlerine kayyum atanmasının ardından bu çalışmalar son bulur. Sanatçıların sözleşmeleri iptal edilir, kurumlar feshedilir.

Belediye yönetimlerinin değişmesiyle kentlerin kültür politikalarının topyekûn dönüşmesinin bir başka örneği Kars'ta 2004–2009 yılları arasında hayata geçirilen Kars Sanat Merkezi'nde yaşandı. Osman Kavala'nın girişimleriyle sanatın farklı alanlarından, iş dünyasından ve sivil toplumdaki uzmanların bir araya gelmesiyle kâr amacı gütmeyen bir kültür kurumu olarak kurulan Anadolu Kültür, 2004 yılında Kafkas Kültürleri Festivali'ni desteklemeye başladı. Daha

sonra belediye başkanının talebiyle devralınan Halk Eğitim Merkezi kültür-sanat etkinliklerine evsahipliği yapacak bir üretim ve gösterim mekânına dönüştürüldü. 2005–2008 yılları arasında 364 farklı etkinliğe evsahipliği yapan mekân 2009 yerel seçimlerinden sonra gelen yönetim tarafından Halk Eğitim Merkezi'ne iade edildi, Sanat Merkezi kapatıldı, sanat merkezinde yerleşik tiyatrunun faaliyetlerine son verildi ve festival iptal edildi.⁴⁹

Anadolu Kültür'ün Anadolu kentlerindeki kültürel çalışmalara verdiği katkı Kars'tan ibaret değil elbette. Kuruluşundan bu yana geçen 20 yılı aşkın sürede Anadolu Kültür yüzlerce kurumla işbirliği yaparak yüzlerce bağımsız sanatçı ve kültür oluşumuna maddi destek sundu. Düzenlediği, desteklediği ya da aracı olduğu binlerce sergi, söyleşi, konser ve film gösterimiyle özellikle Anadolu'nun kültür hayatına ilham ve imkân verdi. Nitekim Diyarbakır'da gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerde ve odak grup toplantılarında konuştuğumuz tüm bağımsız kültür-sanat emekçileri Anadolu Kültür tarafından, onunla aynı yıl kurulan Diyarbakır Sanat Merkezi'nin kent kültür hayatında çok önemli bir teşvik ve referans olduğunda hemfikirdi.⁵⁰

Türkiye kültür hayatına dair tüm bu gözlemlerin ışığında, kültür ekosisteminin siyasal ve ideolojik kaygılarla kültür-sanat profesyonellerinin özgürlüklerini yeteri kadar güvence altına alamadığını belirtebiliriz. Etnik kimlikler, başta dil olmak üzere kültürel değerler, dini hassasiyetler ve cinsel yönelimler sanatçıya Türkiye'de tanınan özgürlük alanının kırmızı çizgileri, siyasal sınırları olarak kültür ekosisteminin zayıf bir boyutunu temsil ediyor.

47 Nilay Vardar, "100 Yıl Tiyatroyu Sanatçılar Yönetti," *Bianet*, 19 Nisan 2012. m.bianet.org/bianet/sanat/137714-100-yil-tiyatroyu-sanatcilar-yonetti.

48 Derya Ülkar, "Şehir Tiyatroları siyahlar içinde," *Milliyet*, 27 Ağustos 2015. milliyet.com.tr/gundem/sehir-tiyatrolari-siyahlar-icinde-2108234.

49 Eylem Ertürk, "Kars'ta Kültür ve Sanat: 2005–2009 Kars Sanat Merkezi Deneyimi," *Kültür Politikaları ve Yönetimi: Yıllık 2010* içinde, der. Ülkü Zümray Kutlu, Cas Smithuijsen (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2010).

50 Bu çalışmaların ardındaki en önemli isim olan Osman Kavala, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ihlal kararlarına ve uluslararası kamuoyunun serbest bırakılması yönündeki ısrarcı çağrılarına rağmen Ekim 2017'den bu yana tutuklu.

Kültür hayatının siyasi hassasiyetlerle şekillenmesi sadece kamu otoritelerinin gerçekleştirdiği etkinliklerle sınırlı değil. Merkezi ya da ulusal düzeyde eleştirilmiş, mesafelenilmiş kültür-sanat aktörlerinin yerel etkinliklerde yer alma, faaliyette bulunma şansı kalmıyor. Son zamanlarda ülke gündeminde böylesi birçok haber yer aldı. Farklı sebeplerle eleştirilere hedef olan sanatçıların son dakikada belediye programlarından çıkarılmasına, hatta bağımsız etkinliklerinin iptaline bile sık sık rastlar olduk.⁵¹

Ezcümle, siyasal gerilimin artması, toplumsal kutuplaşmanın şiddetlenmesi yerel kültür ekosistemi içinde sunulan destek hizmetlerinin de politize olmasına, belli hassasiyetleri gerekçe göstererek sanatçılara sunulan destek ve imkânların ayrımcı bir şekilde yürütülmesine sebep olmaya başladı. Öyle ki kültür-sanat profesyonellerinin herhangi bir kamusal destekten faydalanmaksızın hayata geçirmeyi planladığı etkinlikler bile müdahalelere, engellemelere hedef olabiliyor. Bu manzara karşısında en temel düşünce, ifade ve eylem özgürlüklerinin güvence altına alınması dahi bir kültürel destek hizmeti olarak görülebilir. Kültürel pratiklere yönelik destek mekanizmalarının nasıl iyileştirileceği tartışması bir yana, herhangi bir engellemeyle karşılaşmamasının sağlanması Türkiye'de kültür politikalarının gelişimi bakımından önemli bir imkân sayılabilir.

Peki, bu sınırların içinde kalarak sanatsal pratiklerini sürdürenlere yönelik destek mekanizmalarına dair nasıl bir ekosistem manzarası görüyoruz? Onu da bir sonraki bölümde tartışalım.

⁵¹ "AK Partili belediye Eypio'nun konserini iptal etti," *Gazete Duvar*, 26 Haziran 2023. [gazeteduvar.com.tr/ak-partili-belediye-eypionun-konserini-iptal-etti-haber-1625598](https://www.gazeteduvar.com.tr/ak-partili-belediye-eypionun-konserini-iptal-etti-haber-1625598); "Bursa Büyükşehir Belediyesi Hüseyin Turan'ın konserini iptal etti," *Gazete Duvar*, 18 Haziran 2023. [gazeteduvar.com.tr/bursa-buyuksehir-belediyesi-huseyin-turanin-konserini-iptal-etti-haber-1624386](https://www.gazeteduvar.com.tr/bursa-buyuksehir-belediyesi-huseyin-turanin-konserini-iptal-etti-haber-1624386); "CHP'li Silifke Belediyesi Fettah Can'ın konserini iptal etti," *Habertürk*, 12 Nisan 2018. [haberturk.com/chp-li-silifke-belediyesi-fettah-can-in-konserini-iptal-etti-magazin-haberleri-1916253-magazin](https://www.haberturk.com/chp-li-silifke-belediyesi-fettah-can-in-konserini-iptal-etti-magazin-haberleri-1916253-magazin); "Denizli Belediyesi Mabel Matiz ve Melike Şahin konserlerini iptal etti," *Gazete Duvar*, 18 Haziran 2023. [gazeteduvar.com.tr/denizli-belediyesi-mabel-matiz-ve-melike-sahin-konserlerini-iptal-etti-haber-1624229](https://www.gazeteduvar.com.tr/denizli-belediyesi-mabel-matiz-ve-melike-sahin-konserlerini-iptal-etti-haber-1624229); "Halk TV, Görkemli Hatıralar'ın çekiminin Eren Erdem tarafından engellendiğini belirtti," *Evrensel*, 23 Temmuz 2023. [evrensel.net/haber/495353/halk-tv-gorkemli-hatiralarin-cekiminin-eren-erdem-tarafindan-engellendigini-belirtti](https://www.evrensel.net/haber/495353/halk-tv-gorkemli-hatiralarin-cekiminin-eren-erdem-tarafindan-engellendigini-belirtti).

4 2 DESTEKTE EŞİTLİK

Önceki bölümde Türkiye'deki kültür ekosistemi içinde kültür etkinliklerine mâni olmamanın bile bir destek biçimi olarak görülebileceğini ifade ettik. Elbette ülkenin tüm kültürel yaşamının böyle bir mutlak baskı ve sansüre tabi olmadığını ifade etmeliyiz. Her kültürel faaliyetin yukarıda kabaca sınırlarını çizdiğimiz hassasiyet hatlarıyla çelişmesi gerekmiyor. Bu bölümde, kültür politikaları alanında politik gerilimlerden nispeten azade olan destek mekanizmalarını Türkiye'nin farklı kentlerinde teşhis etmeye çalışacağız.

Desteğin ilk biçimi, belediyeler tarafından doğrudan sunulan maddi imkânlar. 1984–1989 yılları arasında İstanbul Belediyesi'ni 12 Eylül'ün ruhuna uygun liberal bir anlayışla yöneten Bedrettin Dalan'dan itibaren belediyelerin asli gündemi hâline gelen projeler, yerel yönetimlerin kendisi dışındaki aktörlerle kurduğu ilişkinin ilk akla gelen biçimi. Belediye başkanı, aday adaylığından itibaren siyasi kampanyasını somut projeler üzerine kurar. İnşa edilecek yapı ve altyapılar, dağıtılacak yardımlar, düzenlenecek etkinliklerin tamamı projeler silsilesi olarak kamuoyuna takdim edilir. Vadedilen siyasi program genelde bir projeler kataloğu görünümündedir. Bu katalog nicel olarak ne kadar kabarık, içerik olarak ne kadar özgün ve iddialıysa adayın vaadinin, başkanın başarısının o kadar büyük olduğu düşünülür.

Zamanla sayıca çok, içerik olarak "çılgın" projeler sunma ve gerçekleştirme gayesi Türkiye'de belediyeciliğin öyle bir laytmotifi oldu ki seçmenler ve yerel aktörler de yerel politikaları bu pencereden görür hâle geldiler. Adayları değerlendirirken projelerine odaklandılar, kendi önerilerini, ihtiyaçlarını, taleplerini de proje mantığıyla kurgulamaya başladılar. Bu yüzden iddia sahibi görülen adaylar kendi projelerini iletmenin haricinde her kesimden gelen proje önerilerinin de muhatabı hâline geldiler.

Kültür-sanat alanı da bu proje mantığından azade kalmadı. 2000'lerle birlikte, özellikle AB üyelik sürecinde artan fon ve hibe imkânları kültür-sanat alanında proje mantığının sivil toplum içinde de hâkim bir formata dönüşmesine sebep oldu. Proje mantığı içinde

düşünme alışkanlığı kazanan sivil aktörler için yerel yönetimler de bir mali kaynak olarak görülür hâle geldi. Festivallerden programlara, konserlerden tiyatro gösterimlerine, orkestralardan konservatuvarlara kadar kültür-sanat alanına dair akla gelecek her nevi pratik, bir proje konusu olarak başkana iletilir oldu.

Bu proje fikirlerinin bir kısmı proje müelliflerinin de maddi çıkar elde etmesini öngörse de çoğu, kişisel ya da kurumsal olarak inanılan kamu yararı fikrine hizmet etmeye odaklanır. Yine de bu ilişkilene bir maddi kaynak kullanımı anlamına gelir çünkü aynı destek bile olsa bunu mümkün kılacak bir maddi kaynak transferi kaçınılmazdır. Konukların yolculuk ve/veya konaklama ihtiyaçlarının karşılanması, katılımcıların etkinliğe ulaşımının sağlanması, tanıtım materyallerinin tasarımı ve basımı, duyurusunun yapılması (sosyal medya, mesaj, açık hava duyuruları vb.), gerekli teknik ekipmanın (ışık, mikrofon, kamera vb.) sağlanması ya da mekân tahsisi şeklinde olan aynı yardımlar, kültür-sanat inisiyatiflerinin yerel yönetimlerden sıkça talep ettiği destekler arasında sayılabilir.

Böylesi talepleri sık sık alan yerel yönetimlerin nihai destek kararı, önceki bölümde de ifade etmiş olduğumuz gibi, çoğunlukla belediye başkanının iradesine bağlı olduğu için yerel yönetimlerle kültür-sanat kuruluşlarının işbirliği kişisel bir nitelik kazanır. Başkanla doğrudan iletişime geçenler ya da bu yakınlığa sahip olanlarla bağlantılar, başkanın siyasi örgütü ya da çevresiyle aşinalık, belediyenin desteklerinden faydalanma konusunda belirleyici olur. Merkezinde belediye başkanının ya da yakın çevresinin iradesi olan yerel yönetimler kendi kurumsal etkinliklerinin yanı sıra sivil ya da özel faaliyetlerin de mimarı hâline gelebilir.

Belediye başkanının merkezinde olduğu yerel kültürel yaşam iki bakımdan eşitsizlik potansiyeli taşır. Öncelikle belediye kaynaklarıyla desteklenecek etkinliklerin seçimine dair objektif kriterlerin yokluğu ve kararın belediye başkanı ya da yakın çevresiyle olan kişisel ya da politik yakınlığa tabi olması, talepkâr kişi ve kurumlar arasında kaçınılmaz bir eşitsizlik yaratır. Başkanın kişisel ve/veya siyasal çevresine erişimi olanların desteklerden yararlanma şansı çok daha yüksektir.

Ulusal ya da uluslararası nitelik taşıyan, böyle bir görünürlüğe sahip ya da bunu vadeden projelerin de sadece yerel ölçekte kurgulanmış projelere nazaran şansı daha fazladır. Görüşmelerin çoğunda İstanbul'un bu bakımdan diğer kentlerin kültür hayatı üzerindeki etkisi ifade edildi. Yurtdışından ya da İstanbul'dan gelen sanatçıların, işlerin yer aldığı faaliyet önerilerinin sadece yerel unsurlardan ibaret bir öneriden daha kolay destek alacağı, ilgi göreceği konusunda genel bir mutabakat gözledik. Bu da hâliyle kentlerin kendi sanatçılarını ana metropollerin, özellikle de İstanbul'un sanatçılarına karşı dezavantajlı bir pozisyonda bırakıyor ve ikinci bir eşitsizlik aksı yaratıyor.

Belediyenin desteğini alabilenlerle alamayanlar arasındaki eşitsizliğin ötesinde, desteğin söz konusu olduğu etkinlikler bir başka eşitsizlik daha barındırır. Türkiye'de yerel yönetimler destek sundukları, bileşeni oldukları her türlü etkinliğin başrolünü oynama eğilimindedir. Desteğin büyüklüğü ve mahiyeti ne olursa olsun belediyenin işin aslı aktörü gibi görünmeye soyunduğuna dair genel bir kanı mevcut. Belediyeler destek verdikleri etkinliklerin programına, içeriğine, akışına müdahale etme hakkını kendilerinde görecektik kadar belirleyici bir konumda görürler kendilerini. Belediye logosunun büyüklüğünden paylaşılacak görsellere veya hazırlanacak basın bültenlerine kadar tüm görünürlük belediye merkezli hâle gelir. Fikri, emeği kimin olursa olsun artık söz konusu organizasyon, belediyenin faaliyet raporunda bir sayı ve belki görsele indirgenecek bir kurum etkinliğidir. Bu da belediyeye işbirliği yapan, ondan destek alanların çoğunun kaçamayacağı bir asimetri yaratır. Belediyenin kaynak ve imkânlarıyla kıyaslandığında çok daha tali ve güçsüz bir konumda olma kaderi belediyenin destek hizmetlerine içkin bir başka eşitsizlik unsurudur.

Kentlerde kültürel alana yönelik doğrudan desteklerde hem yararlanıcıların seçimine dair eşitsizlikler hem de desteğin sebep olduğu içkin asimetri, yerel kültür ekosisteminin sunduğu destek hizmetlerindeki önemli demokratik zaafı işaret ediyor. Buna rağmen istisnai bazı deneyimler desteklerin daha objektif ve eşitlikçi bir kurguda sunulabileceğini gösteriyor.

İlk örnek olarak Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin 2021 yılında "Mersin'e Değer Katanlar (MEDEKA)" adı altında kurduğu platformu ele alabiliriz. Edebiyat, turizm- arkeoloji, kent mimarisi ve estetiği, plastik sanatlar, fotoğraf, sinema, kent elçileri, müzik ve sahne sanatları, kent tarihi araştırmaları ve kent belleği, akademik araştırma, gastronomi ve spor kurullarından oluşan Platform, söz konusu alanlarda kentin ilgili aktif ve deneyimli isimlerini politika belirleme sürecine katmayı hedefliyor. Belediyeye iletilen proje ve fikirler bu kurullarda değerlendirilerek karara bağlanıyor. Kurullar da alanlarına yönelik proje ve organizasyonlar önerip gerçekleştirebiliyor. Nitekim kuruluşundan bu yana MEDEKA aracılığıyla birçok sergi, festival, kamp gibi etkinlik düzenlendi; edebiyat, fotoğraf, kent araştırmaları konularında ödüller verildi.⁵² Platformun başarısı üzerine benzer bir yapı Tarsus özelinde "Tarsus'a Değer Katanlar" olarak sekiz kuruldan oluşacak şekilde hayata geçirildi ve büyük ilgi gören Tarsus Festivali gibi birçok etkinlik bu yapı üzerinden düzenlendi.⁵³

Kültür-sanat alanlarından birçok aktör ve kurumu bir araya getiren bu kurulların etkinliklerin seçimini ve geliştirilmesini daha katılımcı yaptığı muhakkak. Belediyeye doğrudan gelen ya da kurullara iletilen etkinlik önerileri, hayata geçmeden önce kurullarda ele alınıyor ve karara bağlanıyor. Kurula ayrılmış bir bütçe yok, dolayısıyla kurul etkinliğin mali boyutunu değerlendirmiyor. Sadece yapılacak işin kent için ne kadar anlamlı ve nitelikli olduğuna dair bir değerlendirme yapıyor. Bağlayıcı bir yasal statüsü olmasa da kurul kararlarının belediye yönetimi tarafından genelde dikkate alındığını anlıyoruz. Böylece kültürel etkinliklerde başkan ve çevresinin kişilikleri ve ilişkilerinin ötesinde bir değerlendirme süreci hayata geçirilmiş gibi görünüyor.

Buna karşılık sadece etkinlik odaklı bir müzakere sürecinin kentte demokratik bir kültür politikasının oluşumu için yeterli olamayacağı açık. Kültür-sanat aktörlerinin alanlarına dair kararlarda bir etkisi olsa da ilgili kurulların koordinasyonunun sağlanarak, kültür politikalarının hepsinin katkı ve katılımıyla oluşturulması yönünde bir adım henüz atılmış değil. Etkinliğe dair kararlardan politika belirlemeye geçildiğinde MEDEKA'nın da ilham verici bir deneyime dönüşmesi muhtemel.

MEDEKA'nın bağımsızlığı belediyeden talep edilen desteklerin uygunluğuna dair bir değerlendirmeden ibaret; bir bütçesi yok, dolayısıyla belediyeye bağlayıcı bir niteliği olmayan bir danışma kurulu gibi işliyor. Öte yandan İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2023 yılında Türkiye'nin ilk yerel kültür fonunu hayata geçirdi.⁵⁴ "İzmir Kültür Fonu" (İzKF) olarak adlandırılan mekanizma, özel sektörden ve sivil toplumdan kültür üreticilerinin ve sanatçıların önerecekleri kültür ve sanat içerikli projelerin şeffaf kriterleri olan, açık başvuruya dayalı, bağımsız bir kurul tarafından değerlendirilerek İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından aynı ve maddi olarak desteklenmesini amaçlıyor. Açık çağrı yöntemiyle alınacak başvurularda yer alan bilgilerin doğruluğu ve bütçesi İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı'nda görevlendirilen uzman bir ekip tarafından idari, mali ve teknik açıdan kontrol edileceği öngörülüyor. Ön incelemede gerekli şartları taşıdığı belirlenen projelerin, bağımsız bir Değerlendirme Kurulu tarafından iki aşamalı olarak, önceden ilan edilecek kriterlere göre değerlendirilmesi planlanıyor. Kişisel ve politik bağlantılar üzerinden yürüyen ve belediyeler lehine bir asimetriden malul işbirliği zeminlerine mahkûm desteklerden farklı olarak Kültür Fonu'yla desteklenen projelerin belli kriterler ışığında, bağımsız bir kurul tarafından değerlendirilmesi ve destek sunulduktan sonra belediyenin kültürel üretimin aktörü değil sadece destekçisi olması, İZKF'yi şimdiye kadar hayata geçirilen pratiklerden farklı kılıyor.

Mevzuata bağlı sorunlar ve kısıtlamalar nedeniyle fonu hayata geçirmenin tek yolunun bir yarışma düzenlemek olduğuna karar verilmiş. Yarışma jürisi rolünü oynayacak kurulun nasıl belirleneceği konusunda ise bir bilgi yok. Yerel kültür kurumlarının birbirleriyle yarışarak kamu kaynağına erişme durumunda kalıyor olması pek demokratik bir manzara ortaya çıkarmıyor. Yine de bağımsız kültür kurumlarının belediyenin maddi desteğini özerk bir şekilde alabilecek olmaları, fonu yenilikçi ve ilham verici bir gelişme kılıyor.

52 Mersin Büyükşehir Belediyesi, "MEDEKA: Mersin'e Değer Katanlar." medeka.mersin.bel.tr/.

53 Mersin Büyükşehir Belediyesi, "TADEKA: Tarsus'a Değer Katanlar." tadeka.mersin.bel.tr/.

54 İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Kültür Fonu." izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-kultur-fonu-izkf-projesiyle-kultur-ureticilerine-destek-programi-baslatiliyor/49450/156.

Geleneksel merkezîyetçi yapı ve belediye başkanı odaklı yerel siyaset, kamu kaynaklarının dağıtımında iktidarı bağımsız kurullara devretmeye pek yatkın olmasa da Mersin ve İzmir'deki girişimler bu yönde bir eğilimin prematüre örnekleri olarak not edilmeye değer. Elbette bu kurulların oluşturulma şeklinin bu pratiklerin demokratik niteliğini de belirleyeceğini ifade etmek gerekir. Her durumda, yerel yönetimlerin yerel kültür oluşumlarına sağlayacağı desteğin böylesi yöntemlerle daha tarafsız ve eşit dağıtılma potansiyeli taşıdıklarını teslim etmeliyiz.

Son bir destek yöntemi olarak, sivil ve özel kuruluşların kültür alanındaki etkinliklerinin kolaylaştırılmasına yönelik politikaları ele alabiliriz. Türkiye'de vergi politikaları merkezi yönetimin yetkisinde olduğu için yerel yönetimlerin kültür politikaları alanında mali açıdan oynayacağı kolaylaştırıcı rol yasal olarak mevcut değil. İZKF örneğinde de gördüğümüz gibi, kişi ve kuruluşların kültürel faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik maddi mekanizmalar ancak ihale ve yarışma formatında mümkün olabiliyor. Fakat merkezi yönetimin ulusal ölçekte kültürel etkinlikleri kolaylaştırıcı, teşvik edici adımlarının yerel kültür politikalarını da etkilediğini görüyoruz.

Bu yöndeki ilk adımlardan biri 2004 yılında kabul edilen 5225 Sayılı Kültür Yatırımlarını ve Girişimlerini Teşvik Kanunu'ydu. Yasaya göre genel ve özel bütçeli kamu idareleri, il özel idareleri, belediyeler, köyler, kamu yararına çalışan dernekler, Bakanlar Kurulu tarafından vergi muafiyeti tanınan vakıflar veya bilimsel araştırma faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan ya da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenmesi uygun görülen faaliyetlerle ilgili harcamalarla bağış ve yardımların tamamı gelir vergisi, kurumlar vergisi matrahından indirilebiliyordu. Bu düzenlemeyle özel kuruluşlar ödeyecekleri vergiyi sponsorluk olarak değerlendirerek kamuoyunda görünür olma imkânına kavuştular. Sunulan bu kolaylığın yine de bir tarafsızlık içermediğinin altını çizmeliyiz. Nitekim yasa, sadece bakanlığın uygun gördüğü faaliyetlere yönelik desteklerin vergiden düşülebilir olduğunu belirtiyor.⁵⁵

Mali teşviklerle özel sektörün yerel kültürel hayata olan destekleri birçok etkinlikte karışımıza çıkıyor. Örneğin bu sene 21. kez düzenlenen

Mersin Uluslararası Müzik Festivali'ni destekleyen kuruluşlar arasında 78 özel şahıs ve şirketin ismini görüyoruz.⁵⁶

Sponsorlukları teşvik eden zihniyet değişikliğinin bir başka boyutu da Ahmet Aksoy'a göre "bakanlık personeli tarafından yetersiz bir şekilde işletilmeye çalışılan kültürel miras alanlarının, müzelerin ve kültür merkezlerinin, yönetim kapasitesine ve sermayesine sahip olduğu düşünülen özel sermaye tarafından" devralınmasıdır.⁵⁷ İstanbul'daki Lütfü Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı bu zihniyet değişikliğinin erken örneklerinden biri sayılabilir. 1949'da açılan ve Türkiye'nin ilk kapalı spor ve sergi salonu olan İstanbul Spor ve Sergi Sarayı, 1996'daki HABITAT II Zirvesi'ne kadar çok sayıda ulusal ve uluslararası spor müsabakasının haricinde fuarlara, sergilere, toplantılara ve konserlere evsahipliği yaptı. 2000'de tesise eklenen Rumeli Fuar ve Sergi Merkezi'yle yapı, halen aralarında TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Seyahat Acentaları Vakfı (TURSAV) ve Türkiye Seyahat Acentaları Birliği'nin (TÜRSAB) de olduğu 142 ortaklı Uluslararası Kongre Sarayı Tesisleri İşletmeciliği Ticaret Anonim Şirketi (UKTAŞ) tarafından, yani bir özel kuruluş tarafından yönetilmekte.⁵⁸

Kamusal nitelik taşıyan ama özel bir işletme tarafından yönetilen kurumlara İstanbul dışından bir örnek de Selçuklu Belediyesi'nin 2017 yılında hizmete soktuğu Selçuklu Kongre Merkezi (SKM). 35.000 m² kullanım alanıyla, 45'ten 2.000 kişiye kadar değişen kapasitelerde 14 salondan oluşan merkez, Anadolu'nun en büyük kongre merkezi olma iddiasını taşıyor. Göz alıcı bir ölçek ve gösterişte olan merkezin evsahipliği yaptığı etkinlikler de büyük bir çeşitlilik arz ediyor. Mekân, özel bir işletme tarafından bağımsız bir

55 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, "Sıkça Sorulan Sorular." kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44790/sikca-sorulan-sorular.html.

56 Mersin Uluslararası Müzik Festivali. merfest.org.tr/firmalar/.

57 Ahmet Aksoy, "Zihinsel Değişim? AKP İktidarı ve Kültür Politikası," *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde, der. Serhan Ada ve Ayça İnce (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2009), s. 185.

58 İstanbul Lütfü Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı (ICEC), icec.org.

şekilde yönetiliyor. Özellikle pandemi süresince ekonomik olarak zorlanan işletmenin yardımına yine belediyeler yetişiyor. Konya Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları ve Selçuklu Belediyesi Sanat Akademisi'nin merkezin belli alanlarını kiralaması sonucu bu büyük mekân işlev ve gelir kazanır hâle geliyor.

Devletin kültür alanında oynadığı kolaylaştırıcı rol kamu yapılarının özelleştirilmesinin ötesinde bir boyut taşır. “İnşaat Ya Resulullah” şiarıyla özdeşleşen 2000 sonrası dönem için inşaat sektörü, ulusal kalkınma modelinin ana dinamosu oldu. Kamu otoriteleri için inşaat sektörünün vadettiklerinin yanında doğal, tarihi ve kültürel değerler önemsizleşti.⁵⁹ Özellikle İstanbul'da bazı çok önemli arazilerin özel teşebbüslere devredilmesini meşrulaştırmak için kültür, ideal bir kisve işlevi de görebildi. Volkswagen Arena, Uniç Hall, Zorlu Performans Sanatları Merkezi, Bomontiada gibi ulusal çapta öne çıkan tüm bu kültür yapıları çok ciddi rant tartışmalarına da yol açtı. Endüstriyel, kamusal ya da doğal alanların bu dönüşümü, kültürün de bir endüstri olarak görülmeye başlamasıyla mümkün olabildi. Kamusal bir işlev ya da nitelik taşıyan bu kıymetli mekânlar ağırlıklı olarak ticari amaçlara teslim edilirken, kültür-sanat bu dönüşümü gizleyen ya da meşrulaştıran bir ambalaj oluverdi.⁶⁰

Evsahipliği yaptıkları etkinlikleriyle İstanbul'un ve hatta ülkenin kültürel hayatına nicelik ve nitelik açısından bu kadar katkı yapan mekânları sırf ticari saikler barındırdıkları için eleştirmek haksızlık gibi görülebilir. Dünyaca ünlü sanatçıların ve gösterilerin ülkemize gelmesine imkân sağlayan, son teknoloji imkânlarla donatılmış, mimari olarak göz kamaştırıcı bu yapıların kıymeti elbette çok büyük. Fakat böylesine değerli kamu kaynaklarının özel şirketlere devredilmesinde kültür-sanatın bir payanda olarak kullanılmasını normalleştirmemek de önemli. Geri dönemeyecek doğal ve kamusal alanların değeri oralarda gerçekleştirilecek kültürel etkinliklerle kıyas götüremez. Kaldı ki bu kültürel etkinliklere kimlerin erişebildiği de çok önemli bir konu.

Katılabilmek için asgari bir kültürel ve ekonomik sermaye gerektiren bu yapıların çok geniş bir toplum kesimine hitap ettiğini iddia etmek güç. Kültürün demokratikleşmesini tartışırken kamu kaynaklarının merkezi olarak belirlenmiş “yüksek kültüre” dair etkinliklere

ayrılmasına dair eleştirilere yer vermiştik. Artık kamu kaynakları doğrudan bu amaca hizmet etmiyor. Fakat bu yeni evrede de kamusal arazi ve yapılar, sadece belli bir toplum kesiminin ilgisini çeken ve erişimine açık kültürel etkinlikler yapma iddiasına sahip özel odaklara transfer edilmiş oluyor. Bu da bizi kültürel demokrasi tartışmamızın bir diğer sorusuna getiriyor. Kamu ya da özel sektör tarafından arz edilen kültürel etkinliklere farklı toplum kesimleri ne kadar adil erişebiliyor?

4 3 DESTEĞİN ADALETİ: ERİŞİM

Kültür ekosisteminin destek hizmetlerinin demokratik niteliği bakımından ele almamız gereken üçüncü başlık, kültür hizmetlerine erişimde ortaya çıkar. Ayça İnce'nin kaleme aldığı "Kültür-Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar" başlıklı kültür politikaları raporu kültüre erişimin sadece Türkiye'de değil dünya genelinde de bir adaletsizlik eğilimi sergilediğini ortaya koyuyordu.⁶¹ Nitekim Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği genelinde kültür ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ele aldığı 2023 tarihli güncel bir raporu da kültüre katılımda eşitsizliklerin sürdüğünü saptar. Rapora göre kültüre katılım kalıpları, sosyal ve mekânsal olarak bölünmüş durumdadır ve bu eşitsizlikler daha geniş sosyo-ekonomik bölünmelere işaret eder. Kültürün potansiyel faydalarının eşitsiz bölüşümünün Avrupa için ciddi sonuçlara gebe olduğu not düşülür.⁶²

⁵⁹ Tanıl Bora, der., *İnşaat Ya Resulullah* (İstanbul: İletişim, 2021).

⁶⁰ Selen Avcı, "Kurtarılmış Bölge Değil Sermaye Mekanı: Bomonti'yi Diyanet'ten Önce Sermayeye Kaptırdık," *sendika.org*, 9 Eylül 2019. sendika.org/2019/09/kurtarilmis-bolge-degil-sermaye-mekani-bomontiyi-diyanetten-once-sermayeye-kaptirdik-560700. Bursa Bölge Devlet Senfoni Orkestrası'nın da konserlerini verdiği Atatürk Kültür Merkezi bu yaklaşımdan ayrı düşen bir örnek olarak not edilmeli. Türkiye'de Cumhuriyet devrinin ilk sanayi yapılarından olan Bursa Merinos Fabrikası'nın yerine inşa edilen merkez; her türden sahne sanatlarına, sinema gösterimlerine, konser, toplantı ve konferanslara evsahipliği yapabilecek kapasiteye sahip. Tüm bunların ötesinde bünyesinde dört tane de müze barındıran kompleks, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yönetiliyor. Merinos AKKM. merinosakkm.com.

⁶¹ Ayça İnce, a.g.y.

⁶² Avrupa Komisyonu, Eğitim, Gençlik, Spor ve Kültür Genel Müdürlüğü ve William Hammonds, "Culture and Democracy, the Evidence: How Citizens' Participation in Cultural Activities Enhances Civic Engagement, Democracy and Social Cohesion: Lessons from International Research" [Kültür ve Demokrasi, Kanıt: Vatandaşların Kültürel Faaliyetlere Katılımı Sivil Katılımı, Demokrasiyi ve Sosyal Uyumu Nasıl Geliştirir: Uluslararası Araştırmalardan Dersler] (Publications Office of the European Union, 2023), s. 31, data.europa.eu/doi/10.2766/39199.

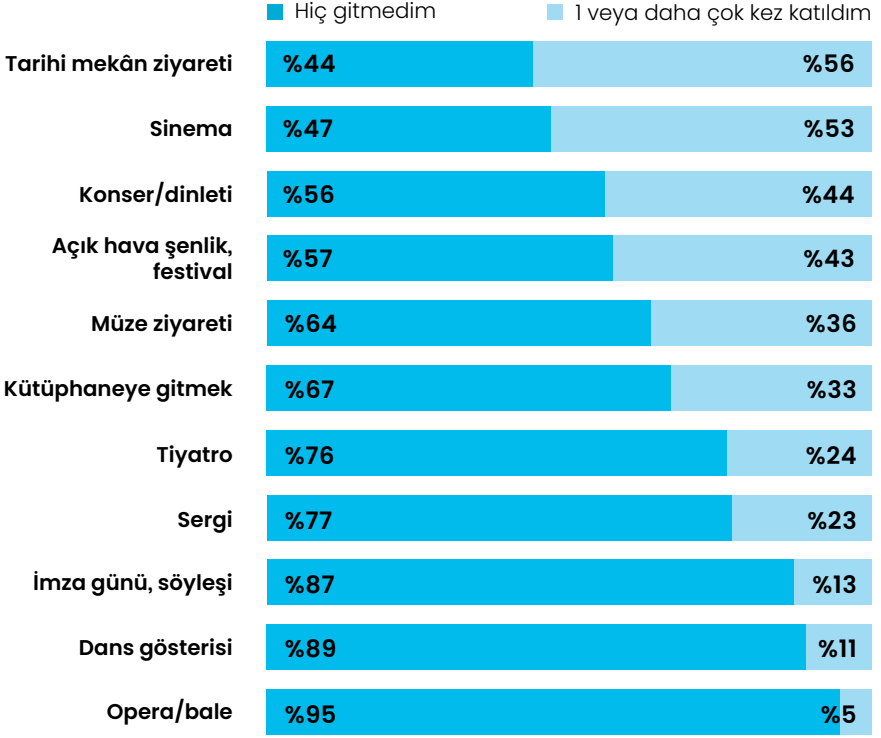
Türkiye'deki genel manzara da benzer bir tehlikenin varlığını açıkça teyit eder nitelikte. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2022 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre son bir yıl içinde nüfusun %85,3'ü hiç sinemaya gitmemiş, %93,7'si canlı performans izlememiş, %92'si kültürel alanları ziyaret etmemiş. Bu oranlar yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındaki kesimler için daha vahim hâle gelerek sırasıyla %93,2, %97,7 ve %96,9'a çıkıyor. Başka bir deyişle dezavantajlı kesimler neredeyse hiçbir kültürel etkinliğe katılmıyor.⁶³

Bu raporun dayandığı araştırma kapsamında ülke genelinde yürütülen genel kamuoyu anketinin bulguları da kültürel etkinliklere katılımın düşüklüğüne dair manzarayı onaylıyor. Bu bulgulara göre ankete katılanların yarısından fazlası geçen yıl en az bir kez tarihi mekânları ziyaret etmiş (%56) ve sinemaya gitmiş (%53). Bu iki örneğin haricinde örneklemin yarısından fazlasının katıldığı başka bir kültürel etkinlik yok. Opera/bale söz konusu olduğunda ise ankete katılanların sadece %5'inin en az bir kez bu tür bir etkinliğe katıldığını öğreniyoruz.

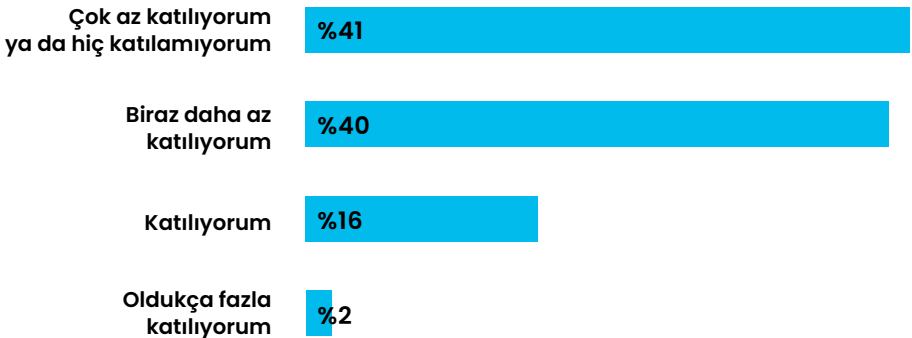
Kültürel etkinliklere yönelik bu zayıf katılımın bir tercih olup olmadığı sorulduğunda ise anketin uygulandığı kent sakinlerinin %81'inin aslında kültürel etkinliklere arzu ettiğinden daha az katılabildiğini anlıyoruz.

63 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Yaşam Kalitesi Modülü," 2022. data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yaşam-Kalitesi-Modulu-2022-49760.

KENT SAKINLERİ YANITLADI: SON 1 YIL İÇİNDE SAYACAĞIM KATEGORİLERDE KAÇ KÜLTÜREL ETKİNLİĞE KATILDINIZ?

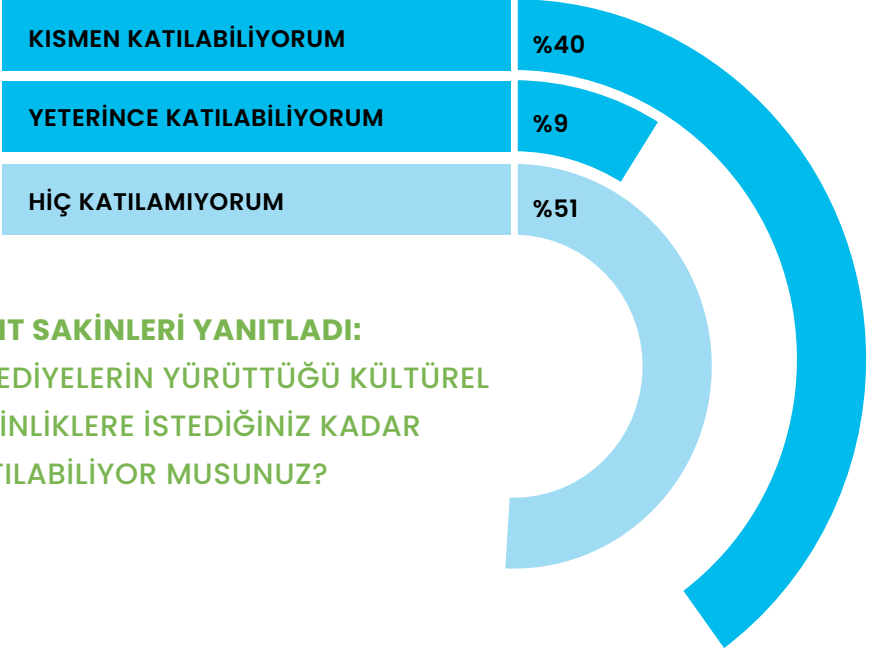

KENT SAKINLERİ YANITLADI: KÜLTÜREL ETKİNLİKLERE ARZU ETTİĞİNİZ ÖLÇÜDE KATILABİLİYOR MUSUNUZ?

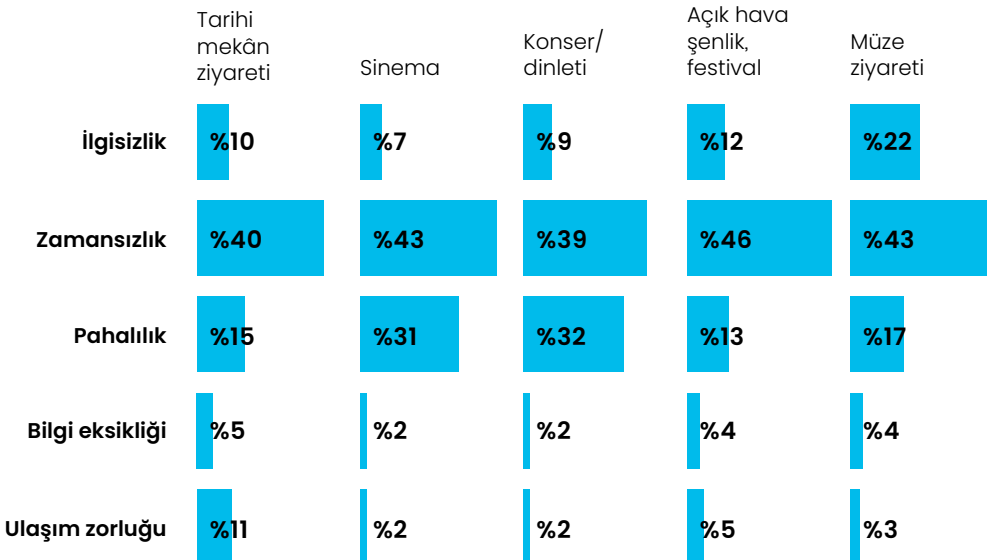
Bu genel kültürel etkinliklere katılım yelpazesini biraz daha odaklayarak belediyenin düzenlediği etkinliklere indirdiğimizde manzara pek değişmiyor ve kent sakinlerinin sadece %9'unun belediye tarafından düzenlenen kültürel etkinliklere arzu ettiği ölçüde katılabildiği anlaşılıyor.

Belediye tarafından düzenlenen kültürel etkinliklere arzu edilen katılımın bu kadar düşük seviyelerde olmasının sebebi düşünülürken, akla gelebilecek ilk neden yeteri kadar etkinlik düzenlenmiyor olması olabilir. Oysa genel kamuoyu anketine katılan kent sakinlerinin neredeyse %60'ı aslında belediyelerin kültür hizmetlerinin beklentilerini karşıladığını ifade ediyor. Nadiren kültürel etkinliklere katıldığı hâlde kültür hizmetlerini yeterli buluyor olması bize Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun kültüre katılımın sunulan hizmetlere bağlı bir olanak değil de kişinin habitusu ve olanaklarıyla ilgili olduğu saptamasını hatırlatıyor. Nitekim aynı soru kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirdiğimiz çevrimiçi anketlerde sorulduğunda oran %18'e düşüyor. Bu da kültüre erişimin adaletini hizmetlerden öte kişilerin imkânları bağlamında düşünme gereğine işaret ediyor.

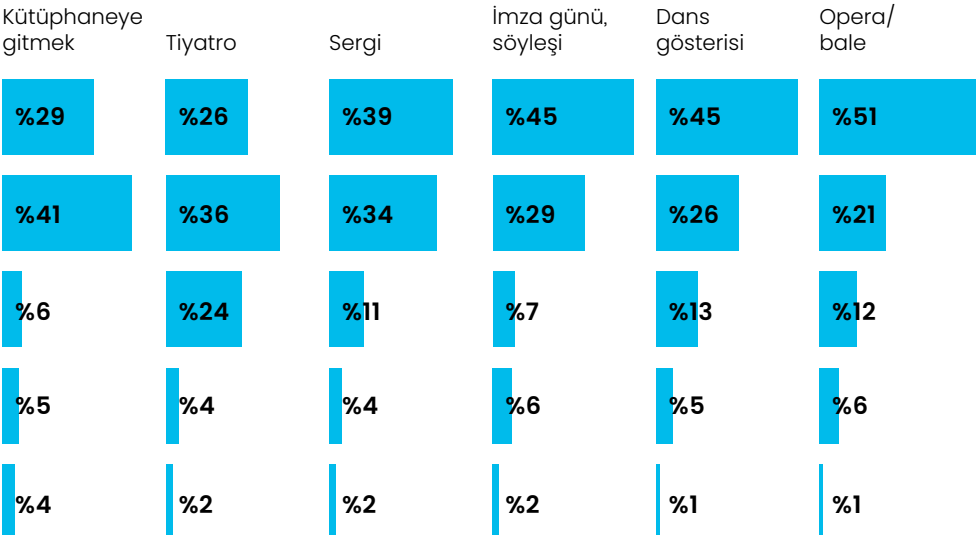
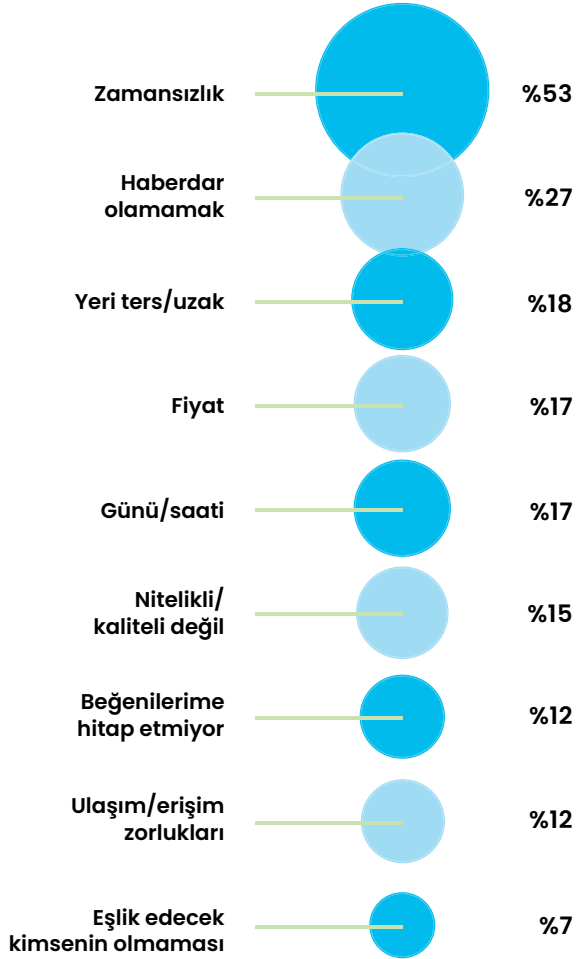

Ele aldığımız her iki anket de kültüre katılımdaki zayıflığın kişisel sebeplerine dair bazı ipuçları veriyor. TÜİK araştırması sorulan her üç etkinlik bakımından da (sinema, canlı performans ve tarihi alan ziyareti) ilgisizliği kültürel katılımın başat engeli olarak ortaya koyuyor. Oysa bu araştırma kapsamında ülke genelinde kent sakinleriyle gerçekleştirdiğimiz genel kamuoyu anketi bulgularına göre ilgisizlik; özellikle sergi, imza günü, dans gösterisi ve opera/bale bağlamında ana sebep olarak gösteriliyor. Diğer kültürel etkinlikler için TÜİK anketinde de ikincil faktör olarak çıkan zamansızlık bizim anketimizde ana sebep olarak beliriyor. Soruyu belediyenin düzenlediği kültürel etkinliklerle sınırladığımızda, zamansızlığı sebep olarak gösterenlerin oranı %53'e çıkıyor.

KENT SAKINLERİ YANITLADI: HER BİR ETKİNLİK İÇİN BU ETKİNLİKLERE KATILMANIZI VEYA DAHA SIK KATILMANIZI ENGELLEYEN EN ÖNEMLİ FAKTÖRÜ SÖYLER MİSİNİZ?

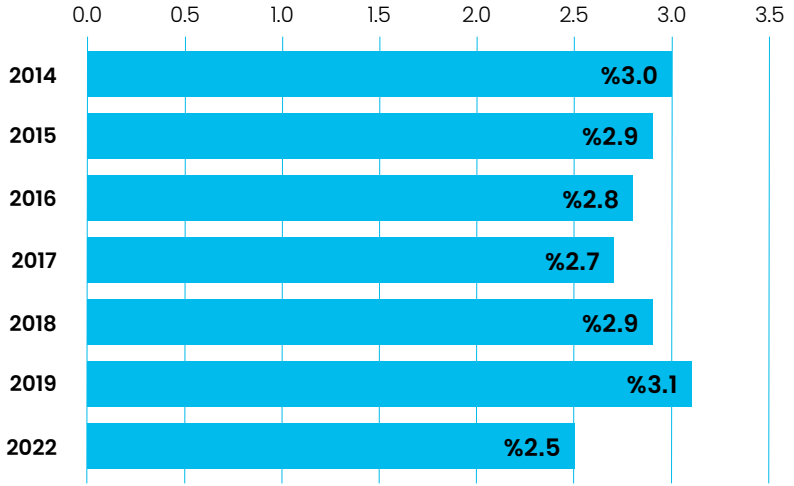

**KENT SAKİNLERİ
YANITLADI:
BELEDİYELERİN
YÜRÜTTÜĞÜ KÜLTÜREL
ETKİNLİKLERE NEDEN
İSTEDİĞİNİZ KADAR
KATILAMIYORSUNUZ?**

İçinden geçtiğimiz zorlu ekonomik kriz ortamında kültürel etkinliklerin maliyetinin de katılımı belirleyen önemli bir engel olabileceği düşünülebilir. Nitekim TÜİK verilerine göre hane halkının tüketim harcamaları içinde eğlence ve kültüre ayrılan pay 2014 yılında %3 seviyesindeyken 2017'de %2,7'ye düşüyor, 2019 yılında %3,1 ile son yılların en yüksek seviyesine çıktıktan sonra 2022 yılında %2,5 seviyelerine kadar düşüyor. Bu oran hane halkının 2022 yılı için aylık 12.159 liralık ortalama geliri içinde sadece 308 lirayı eğlence ve kültüre ayırabildiği anlamına geliyor.⁶⁴

HANEHALKI TÜKETİM HARCAMASI İÇİNDE EĞLENCE VE KÜLTÜRÜN PAYI (%)

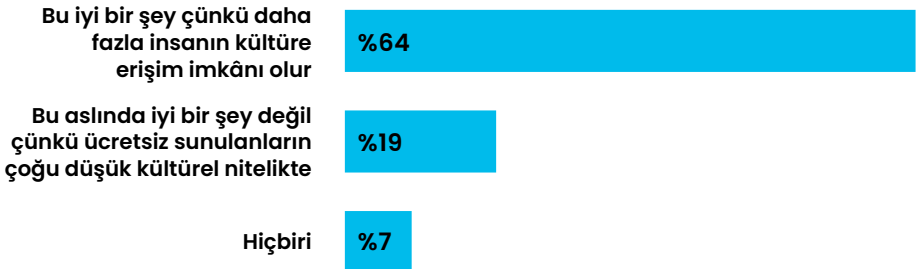
Eğlence ve kültüre ayrılabilen bu çok sınırlı bütçelere rağmen anket sonuçlarında ekonomik zorlukların kültüre katılımın önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmemesi, özellikle yerel yönetimlerin düzenlediği ücretsiz etkinliklerle ilgili olabilir. Nitekim ülke genelinde kent sakinlerinin katılımıyla gerçekleştirdiğimiz genel kamuoyu anketini cevaplayanların yarısından fazlası böyle bir etkinliğe katıldığını ve neredeyse üçte ikisi bu etkinlikleri olumlu karşıladığını ifade ediyor. Oysa saha araştırmasında gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmeler ve odak grup toplantıları sırasında bir

araya geldiğimiz kültür profesyonelleri ücretsiz etkinlikleri oldukça eleştirdiler. Böylesi çalışmaların niteliğinin tartışmalı olduğu, ücret ödenmediği için kıymet görmediği, sivil ve özel kültür oluşumlarının ücretli etkinlik düzenlemesini zorlaştırdığı gibi eleştirilere rağmen ülke genelinde uyguladığımız genel kamuoyu anketinin sonuçları ücretsiz etkinliklerin kent sakinleri nezdinde olumlu karşılandığını gösteriyor.

KENT SAKİNLERİ YANITLADI:
GÜNÜMÜZDE BİRÇOK
KÜLTÜREL ETKİNLİK ÜCRETSİZ
OLARAK SUNULMAKTADIR. SİZ
HIÇ ÜCRETSİZ BİR KÜLTÜREL
ETKİNLİĞE KATILDINIZ MI?

**KENT SAKİNLERİ YANITLADI: ÜCRETSİZ KÜLTÜREL
ETKİNLİKLERLE İLGİLİ AŞAĞIDAKİ İFADELERDEN HANGİSİ
GÖRÜŞÜNÜZE EN UYGUNDUR?***

* "Fikri yok/Cevap yok" seçenekleri grafiğe yansıtılmamıştır. Ayrıntılı sonuçlara ortaklasa.iksv.org üzerinden ulaşabilirsiniz.

64 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Hanehalkı Tüketim Harcaması," 2016. data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2022-49690; Özlem Ece ve Fazilet Mistikoğlu, "Toplantı Raporu: Kültür ve Sanatta Katılımcı Yaklaşımları Birlikte Tasarlamak 25-26 Mayıs 2017" (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2017).

Anketlere dayalı bulgularımızı genel olarak değerlendirdiğimizde, kültürel etkinliklere katılımın düşük bir düzeyde olduğunu fakat bunun sadece sunulan hizmetlerin yetersizliği ya da niteliksizliğiyle açıklanamayacağını anlıyoruz. Yani kültüre erişim sorununun kültür ekosisteminin tedarik hizmetlerinden öte bireyler düzeyinde de ele alınması gerektiğini ve dolayısıyla da destek hizmetlerinin bu doğrultuda oynayabileceği muhtemel roller olduğunu görüyoruz. Bölümün geri kalanında bu manzaraya karşı kültür politikaları bağlamında sunulabilecek destek hizmetleri aracılığıyla kültüre katılımın iyileştirilmesi için yapılabilecekleri ele alıyoruz.

İLGİYİ YARATMAK

Kültür-sanat etkinliklerine yönelik ilgi istisnai olarak doğuştan gelen bir özelliktir. İnsanlar aile ve sosyal çevrelerinin etkisi ve eğitimle kültür-sanata ilgi göstermeye başlar. Pierre Bourdieu'nun kültür sosyolojisi çalışmaları kültürel tüketimin sunulan hizmetlerden öte, kişinin *habitus*'unun ona sunduğu gerçek olanaklara bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Kişi müzeye gitme ihtiyacının farkına ancak müzeye giderek varır. Bu da demektir ki "müzeye gitme niyeti... ancak gerçekleştirildiği takdirde" var olabilir. Dolayısıyla "az rastlanır olan şey sanat nesnelere değil onlardan yararlanma eğilimidir." Kültüre erişimin önündeki engeli böyle tespit edince "kültür eserleri karşısındaki eşitsizlik 'kültür ihtiyacını' yaratan ve aynı zamanda bu ihtiyacı gidermek için gerekeni veren okulla ilgili eşitsizliklerin büründüğü çehrelerden biri" hâline gelir.⁶⁵

Bu açıdan bakıldığında kültüre katılımın önündeki asli engellerden birinin de ülkedeki eğitim sisteminin durumu olduğunu ifade edebiliriz. Türkiye'de eğitim sisteminin genel sorunları, sınav sistemlerindeki mantığı, eğitime erişim konusundaki eşitsizlikler düşünüldüğünde anket sonuçlarında çıkan ilgisizlik daha anlaşılır hâle gelir. Sınavlara odaklanmış, çoktan seçmeli test mantığı içinde ezbere dayalı bir müfredata bağlı bir sistem, kültürel etkinliklere olan ilgisizliğin nedenleri arasında sayılabilir.

Seçme ve yerleştirme sınavlarına göre tasarlanmış bu eğitim sistemi içinde sanata yönelik ilgiyi geliştirecek bir müfredat bulunmamakta. Zülal Fazlıoğlu Akın ve Özlem Ece'nin yayımladığı "Türkiye'de

Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek” başlıklı rapor, Türkiye’de eğitim ve kültür politikalarında sanat eğitiminin öncelikli bir konu olmadığını ortaya koyuyor. Rapor, sanat eğitime özel bir düzenleme bulunmamasının ve sanat eğitimi için ayrılan kısıtlı kaynakların eğitimin nitelikli bir şekilde sürdürülmesi ve geliştirilmesine engel teşkil ettiğini tespit ediyor.⁶⁶

Sanat eğitiminin yetersizliğine karşı yerel yönetimlerin kültür politikaları bağlamında eğitime destek faaliyetleri düzenleyerek kültüre yönelik ilgiyi ve katılımı artırmaları beklenebilir. Dönüşüm hizmetleri bölümünde ele alacağımız gibi, aslında yerel yönetimler kültür-sanat alanında çok sayıda ve türde eğitim düzenleyerek kurslar ve konservatuvarlar açıyor. Fakat bu imkânların kentin hangi kesimlerine hitap ettiği sorusunu akılda tutmakta fayda var. Belediyelerin bu eğitim programlarına sadece hâlihazırda kültür-sanata ilgi duyan kesimler erişebiliyorsa, bunların kültür-sanata olan ilgiyi artırma konusundaki etkisi sınırlı olacaktır. Oysa bu alanda topyekûn bir dönüşüm için kritik olan, kültürel etkinliklere dair bir ilgi beslemeyen kesimlerin de sanata olan ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarabilmek. Bunun için mevcut kültürel etkinliklerin, uygun pedagojik yöntemlerle, çocuklardan ve dezavantajlı kesimlerden başlayarak geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaya ihtiyaç var. Başka bir ifadeyle, belediyelerin sanata olan ilgiyi artırmak için belli dallarda sanat kursları açmanın ötesine geçmesi gerekiyor. Saha araştırması sırasında ziyaret ettiğimiz bazı kentlerde müze ve sergilerde öğrencilere yönelik rehberli turlar ve eğitim konserleri düzenlendiğini öğrendik. Böylesi etkinlikler özellikle çocukların kültür-sanata olan ilgilerini keşfetmelerini sağlayan ve kültürel katılımı artıracak etkinliklere örnek olabilir.

⁶⁵ Pierre Bourdieu ve Alain Darbel, *Sanat Sevdası* (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), çev. Sertaç Canpolat. Aktaran Üstel, *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar*, s. 72.

⁶⁶ Zülal Fazlıoğlu Akın ve Özlem Ece, “Türkiye’de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek” (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Aralık 2014), s. 111.

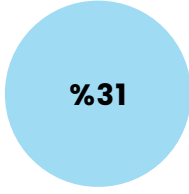
Böylesi eğitim etkinliklerini belli merkezlerle sınırlı tutmak yerine merkezden çepere taşımak ya da kolay erişim imkânları sunmak bu anlamda önemli bir politik öncelik olabilir. Belediyelerin rahatlıkla düzenleyebileceği ya da destekleyerek kolaylaştırılabileceği bu etkinlikler kültüre erişimde bir engel olarak görülen ilgisizliğin üstesinden gelmeye hizmet edebilir.

BİLGİYİ YAYMAK

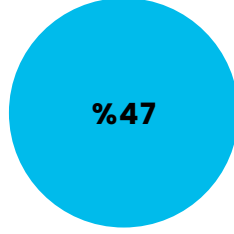
Eğitim, kültür-sanata olan ilgisizliğin ardında yatan yapısal faktörlerden biri olsa da kültüre erişimin bilgisizlikle de yakın bir ilişkisi var. Fakat bu bilgisizlik, yukarıda ele aldığımız gibi kültüre dair eğitimle ilişkili bir bilgisizlikten öte, haberdar olmamakla ilgili. Bir kent sakini ilgilendiği ve katılmak istediği etkinliklere sadece organizasyona dair yeterli ve zamanında bilgiye erişemediği için dahil olamayabiliyor.

Buna dair ülke genelinde gerçekleştirdiğimiz kamuoyu anketinde kent sakinlerine yönelttiğimiz *“Yaşadığınız çevrede belediyelerin yürüttüğü kültürel etkinliklerden yeteri kadar haberdar mısınız?”* sorusuna ankete yanıt veren katılımcıların sadece beşte biri çoğunlukla haberdar olduğunu belirtirken, üçte biri hiç haberdar olmadığını, yarıya yakını ise kısmen haberdar olduğunu söylüyor. Bu düşük oranlara rağmen gerçekleştirdiğimiz çevrimiçi anketlerde etkinliklerinin hedef kitlelerine ne kadar ulaşabildiği sorulduğunda anketlere katılan belediye temsilcileri %90, kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK temsilcileri %69 düzeyinde ulaştıklarını belirtiyor.

KENT SAKINLERİ YANITLADI: YAŞADIĞINIZ ÇEVREDE BELEDİYELERİN YÜRÜTTÜĞÜ KÜLTÜREL ETKİNLİKLERDEN YETERİ KADAR HABERDAR MISINIZ?

Hiç haberdar
değilim

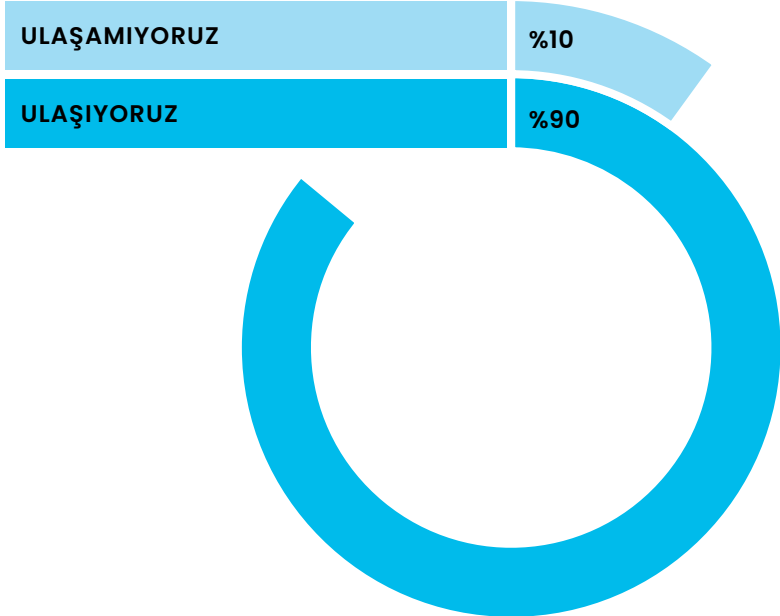

Kısmen
haberdarım

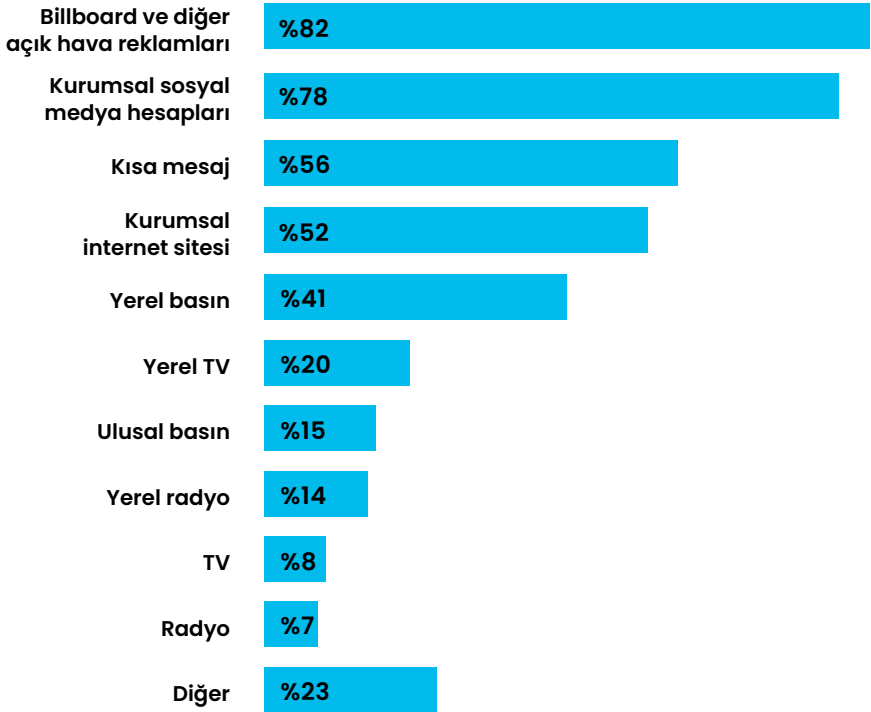
Çoğunlukla
haberdarım

BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI: ETKİNLİKLERİNİZİN HEDEF KİTLESİNE ULAŞABİLDİĞİNİZİ DÜŞÜNÜYOR MUSUNUZ?

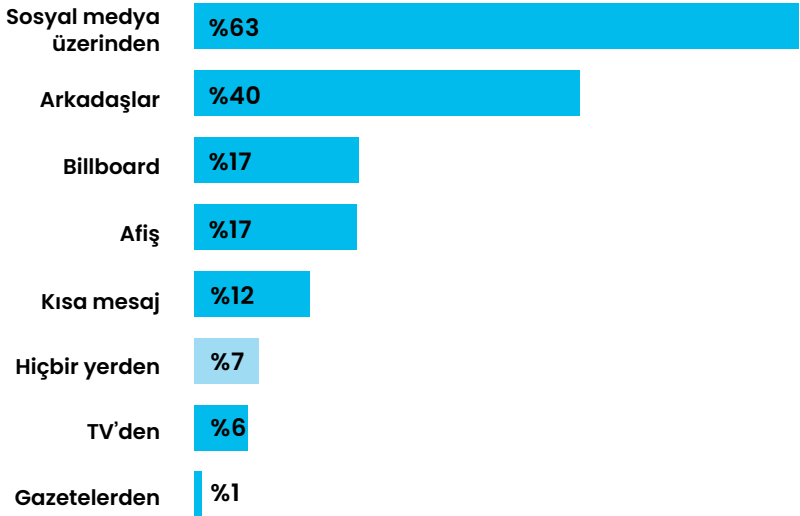
Etkinliklere dair haberi verenler ve alanlar arasındaki bu uçurumun sebebi, bilginin hangi kanallardan dağıtıldığıyla ilgili olabilir. Belediyelere yönelik çevrimiçi ankette, ankete katılan belediye temsilcilerinin “Etkinliklerinizin hedef kitlesine hangi kanallardan ulaşmaya çalışıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar içinde açık hava reklamcılığı öne çıkıyor. Sosyal medya hesapları, ikinci önemli kanal olarak karşımıza çıkıyor.

BELEDİYE TEMSİLCİLERİ YANITLADI: ETKİNLİKLERİNİZİN HEDEF KİTLESİNE HANGİ KANALLARDAN ULAŞMAYA ÇALIŞIYORSUNUZ?

Genel kamuoyu anketine katılan kent sakinlerinin bilgiye nasıl eriştiklerini sordüğümüzda ise yanıtların neredeyse üçte ikisi sosyal medya kanallarını işaret ediyor. Belediyelerin en sık kullandığı kanallardan birinin katılımcılar için de başlıca haber kaynağı olmasına rağmen bilgiyi yaymakta gözlenen uçurumun sebebi dijital kanalların malul olduğu yankı odası etkisi olabilir. Sosyal medya platformlarının algoritmaları nedeniyle, kullanıcıların sadece belli kesimlerden, benzer mesajlara erişebilmesine sebep olan bu etki tüm tarafların ortak olarak kullandığını ifade ettiği iletişim kanalının bu popülerliğe rağmen etkisini sınırlı tutuyor olabilir.

KENT SAKİNLERİ YANITLADI: BELEDİYELERİN BU ETKİNLİKLERİNİ HANGİ KANALLARDAN HABER ALIYORSUNUZ?

Belediyelerin kentlerinde düzenlenen kültür-sanat etkinliklerine dair yeni ve daha etkili bilgilendirme kanalları açması gereği anket sonuçlarından anlaşılıyor. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin dijital kültür rehberi, *İzmir.Art*, bu yönde atılabilecek adımlara bir örnek teşkil edebilir. Kentin kültür-sanat gündeminin, gerçekleştirilen etkinliklerin bir arada bulunabildiği dijital platform, tamamen ücretsiz olmanın ötesinde Genç Bilet uygulamasıyla gençlere seçili etkinlikler için ücretsiz bilet imkânı da sunuyor.⁶⁷ Uygulamayı daha işlevsel ve katılımcı kılan diğer bir özellik ise kültür-sanat alanında faaliyet gösteren kişi veya kuruluşlara tanınan akredite üyelik imkânı. Başvuru yaparak bu statüye geçen üyeler platforma etkinliklerini girerek duyurusunu yapabiliyor. Ayrıca kentin kültür gündemine dair metin ve videolara yer veren platform, periyodik bir kültür-sanat yayını olma iddiası taşıyor. Tasarımı ve sürdürülmesi kolay, kullanımı basit çok işlevli böylesi bilgilendirme araçlarının yaygınlaşması erişimin önünde bir engel gibi görünen etkili ve zamanında bilgilendirmenin aşılmasına önemli katkılar yapabilir.

KİMSELERİN OLAMAZ MI GERÇEKTEN ZAMANI?

“Ah, kimselerin vakti yok. Durup ince şeyleri anlamaya” dizeleriyle başlar Gülten Akın'ın *İlkyaz*'ı. Başta aktardığımız sonuçlar gösteriyor ki artık değil ince şeyleri anlamak, gündelik etkinliklere katılacak vakti bile bulamıyoruz. Zamansızlığın temelsiz bir mazeret olmadığını Türkiye'nin çalışma istatistiklerine bakarak rahatlıkla anlayabiliriz. Nitekim Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin 2022 verileriyle Türkiye'nin en güncel verisi olan 2020 istatistiklerini kıyasladığımızda ülkemizin kıtanın en çok çalışan ulusu olduğu ortaya çıkıyor. Haftalık ortalama 42,9 saatlik çalışma süresiyle Türkiye, Avrupa ortalamasından haftada 6,5 saat daha fazla, kabaca ifade edecek olursak neredeyse bir gün daha fazla çalışıyor. Haftada 49 saatten fazla çalışanların oranı da %28,1'lik bir payla AB ortalamasının dört katı ve bu istatistikte de Türkiye lider konumda.⁶⁸

Kültür merkezlerine erişim için harcanan zamanın fazlalığı da insanların buralarda yapılan etkinliklere katılamamalarına sebep olabiliyor. Bu anlamda, erişimin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu gördüğümüz zamansızlık, gündelik hayatın yoğunluğunun

ötesinde böylesi etkilere erişmek için harcanan vakitle de bağlantılı hâle gelebiliyor.

Kültür-sanat etkinliklerine evsahipliği yapacak mekânların coğrafi konumu ve erişim imkânları, oraya ulaşmanın zaman maliyetini de belirleyici bir etki taşıyor. Kültür-sanat etkinliklerinin ötesinde kentin farklı imkânlarına erişimde bir engel olarak görebileceğimiz mesafe ve vakit sorunlarına karşı "15 dakikalık kent" perspektifi gitgide popülerleşiyor.⁶⁹ Paris'te doğup hızla dünyaya yayılan bu yeni kentsel model, kent sakinlerinin tüm ihtiyaçlarını otomobil kullanmadan en geç 15 dakikada giderebilmesi fikrine dayanıyor. Bizim mahalle diyebileceğimiz bir ölçeği hedefleyen kentsel yaşam modeli, kültürel imkânların da bu yarıçapta mevcut olmasını gerektiriyor. Başka bir deyişle, büyük ve gösterişli kültür merkezlerine alternatif olarak mahalle ölçeğinde, daha mütevazı kapasitelerde ama sayıca çok, coğrafi olarak dağınık kültür merkezlerinin varlığı destekleniyor. Amatör toplulukların da profesyonel sanatçıların da kullanabileceği böylesi kültür alanları, halkın kültüre erişiminde bir engel olarak görünen zamansızlığa kısmi bir çare olabilir.

Dahası bu merkezlere erişim için karşılanması gereken ulaşım maliyeti yükünün hafifletilmesi bir teşvik unsuru olarak görülebilir. Etkinliklere yönelik servislerin varlığı ya da etkinlik katılımcılarına toplu taşımayı indirimli veya ücretsiz kullanma imkânları bu anlamda erişim maliyetini azaltmak bakımından anlamlı bir katkı yapabilir.

Öte yandan, zaman ve mekân engellerini kaldırma potansiyeli taşıyan dijital etkinlikler bu sorunun çözümünde başvurulabilecek yöntemlerden biri gibi düşünülebilir. Nitekim görüştüğümüz yerel yönetim temsilcilerinin birçoğu özellikle pandemi süresince çevrimiçi

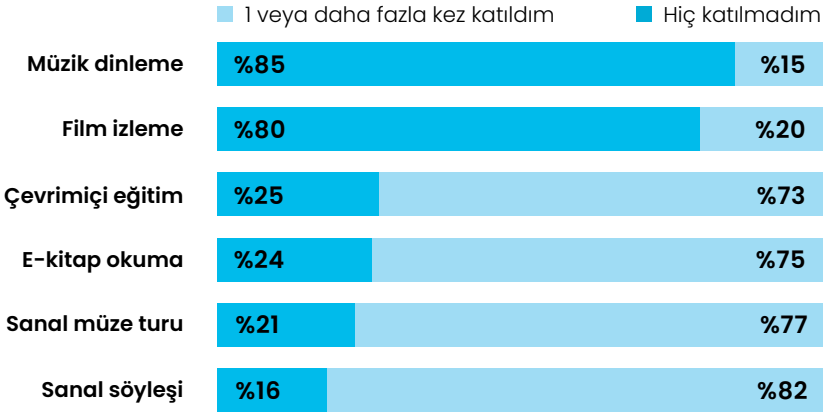
⁶⁷ izmir.art, izmir.art/.

⁶⁸ "Türkiye'de haftalık mesai saatleri Avrupa'ya göre ortalama 6 buçuk saat daha uzun," *Euronews*, 18 Temmuz 2023. tr.euronews.com/2023/07/18/turkiyede-haftalik-mesai-saatleri-avrupaya-gore-ortalama-6-bucuk-saat-daha-uzun.

⁶⁹ İrmak Dalgıç, "15 Dakikalık Kent Nedir?," *Ayrancım Gazetesi*, 1 Mart 2023. ayrancim.org.tr/?p=9969.

etkinlikler düzenlediklerini ifade ettiler. Oysa genel kamuoyu anketi bulguları kent sakinlerinin çevrimiçi etkinliklere yönelik ilgisi konusunda pek ümitvar görünmüyor. Genel kamuoyu anketine katılan kent sakinleri müzik dinlemek ve film izlemek dışında dijital kültür mecralarına pek ilgi göstermediği görülüyor.

KENT SAKINLERİ YANITLADI: AŞAĞIDA SAYACAĞIM ÇEVİRİMİÇİ/ONLINE ETKİNLİKLERİN HER BİRİNE SON BİR YIL İÇİNDE NE SIKLIKTA KATILDIĞINIZI BELİRTİR MİSİNİZ?*

* "Fikri yok/Cevap yok" seçenekleri grafiğe yansıtılmamıştır. Ayrıntılı sonuçlara ortaklasa.iksv.org üzerinden ulaşabilirsiniz.

Sonuç olarak kültürel etkinliklere ayrılacak zaman bulamama gerekçesinin arkasında iş hukukuna, kentlerin tasarımına dayanan çok yapısal ve geçerli faktörler olduğu yadsınamaz. Bu engellerin de kısa vadede ortadan kaldırılması güç elbette. Fakat yine de kültür yapılarının yer ve ölçek seçiminde, etkinliklere erişimin kolaylaştırılmasında atılan ve atılabilecek adımlar mevcut. Öte yandan erişim sorunu etkinlik mekânına zamanında gelmekle bitmiyor. Erişim adaletini sağlamak için kaldırılması gereken başka engeller de olduğunu hatırlamalıyız.

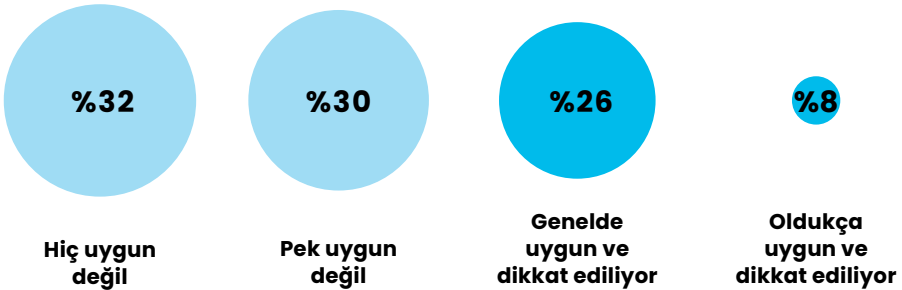
ENGELSİZ KÜLTÜR

Tüm sosyoekonomik sorunların ötesinde kültüre katılımın önündeki en büyük erişim engellerinden biri de kültür mekânlarının erişilebilirliği. Nitekim genel kamuoyu anketi bulgularına göre bu

mekânların engellilerin katılımı için uygun olmadığını düşünen kent sakinleri %62 gibi çok yüksek bir oranda. Birçok kültür mekânı engelliler için neredeyse tamamen erişilmez durumda.

Buna karşılık çalışma saatleri, trafik sıklığı gibi yapısal sorunlarla karşılaştırıldığında kültür-sanat mekânlarını erişilebilir bir hâle getirmek yalnızca kararlılık ve bütçe gerektiriyor. Hâlihazırda bu yönde farklı kentlerde atılan somut adımlar da var. Örneğin Malatya Büyükşehir Belediyesi, Üsküdar Belediyesi (İstanbul) ve Odunpazarı Belediyesi (Eskişehir) gibi belediyeler özellikle engelli hemşerilerine hizmet etmek üzere tasarlanmış ve işleyen özel sosyokültürel mekânlar açıyor. Engellilerin tüm ihtiyaçları düşünülerek tasarlanmış merkezlerin varlığı çok önemli olsa da onlara özel alanlar tahsis etmek yerine mevcut mekânları evrensel tasarım ilkeleri ışığında dönüştürmek çok daha büyük önem taşıyor. Zira maharet, engellileri kentin olağan yaşamına katabilmek, hemşerileriyle sosyo-kültürel etkinliklere katılmalarını sağlamak. Bunun için de onlara ayrı özel mekânlar yaratmak yerine diğerleriyle birlikte kültüre erişimleri için gerekli tadilat ve düzenlemeleri yapmak önem taşıyor.

KENT SAKİNLERİ YANITLADI: SİZCE TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL ETKİNLİKLER ENGELLİLERİN KATILIMINA NE DERECE UYGUN? YETKİLİLER BUNU NE DERECE GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURUYOR?

Engellilerin kültür-sanat etkinliklerine erişimini belirleyen unsurların farklı boyutları var. Öncelikli unsurlardan biri mekâna erişim. Toplu taşıma imkânlarının, fiziki altyapının uygun olmaması engellilerin

kent içindeki hareketliliğinde çok belirleyici. Etkinlik mekânına gelen engellinin binaya erişimi ikinci bir unsur. Binaya girmek, mekân içinde rahatça hareket edebilmek için erişilebilir mekân müdahaleleri gerekiyor. Rampa, asansör gibi fiziki imkânların haricinde mekânda özel ihtiyaçlara cevap verecek insan kaynağının bulunması büyük önem taşıyor.

Engellilerin kültüre erişimini kolaylaştırmak mekânların fiziki tasarımının haricinde de boyutlar taşıyor. Yukarıda saydığımız ulaşım ve bilgi zorlukları engelliler için daha kritik zira mevcut toplu taşıma araçlarını kullanmakta zorlanan, özel ihtiyaçları gözetemeyen eğitim programlarından ve bilgi kanallarından mahrum bu kesimler için kültüre erişim daha zorlu bir hâl alıyor.

Dahası erişilebilirlik sadece somut imkânlardan da ibaret değil. Fiziksel erişimde hiçbir engel olmasa bile etkinliklerin içerik, zamanlama, sunum teknikleri bakımlarından da özel ihtiyaç ve farklılıkları göz önünde tutarak planlaması kültürel alanın kapsayıcılığında önemli bir rol oynuyor. Başka bir deyişle bireylerin engellilik durumlarına odaklanmış “tıbbi model”in ötesinde engelli bireyleri içinde yaşadıkları çevreyle etkileşimleri bağlamında konumlandırılan “sosyal model”in kültürel alanda da etkin kılınması erişilebilirlik sorununun daha kapsayıcı bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır.⁷⁰ Kişisel refakatçinin desteğine ihtiyaç duyan engelliler için etkinliklerin bilet fiyatları da onların erişiminde ekonomik bir faktör oluyor. Öte yandan, etkinliğin rahatlıkla izlenebilmesi için özel alanların tahsisi ve bu alanların özel ihtiyaçlara uygunluğu erişim için önemli bir boyut. Son olarak, etkinliklerin izlemeyi ve takibi kolaylaştıran özel ses ve görsel desteklerle sunulması bir başka gereklilik.

Tam da bu perspektif içinde ve sinema özelinde erişilebilirlik kriterlerini ve yapılması gerekenleri ortaya koymayı amaçlayan “Döngüyü Kırmak: Erişilebilir Sinema” platformu salonların fiziksel erişimlerinden öte sunum konusunda da dikkat edilmesi gerekenleri derlemesi açısından zikredilmeyi hak ediyor.⁷¹ Sesli betimleme, sağır/ya da işitme güçlüğü çekenler için ayrıntılı altyazı, özel ihtiyaçlara adapte edilmiş film programları (otizm dostu, demans dostu vb.), epilepsi ve benzer hassasiyete sahip insanlar için travma tetikleyebilecek öğelerle ilgili

uyarılar, işaret dili çevirmeni, dudak okuma için ilave ekran, konuyla ilgili eğitilmiş ve deneyimli personel gibi fiziksel erişim sorunlarını aşan önlemlerin altını çizen çalışma bu anlamda çok önemli.⁷²

Özetleyecek olursak, kültüre erişimin önündeki engelleri kaldırarak daha adil kılmak adına mekânları evrensel tasarım ilkelerine uygun bir şekilde inşa etmek öncelikli gereklilik. Fakat bu asgari erişim düzenlemelerinin ötesinde, engellilerin kültür mekânlarına erişimini onlara özel bilgilendirme ve ulaşım imkânlarıyla sunmak ve programların içerik, sunum ve izlenmesini onların ihtiyaçlarına uygun hâle getirmek evrensel erişimi sağlamak için zaruri bir ihtiyaç.⁷³

Kültürel alanın özgürlüğünü, eşitliğini ve adaletini tartıştığımız bu bölüm, kültür politikalarının etkinlik düzenlemekten öte bir anlam ve kapsam taşıması gerektiğini göstermeyi hedefliyordu. Sergilenecek, sunulacak, düzenlenecek kültürel etkinliklerin hangi şartlarda ve kaynaklarla üretilebildiği, bu çalışmalara hangi koşullarda erişildiğini de gözetken bir perspektif demokratik, etkin ve sürdürülebilir bir kültür politikası imkânı yaratabilir. Siyasal hak ve özgürlüklerden şeffaf karar alma süreçleri başta olmak üzere kamusal süreçlere, ulaşım imkânlarından uygun mimari tasarımlara kadar kültür deyince ilk planda akla gelmeyebilecek birçok kamusal konu, alan ve süreç kültür politikalarının konusu olmak zorunda. Aksi takdirde kentlerin kültür yaşamı, programsız şekilde düzenlenen etkinliklerin ve sunulan maddi ve aynı desteklerin ötesine geçip etkin ve sürdürülebilir kültür politikaları oluşturmayı yetmeyecektir.

70 Roots & Shoots Türkiye ve Youth for Good, "Kapsayıcı, Onarıcı, Sürdürülebilir Etkinlik Rehberi," Mayıs 2023. rootsandshootsturkey.org/wp-content/uploads/2023/06/kose-rehber.pdf.

71 Puruli Kültür-Sanat, "Döngüyü Kırmak: Erişilebilir Sinema." puruli.org/tr/45300/DONGUYU-KIRMAK-ERISILEBILIR-SINEMA.

72 Nisan 2021–Temmuz 2022 arasında 15 ay devam eden *Döngüyü Kırmak: Erişilebilir Sinema* projesi boyunca Türkiye'de ve Avrupa'da sinemaya erişim alanında çalışan STK'lar bir araya gelerek çeşitli lobi faaliyetleri, atölye, raporlama gibi çalışmalar ve kamu spotu, anket gibi çıktılar aracılığıyla engelli bireylerin sinema etkinliklerine katılımının önündeki zorlukları tanımlamaya, bu konuda çözümler sunmaya, engelli bireylerin sinemada temsillerini güçlendirmeye ve Türkiye'de erişilebilir kültürel etkinlikler düzenleyen kurumlarla işbirlikleri kurmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirdi. Özlem Ece ve Fazilet Mistikoğlu, "Toplantı Raporu: Kültür ve Sanatta Katılımcı Yaklaşımları Birlikte Tasarlamak 25–26 Mayıs 2017," s. 42–48.

73 *Döngüyü Kırmak: Erişilebilir Sinema*, "Erişilebilir Mekân Sertifikası Kriterleri." kultureerisim.com/upload/Node/45583/files/Access_Friendly_Venue_Checklist_EN.pdf.

5 Kültür Ekosisteminin Medeni Hizmetleri

Tartışmamızın ana çerçevesini oluşturan ekosistem ürün ve hizmetleri yaklaşımının ilk iki kategorisinde kültür politikalarının Türkiye'de nasıl icra edildiğine dair gözlemlerimizi aktardık. Özellikle yerel yönetimlerin ve sivil oluşumların kentlerin kültürel yaşamlarına nasıl katkı verdiğini, neleri, nasıl yaptıklarını ve bu faaliyetlerin demokratik niteliğini ayrıntısıyla tartıştık. Fakat bu tartışma kültür-sanat ekosistemini kamu politikaları perspektifinden ele alabilmemiz için yeterli değil çünkü bu alanda yapıp edilenlerin bir kamu politikası niteliğine sahip olabilmesi için, kamu politikaları disiplinin öncüsü Harold Lasswell'in ifadesiyle belli "amaçların, değerlerin ve uygulamaların projelendirilmiş bir programı" olması gerekir.⁷⁴ Bu tanımdan hareketle, kültür-sanat etkinliklerinin kamu politikası perspektifinden ele alınabilmesi için bu etkinlikler, bir değerler sistemi içinde tutarlı bir amaca sahip olmalıdır. Raporun son iki bölümünde işte bu kamu politikaları perspektifi içinde saha araştırmasında gözlemlediğimiz kültürel pratiklerin erekselliğini tartışmaya açıyoruz. İlerleyen sayfalarda, her zaman demokratik olarak belirlenmeyebilen, adil olarak dağıtılamayan kültürel faaliyetleri bir de işlevleri açısından değerlendirmeye çalışacağız.

MED yaklaşımının odağında insanın yaşamasını sağlayan besin kaynağı, su ve hammaddeler var. İnsanın biyolojik olarak var olması ancak bu ürün ve hizmetlerin varlığıyla mümkün. Peki, insan yaşamı için bunlar yeterli olabilir mi? Doğumundan itibaren bakım verene muhtaç, bir yaşam kurabilmesi için işbirliğine mahkûm, bu yaşamı devam ettirmek için toplumsal sistemlere bağımlı bir insan için yaşam doğanın sunduklarından öte ihtiyaçlar dayatır. İnsanın bireysel acizliği, yaşamını mümkün kılmak için toplumsallığı şart koşar.

Dahası insanın toplumsallığı arılar, karıncalar gibi kolektif düzenlere sahip diğer canlılardan farklı bir özellik taşır. İçgüdüsel değil, iradi bir işbirliğidir insanın toplumsallığının membaı. Diğer organizmalardan farklı olarak insan doğal bir işbölümünün içine doğmaz, işbirliğini bir teknik olarak var etmek ve sürdürmek zorundadır. Avcılık ve toplayıcılığın hâkim olduğu çağlarda kolektif yaşam basit, topluluk üyeleri benzer olduğu için mekanik bir işbölümü kolay tesis edilebiliyor olsa da yerleşik hayata ve tarımsal üretime geçişle çok

daha karmaşık işbirlikleri kaçınılmaz hâl geldi. Herkesin avcı ya da toplayıcı rolleri üstlenebildiği bir dönemden tarım, ticaret, savunma, inanç, yönetim gibi farklı donanım ve deneyimler gerektiren işlerin paylaşılması gereken bir döneme geçildi. Özellikle sanayi devrimi sonrasında farklı birey ve toplulukların daha yoğun biçimde bir arada yaşamaya başlamasıyla kolektif yaşamın tesisi daha da zor bir hâl aldı.

Kentleri, bireylerin ve işbirliği zeminlerinin nicel olarak artması ve nitel olarak çeşitlenerek karmaşıklaşmasına rağmen insanların birlikte yaşayabilmesini sağlayan yaşam alanları olarak tarif edebiliriz. Dahası, Latince kökeninde “şehre dair” anlamına gelen *civicus*'tan türeyen “civic” kelimesiyle Arapça'da Hz. Muhammed'in hicret ettiği kent çoğullaştıkça eski ismi Yesrib yerine Medine olarak anılmaya başlamasıyla ortaya çıkan “medeni” kelimesi, etimolojik kökenlerinin hikâyesi itibarıyla benzerdir.⁷⁵ Medeniyet bu anlamda farklılıklarına rağmen birlikte yaşam kurabilmiş insanların oluşturduğu kolektivite anlamına gelir. Peki, bu kolektif nasıl tesis edilir?

En başa dönüp Franz Boas'ın kültürü bir topluluğun sosyal dinamiklerini etkileyen bağlam olarak tanımlayışını anımsayacak olursak medeniyet ve kültür ilişkisini ayırt edebiliriz. Eğer medeniyet heterojen bireylerden oluşan bir topluluğun kurduğu ortak yaşam ise kültür, bunu etkileyen hatta mümkün kılan bağlam olarak ortaya çıkar. Bu da medeniyet ve kültür arasındaki ilişkiyi açık eder: Medeniyet, kültürel olarak tesis edilmiş ortak yaşam deneyimidir.

Ortak yaşam iradesinin kültürel olarak inşasını daha somut olarak ifade etmek için müşterekler siyaseti olarak adlandırabileceğimiz yaklaşımı hatırlayabiliriz. Aile, etnisite, din gibi kimliklerin ötesinde kurulacak birliktelikler yeni ortaklık ve aidiyet bağları gerektirir. Bunun için de insanların karşılaşması, paylaştıkları coğrafyayı tanımaları,

74 Mehmet Yıldız ve Mustafa Z. Sobacı, “Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve,” *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama* içinde, der. Mehmet Yıldız ve Mustafa Z. Sobacı (İstanbul: Adres Yayınları, 2013), s. 18.

75 Hakan Altınay, *Medeni* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), s. 20, 33.

buraya dair gelişmelerden haberdar olmaları ve ona yönelik ortak tavırlar ve eylemler geliştirecek örgütlenmelere girmeleri gerekir. Kısaca müşterekler siyaseti diyebileceğimiz ve kent ölçeğinde yeni kolektif zeminlerin oluşmasını amaçlayan, dolayısıyla da demokratik, katılımcı bir siyaseti hedefleyen böylesi pratikler içinde kültür-sanat etkinlikleri kritik roller oynar.

Kurulmasının ötesinde bu yaşamın demokratik, barışçıl biçimde sürmesinde de kültürün rolü yadsınamaz. Nitekim Avrupa Birliği'nin yayımladığı "Kültür ve Demokrasi" raporu kültürel faaliyetlere katılımın demokrasiyi ve sosyal uyumu birçok farklı şekilde güçlendirdiğini ortaya koyar. Rapora göre kültürel faaliyetlere katılım:

Oy verme ve gönüllülük eğilimini ve toplumsal faaliyetlere, projelere ve kuruluşlara katılma olasılığını artırır;

Topluma aidiyet, hoşgörü, güven ve farklı geçmişlerden gelen insanlara karşı empati duyguları gibi sivil ve demokratik değerler ve kimliklerle ilişkili olumlu sosyal tutumları geliştirir;

Bireylerin daha aktif vatandaşlar olmalarını sağladıkları için demokrasinin gerektirdiği kişisel ve sosyal beceri ve yetkinlikleri (kendini ifade etme, başkalarını dinleme, farklı bakış açılarını anlama ve çatışma çözümünü kolaylaştırma becerisi vb.) geliştirir.⁷⁶

Kültürel üretim ve faaliyetlerin medeniyet kurucu yani birlikte yaşamı tesis edici yönü Feyzi Baban ile Kim Rygiel'in kaleme aldığı "Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek" başlıklı raporda, farklı kültürler barındıran toplumlarda, özellikle mülteci ve göçmenlerle evsahibi nüfusun uzun vadede bir arada yaşama pratikleri geliştirmesinde kültür ve sanatın rolü tartışmaya açılmıştı. Yazarlar raporda, "sanat gibi kültürel üretim biçimlerinin, bireylerin birbiriyle bağlantı içinde olma hâlini, içinde yaşanılan toplumu ve çevreyi anlamayı önemli ölçüde kolaylaştırdığı" iddiasını göçmenlerin kültürel pratikleri üzerinden ele almışlardı.⁷⁷

Kültür ekosisteminin medeni hizmetleri olarak tarif etmeyi önerdiğimiz kategori tam da Baban ve Rygiel'in raporda sanat ile "birlikte yaşam" arasındaki ilişkiyi merkeze alan perspektifiyle

örtüşür. İnsanları bir araya getiren mekânların tasarımı, etkinliklerin organizasyonu, sosyal vesilelerin varlığı, iletişim zemin ve araçlarının sunumu gibi birlikte yaşamı mümkün kılan, kolaylaştıran ve teşvik eden pratikler kültür-sanat yoluyla hayata geçirilebilir. Başka bir deyişle ortak kamusal alanın inşası ve sürdürülmesinde, farklılıkların buluşması ve ortak bir kamusallık inşa edilmesinde kültür-sanat oluşum ve pratikleri asli roller oynar. Kültür ekosisteminin bu işlevsel boyutu insan topluluklarının bir arada yaşama irade ve isteğine sahip olmalarını mümkün kılan kamusallığın inşasına yönelik yani medeniyet kurucu işlevleriyle ortaya çıkar. Raporda işlenen bu kültürel vatandaşlık "...geniş anlamıyla bir yandan kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi ve tanınmasıyla, diğer yandan tam kültürel ve siyasi katılımı ilgilidir."⁷⁸

Kültürel vatandaşlığın kent ölçeğindeki karşılığı hemşeriliktir. 1930'dan beri Belediye Kanunu "Hemşeri Hukuku" maddesiyle aynı kentin sakinlerinin demokratik haklarını tarif eder.⁷⁹ Fakat Türkiye'nin kentleşme süreci içinde hemşerilik bağı yaşanan yeri değil, göç edilen memleketi işaret ettiği için hemşeri hukuku dışlayıcı dayanışma ağları üzerinden işlemekte ve ayrımcı patronaj ilişkilerinin kemikleşmesine hizmet etmektedir. Demokratik hemşerilik bağının tesisi kendiliğinden olmayacağı için gönüllü karşılaşma ve tanışma vesilelerine ihtiyaç var. Kültürel ekosistemin medeni hizmetleri tam da burada işlev kazanır. İnsanlar tanımadıkları, normalde hiç karşılaşmayacakları kent sakinleriyle kültür-sanat etkinlikleri vesilesiyle bir araya gelerek ortaklaşabilirler.

76 Avrupa Komisyonu, Eğitim, Gençlik, Spor ve Kültür Genel Müdürlüğü ve William Hammonds, a.g.y., s. 5.

77 Feysi Baban ve Kim Rygiel, "Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek" (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Temmuz 2018), s. 55.

78 Paul J. Kuttner, "Educating for cultural citizenship: Reframing the goals of arts education, Curriculum Inquiry" [Kültürel Vatandaşlık için Eğitim: Sanat Eğitiminin Hedeflerini Yeniden Çerçevelemek, Müfredat Araştırması], 45:1 (2015), s. 69-92. Aktaran Feysi Baban ve Kim Rygiel, a.g.y., s. 19.

79 5393 Sayılı Belediye Kanunu Madde 13: Herkes ikamet ettiği beldenin hemşerisidir. Hemşerilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur.

Yusuf Atılgan, *Aylak Adam* (1959) adlı kült romanında kültür-sanatın insanları nasıl böyle buluşturup ortaklaştırabildiğini harika bir şekilde özetler: “iki saat sonra kalabalığın içinde, sinemadan bir dar sokağa çıkan sanki başka birisiydi, düşünüyordu: ‘Çağımızda geçmiş yüzyılların bilmediği, kısa ömürlü bir yaratık yaşıyor: sinemadan çıkmış insan. Gördüğü film ona bir şeyler yapmış. Salt çıkarını düşünen kişi değil, insanlarla barışık.’ Ne yazık ki “büyük işler yapacağı” umulan bu insan türü beş-on dakikada ölür. Çünkü “sokak sinemadan çıkmayanlarla dolu[dur]; asık yüzleri, kayıtsızlıkları, sinsi yürüyüşleriyle onu aralarına alıyorlar, eritiyorlar.”⁸⁰

Sadece sinema değil, kültür-sanatın tüm dalları insanları barıştıran bir etkiyi barındırır. Elbette kültürel alanda tam tersine hizmet eden ayrımcılıktan beslenen ve onu besleyen, nefret dilini yayan, düşmanlık saçan etkinliklere de rastlamak mümkün. Dolayısıyla sanatın her zaman iyi geldiği, sağaltıcı etkisi olduğu gibi bir safdilliğin ötesine geçmek gerekiyor. Böylesi bir yanılısama kültürel etkinliklerin planlanmasında herhangi bir normatif ve ilkesel değerlendirmeyi gereksiz kılıp, her nevi pratiği meşru gören bir hâle gelebilir. Oysa kültürel faaliyetlerin farklı amaçlara hizmet edeceğini akılda tutup yapılan çalışmaları medenileşme perspektifinden değerlendirmemiz gerekir.

Saha araştırması boyunca ziyaret ettiğimiz kentlerde yerel yönetimlerin sanatın medenileştirici işlevinin bilincinde olarak kültürel etkinlikler planlamasına ne yazık ki pek rastlamadık. Yukarıda da uzun uzun tartıştığımız gibi belediyelerin kültürel etkinlikleri daha ziyade kişisel ya da siyasi ilişkilerin etkisinde kısa vadeli olarak şekillendiği için kültürün medenileştirici potansiyeline dair bir farkındalık ve irade gözlenmiyor. Elbette belediyelerin faaliyetleri arasında medeni hizmet işlevi gören pratikler yok değil. Fakat bu fiili medeni hizmetler bile kültür hizmetleri bağlamında görülmeyebiliyor. Öyle ki büyükşehir belediyelerinden birinde, böylesi kültürel etkinlikler yürüten bir sivil toplum kuruluşunun belediyenin kültür birimiyle işbirliğini yapamadığını, onun yerine –belediye başkanının da onayı ve telkiniyle– göç birimiyle çalışmalar yürüttüğünü dinledik. Aynı belediyenin göç biriminin kültürün toplumsal uyum ve barış için ne kadar önemli olduğunun bilincinde olmasına rağmen kültür biriminin

bu yönde bir tutum sergilememesi belediyelerin ilgili birimlerinin bile kültür-sanat etkinliklerinin uzun vadeli demokratik etkinlerini görmezden gelebildiklerini düşündürüyor.

Buna karşılık birçok STK'nın bu yönde farklı çalışmalar yürütüyor olması da umut verici. İzmir'de de Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (BAYETAV), kentin çok kültürlü, çok kimlikli mazisini hem araştırmalar hem de sanatsal çalışmalar yoluyla hatırlatmaya çalışırken bilgi, sanat ve politika üretmeyi de "birlikte yaşama" imkânlarını yaratıp, çoğaltacak transdisipliner bir yaklaşım olarak benimsiyor.

Çok kültürlülük deyince akla ilk gelen kentlerden biri de Hatay. Büyük bir hafıza taşıyan çok önemli yapı ve mekânlarını 6 Şubat 2023 depremlerinde kaybeden ama buna rağmen coğrafyanın kadim karakterini enkazdan çıkarmak için hemen seferber olan şehirden verebileceğimiz çok örnek var. Kentte kültür, en hayati ihtiyaçların giderilemediği şartlarda dahi önemini hissettiren bir alan olabildi. Depremin 40. gününde Samandağ'da kadınların buhur ve rihenlerle yürüyüşü, kadim bir kültürel pratiğin acı ve isyanın ifade edilebilmesinde ne kadar güçlü bir araç olduğunu anlamak üzere, etkili bir örnek olarak hatırdan tutulmalı.⁸¹

Birkaç ay sonra yine bir Arap Alevi geleneği olan Evvel Temmuz Kültür Sanat Festivali de benzer bir vesileye dönüştü. Geleneksel olarak birlikte yapılan hasat ve paylaşılan ürünlerle tesis edilen ortaklık kültürü 2023'te deprem sonrasında ortaya çıkan direniş

80 Yusuf Atılgan, *Aylak Adam* (İstanbul: Can Yayınları, 2019 [1959]), s. 24.

81 Depremin üzerinden 40 gün geçmişti ve acının ifadesi için kadim bir kültürel pratikten daha uygun bir araç olamazdı. Zira Arap Aleviler hayatını kaybeden insanların mezarının üstüne 40'ında kokusu kutsal kabul edilen rihen koyar ve hayatını kaybeden kişinin ruhunun huzur bulduğuna inanıldığı için mezarın üstünde buhur yakılmış. "Samandağ'da kadınlar buhur ve rihenlerle yürüdü: Hakkımızı helal etmiyoruz," *BirGün Gazetesi*, 18 Mart 2023. [birgun.net/haber/samandag-da-kadinlar-bahhur-ve-rihenlerle-yurudu-hakkimizi-helal-etmiyoruz-425315](https://www.birgun.net/haber/samandag-da-kadinlar-bahhur-ve-rihenlerle-yurudu-hakkimizi-helal-etmiyoruz-425315). On binlerce kaybın arkasından da aynı ritüel kitlesel olarak icra edildi. Yürüyüşe katılanların hepsi Arap Alevisi değildi ama bir topluluğun kültürel pratiği acıda ve isyanda ortaklaşmak için olağanüstü bir vesileye dönüşüverdi. Kültürün medenileştiren potansiyeline daha iyi bir örnek bulmak zor olsa gerek.

ve dayanışmanın bir başka kültürel tezahürü oldu. Festivalin son edisyonu kayıpların hatırasına sahip çıkacak, umudu diriltilecek, yöreyi yeniden inşa etmenin yollarını arayacak bir kurguyla programlandı. Söyleşi, forum, sergi, müzik, tiyatro ve sinema etkinlikleri, çocuklar, kadınlar ve gençler için özel etkinliklerle geçen festival, bir yıkımın ardından birlikte yaşama ve direnme iradesinin kültür ve sanat yoluyla canlandırılmasına vesile oldu.⁸²

Bir diğer örnek de Hatay Akademi Orkestrası. 2019 yılında kurulan Orkestra, Hatay'ın ilk senfonik ve tek profesyonel orkestrası olma unvanını taşıyor. Klasik müzik parçalarını ve birçok halkın müziğini senfonik formda seslendiren koro, Hatay'ın farklı kültürlerini evrensel müzikle buluşturarak topluluklar, coğrafyalar ve zamanlar arasında sanatla köprüler kuruyor, bu pratiklerin parçası olanların bir araya gelmesi için zemin oluşturuyor. Orkestra 100 müzisyeni bulan üyelerinden dördünü depremde kaybetti. Afetten sonra da Antakya'da kalan orkestranın şefi arama kurtarma çalışmalarına katıldığı günlerden sonra orkestra üyelerini tekrar bir araya getirdi.⁸³ O günden bu yana çeşitli kentlerde verdiği konserlerle Antakya'nın kültürünü Türkiye'nin dört bir yanına taşıırken, şehrin ve orkestra üyelerinin yeniden ayağa kalkması için çabalıyor.

Hatay'da deprem sonrasında şahit olduğumuz bu kültürel pratikler günümüzün kolektif sorunlarına kadim pratikler üzerinden nasıl taraf olunabileceğini göstermesi bakımından da çok kıymetli. Bu pratikler kültürün demokratikleşmesi bakımından da anlam taşıyor.

Hatay'a dair aktardığımız gözlemler siyasetin demokratikleşmesi açısından da özgün bir perspektif sunuyor. Başka coğrafyalarda, gelişmiş kurum ve mekanizmalardan öte müzakere ve karar süreçlerinde kadim kültürel pratiklere başvurma eğilimini görebiliyoruz. Kültürün demokratik, katılımcı bir siyaset adına oynayabileceği rolü; ritüelleri, inançları ve değerleriyle nevi şahsına münhasır bir kent olan Tunceli'de de net bir şekilde gözleyebiliriz.

Doğal döngüler, bitkiler, hayvanlar ve Munzur'la çok başka bir bağa, ilişkiye sahip kentte belediyenin kültür birimi önceliğini bu kültürü kayıt altına almaya ve yaşatmaya ayırmış durumda. Yaptıkları binlerce saatlik sözlü tarih çalışmasıyla belgedikleri kültüre ait

bir hafıza merkezi kurma çabasıındalar. Yörenin ritüellerini, ziyaret alanlarını, ağıtlarını, türkülerini bir araya getirerek bu kültürün korunmasını amaçlıyorlar. Son zamanlarda artan turizm, madencilik ve inşaat faaliyetleriyle daha da tehdit altına giren bu coğrafyayı korumak için kültürel belleği ortak bir direniş zeminini olarak kurgulama çabasıındalar. Coğrafyanın değerlerinin daha görünür kılınması sayesinde hem yerleşik nüfusu bir arada tutan dinamizmin gelişmesini hem de kenti ziyaret edenlerin yerel doğal ve kültürel değerler hakkında daha bilinçli ve saygılı olmasını sağlamayı amaçlıyorlar. Her iki amaç da Tunceli'de medeni yani doğayla ve bireylerle daha barışçıl bir yaşamın var olmasına hizmet ediyor. Böylece kadim kültür, günümüz yaşamının daha huzurlu ve barışçıl kılınması için bir işlev kazanıyor.

Kültür ekosisteminin medeni hizmetleri yerleşik halkın kendi arasında ve doğayla uyumunun ötesinde de bir kıymet taşır. Baban ve Rygiel'in raporunda olduğu gibi kültürel alan bir kentin yerleşik nüfusuyla yeni sakinleri arasındaki ilişkilerin barışçıl bir şekilde tesisinde kritik bir rol oynar. Zira mülteciler ve göçmenler gibi yeni gelenlerin içerilmesi ve entegrasyonunu teşvik etmede kültürel faaliyetlerin önemine odaklanan yazarlar "radikal kozmopolitlik biçimlerinin üretimi ve bu üretimin, kapsayıcılığın sınırlarının genişletilmesinde ve topluluğu anlama biçimimizin dönüşümündeki" rolünü tartışmaya açar.⁸⁴ Göçmenleri de kapsayan medeni bir yaşamın tesisinde kültürel pratikler kayda değer katkılar yapabilir.

Kültür ekosisteminin göçmenlerin entegrasyonuna hizmet eden medenileştirici potansiyeli Gaziantep'te ziyaret ettiğimiz Kırkayak Kültür Derneği'nde belirginleşir. Kırkayak kendi çalışmalarının ötesinde kentte ortak kuruluşlar arasında işbirliği zeminleri oluşturmaya da çaba sarf ediyor. Derneğin Suriye'deki savaştan kaçan kadınlar tarafından Gaziantep'te kurulan Haneen (Nostalji)

82 Evvel Temmuz Kültür Sanat Festivali, evveltemmuz.org/ilkeler/.

83 Binnaz Saktanber, "Hatay Akademi Orkestrası Şefi Ali Uğur: Hatay kimsesizlikten öldü," *Bant Mag*, 17 Mart 2023. bantmag.com/hatay-akademi-orkestrası-roportaj/.

84 Feyzi Baban ve Kim Rygiel, a.g.y.

Kadın Korosu'yla ilişkileri buna örnek olabilir. Mülteci kadınların hem iyi olma hâlini desteklemek hem de kültürlerini yaşatmak için kurdukları koro Suriye'de konuşulan tüm dillerden; Arapça, Kürtçe, Türkmençe, Süryanice, Ermenice, Çerkezce, Asurca şarkılardan oluşan bir repertuvarla konserler veriyor. Zeugma Film Festivali'nde bir konser vermeleri için davet edilen koroyla Kırkayak'ın ilişkisi o zamandan bu yana devam ediyor.⁸⁵ Aynı meramla açtıkları Mutfak, Türkiye ve Suriyeli kadınları bir araya getirerek kendi kültürlerinin mutfaklarından tariflerle yapılan yemeklerin sunulduğu bir topluluk merkezi olarak işlev görüyor, onların ekonomik gelişimine hizmet ediyor.⁸⁶ Bu iki örnekte gördüğümüz gibi kültür ve sanat etkinlikleri toplulukların oluşmasında, bir arada kalmasında ve diğer topluluklarla ilişki kurmasında çok önemli roller oynuyor, farklı toplulukların medeni şekilde bir arada yaşamasını mümkün kılabilir.

Bu örnekler kültürel faaliyetlerin insanların bir arada barış içinde yaşamasına, yani medeni bir birlikteliği sağlamaya ne gibi katkılar yapabileceğini özetler nitelikte. Kültürel ekosistemin bir hizmeti, çıktısı olan medeniliğin eksikliği demokratik mekanizma ve kurumların işlemeleri için zaruri olan hemşeriliğin, yurttaşlık bağının da zayıf kalmasına sebep olur. Kültür ekosisteminin toplumun bir aradallığını sağlayan ve kolaylaştıran demokratik müzakere ve karar süreçlerinin tesis edilebileceği kamusalılığı doğuran medeni hizmetler, sadece kültür politikalarının değil, genel olarak demokratik siyasetin gelişmesinin de önünü açar.

85 Kırkayak Kültür Sanat ve Doğa Derneği, "Faaliyet Raporu." kirkayak.org/wp-content/uploads/2023/03/2022.pdf

86 Kırkayak Kültür Sanat ve Doğa Derneği, "Mutfak | Matbakh Workshop." kirkayak.org/mutfak-matbakh-workshop/.

6 Kültür Ekosisteminin Dönüşüm Hizmetleri

Kültür politikalarına uyarladığımız MED modelinin son kategorisi olan kültür hizmetleri doğanın insanlara sunduğu maddi olmayan imkânlarla işaret eder. Ekosistemin kültürel hizmetleri insanın manevi olarak zenginleşmesini sağlar, bilişsel gelişimini, düşünme, dinlenme ve estetik deneyimlerini mümkün kılar, kolaylaştırır.⁸⁷ Doğanın sunduğu estetik ilham, kültürel kimlik, yuva duygusu ve manevi deneyim akla ilk gelen kültürel hizmetler içinde yer alır.⁸⁸ Ekosistemin kültür hizmetlerini kültür politikalarına uyarlarken bu kategoriyi dönüşüm hizmetleri olarak düşünmeyi öneriyoruz. Çünkü doğanın kültür hizmetleri de aslında insanı dönüştürme vaadi taşıyor. Doğanın fiziki ve ruhsal sağlığınıza, bilişsel kapasitemize, maneviyatımıza, aidiyet ve güvenlik hislerimize olan katkılarıyla insanın yaşamda kalmasından öte daha sağlıklı, huzurlu ve üretken bir ömür sürmesine katkı sağlar. Kültür ekosistemi de insan ve yaşamı üzerinde dönüştürücü etkilere sahiptir. Nitekim kültürel katılımı ile refah ve esenlik arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koyan çok sayıda çalışma var. Örneğin 2011 İyi Olma Hâline Dair Eurobarometer araştırması, AB vatandaşlarının kültürel yaşama katılımı ve kültürel mirasa erişimlerini, refahın temel bir bileşeni olarak saydığını saptar.⁸⁹

Bu tespitten de hareketle, raporun bu son bölümünde kültür ekosisteminin insanları ve yaşam çevrelerini dönüştürme işlevi gören hizmetlerini ele alıyoruz.

87 José Sarukhán ve Anne Whyte, der., "Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis" [Milyenyum Ekosistem Değerlendirmesi. Ekosistemler ve İnsan Refahı: Sentez] (Washington, DC: Island Press, 2005), s. 40.

88 BM Gıda ve Tarım Örgütü, "Cultural services | Ecosystem Services & Biodiversity (ESB). Food and Agriculture Organization" [Kültürel Hizmetler | Ekosistem Hizmetleri ve Biyoçeşitlilik (ESB). Gıda ve Tarım Örgütü]. fao.org/ecosystem-services-biodiversity/background/cultural-services/en/.

89 Culture Action Europe, "No sustainability without culture and the arts," 16 Ocak 2018. cultureactioneurope.org/news/no-sustainability-without-culture-and-the-arts/.

6 1 BİREYSEL DÖNÜŞÜM İÇİN KÜLTÜR

İKSV'nin kültür politikaları çalışmaları kapsamında yayımlanan iki raporunda kültür-sanat çalışmalarının bireysel dönüşümde nasıl bir rol oynadığına dair tespitleri bulabiliriz. 2014'te yayımlanan "Türkiye'de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek" adlı rapor sanat eğitiminin yaratıcılık, yaratıcı düşünme ve bağlantı kurabilme yeteneklerinin geliştirilmesine (bilişsel ve duygusal öğrenme), estetik duyarlılığın oluşmasına (eleştiri) ve sanatsal yetenekleri kazanma, geliştirme ve sanat pratiklerini öğrenmeye katkı sağladığını saptar.⁹⁰

Feyza Çorapçı'nın kaleme aldığı "Erken Çocukluktan Gençliğe: Sanatla Büyümek" raporu da "gelişim için kritik olan erken çocukluk ve okul öncesi dönemde çocukların sanatsal olarak desteklenmesinin sosyal ve duygusal açıdan daha yetkin, iletişim becerileri daha güçlü ve psikolojik uyumu daha yüksek bireyler olma şanslarını önemli derecede artırdığını" ortaya koyar.⁹¹ Raporda, sanatla erken yaşlarda tanışmış çocukların "sorgulama, araştırma, hayal gücünü kullanma, yaratıcı ve eleştirel düşünebilme, kendini ifade etme, empati kurma" gibi becerileri kazanma şansının yükseldiğini ve "sosyal problemler sanat yoluyla odağa alındığında, çocukların içinde yaşamak istedikleri çevreyi daha iyi düşünmeleri ve toplumsal sorumluluk duygularının artmasının mümkün olduğunu" okuyoruz.⁹² Dolayısıyla, kültüre katılımın bireysel gelişimde, özellikle çocukluk çağlarında önemli katkılar yaptığını, bireylerin daha uyumlu, sosyal, yaratıcı ve kendine güvenli olmasını sağladığını, onları dönüştürme gücüne sahip olduğunu önceki çalışmalardan biliyoruz.

Özellikle çocukların gelişimlerine yönelik kültürel faaliyetler içinde ilk akla gelen belli sanat branşlarında verilen eğitimler. "Türkiye'de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek" raporunda yer verilen 2013 yılına dair istatistiklere göre Türkiye'de düzenlenen yaygın eğitim kurslarının %21,9'unu belediyeler sunuyor.⁹³ Saha araştırması sırasında ziyaret ettiğimiz tüm kentlerde bu amaca hizmet edebilecek çok sayıda imkâna rastladık. Drama, dans, resim, müzik aleti kursları, koro çalışmaları gibi sanatın birçok dalında, özellikle çocuklara yönelik sürekli ve ücretsiz eğitimler veriliyor. Genelde de yoğun ilgi gören bu kurs ve eğitimlere kentin hangi kesimlerinin ne

kadar erişebildiği ise önemli bir soru. Mevzuat nedeniyle belediyelerin sanat kursu açması mümkün değil.

Kurslar üzerinden yürütülen sanatsal eğitimin resmi bir diploma karşılığı olmamasından öte bir başka sorun da bu kurslardan mezun olanların sanatsal faaliyetlere devam etmeleri için gerekli imkânların yaratılmaması. Sadece kursların mezunları değil, sanatın her alanından profesyonellerin sanatlarını icra etmeleri için ihtiyaç duydukları mekân, atölye, teknik alet ve sarf malzemelerinin sağlandığını hiçbir yerde görmedik. Heykel sempozyumları gibi periyodik etkinlikler ya da cephe, duvar boyama gibi ısmarlama işlerin haricinde sanatçıların üretimine yönelik bir belediye desteğine rastlamıyoruz. Dünyada çok örneğini gördüğümüz konuk sanatçı programları da nadiren ve genelde STK'ların girişimleriyle gerçekleştirilebiliyor. Yerel yönetimler sanatçılara eser satın alarak, telif ödeyerek, sergileme imkânları sunarak destek oluyor fakat kurslarla sergiler arasındaki sanatsal üretim konusunda herhangi bir katkı sunmuyor.

Kültürel üretime yönelik belediye desteğinin tek istisnası yazarlara sunulan imkânlar olabilir. İki örneğini Nilüfer Belediyesi'nin Göl ve Misi yazievlerinde gördüğümüz bu mekânlar, "yazar, şair, çevirmen, akademisyen, editör ve araştırmacıları bir ev ortamında ağırlamak, dingin bir ortamda çalışmalarını tamamlamalarına olanak sağlamak üzere" hayata geçirilmiş.⁹⁴

90 Zülal Fazlıoğlu Akın ve Özlem Ece, a.g.y.

91 Feyza Çorapçı, a.g.y., s. 15.

92 Feyza Çorapçı, a.g.y., s. 8.

93 Zülal Fazlıoğlu Akın ve Özlem Ece, a.g.y., s. 65.

94 Nilüfer Yazievleri, yazievleri.nilufer.bel.tr/.

Belediyelerin, sanatçılardan başka gruplara çalışma ortamı yaratma bahsinde unutmamamız gereken bir gelişme de son zamanlarda sayıları hızla artan kütüphaneler. Dershanelerin bünyesinde ya da kafe şeklinde açılan özel kütüphanelerin haricinde belediyeler de çok sayıda benzer mekânı hemşerilerinin hizmetine açıyor. 2000'lere kadar merkezi yönetime bağlı halk kütüphaneleri ve eğitim kurumlarına ait kütüphanelerin dışında pek bir kütüphaneye rastlanmıyordu. Cumhuriyet'in ilk kütüphanelerinden olan Atatürk Kitaplığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bir birimi olsa da benzerleri başka kentlerde açılmamıştı. Bugün sadece İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bünyesinde 60'a yakın kütüphane bulunuyor.⁹⁵ Ziyaret ettiğimiz tüm kentlerde belediyelere ait çok sayıda kütüphane ve kitaplık mevcut.

Yerel yönetimlerin kütüphanelere yönelik bu ilgisinin kent sakinlerinin kitap ve kiraate artan bir ilgi göstermesiyle bağlantısı olabilir. Oysa ülke genelinde gerçekleştirdiğimiz genel kamuoyu anketine katılan kent sakinlerinin %67'si son bir yıl içinde kütüphaneye hiç gitmediğini, %16'sı ise bir ya da iki kez gittiğini ifade etmiş. Keza TÜİK'in 2022 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, son 12 ay içerisinde 15 yaş ve üzeri fertlerin %69'unun hiç kitap okumadığını ortaya koyuyor. İlginç olan, yılda en az bir kitap okumuş üçte birlik kesimin içinde lise ve üniversite öğrencilerine tekabül eden 15-24 yaş aralığı, % 50,9'lık okuma oranıyla son 12 ay içerisinde okul kitapları dışında en çok kitap okuyan grup olarak karşımıza çıkıyor.⁹⁶

KENT SAKİNLERİ YANITLADI: SON 1 YIL İÇİNDE SAYACAĞIM KATEGORİLERDE KAÇ KÜLTÜREL ETKİNLİĞE KATILDINIZ?

Kitap okuma istatistiklerinin bu kadar düşük olduğu bir zamanda kütüphanelere gösterilen ilginin arka planında bu mekânların değişen işlevleri yatıyor. Sınav odaklı eğitim sistemi içinde okul derslerinden ziyade sınavlara hazırlanmanın önem kazandığı bir ortamda öğrencilerin sınavlara hazırlanabileceği okul dışı mekânlar büyük önem kazanıyor. Yerleştirme sınavlarının haricinde kamu personeli, dil, mesleki uzmanlık ve atama sınavlarına hazırlananlar rahat çalışabilecekleri, maliyetsiz ve internete erişim sunan kütüphanelere büyük ilgi gösteriyor. Böylece kütüphaneler sınavlara hazırlananların eğitimlerine, akademik gelişimlerine destek veren kültür mekânlarına dönüşüyor. Bu hizmetin toplu olarak verilmesi de kullanıcıların sosyalleşmesine, akranlarıyla yeni tanışıklıklar kurmalarına izin veriyor. Örneklerine saha araştırmasında rastladığımız yeni nesil kütüphaneler de okuma ve çalışma alanlarının haricinde toplantı, sergi salonları, dijital içerik üretme stüdyoları, yeme-içme mekânları hatta oyun alanları sunarak gençlerin sosyal gelişimlerine de katkı sağlıyor.⁹⁷

Sonuçta, kültür-sanat etkinlikleri yoluyla bireysel dönüşüm potansiyeline Türkiye kentlerinde yeteri kadar ağırlık verilmediğini gözlemliyoruz. Böylesi etkinlikler, özellikle çocuk ve gençlerin okul dışı sanatsal eğitimlerine yönelik kurslar ve ders çalışmaları, sınavlara hazırlanmaları için sunulan imkânlardan ibaret gibi görünüyor. Oysa kültür ekosisteminin ne kadar büyük bir dönüştürücü güç taşıdığına son zamanlarda yaşadığımız felaketlerde açıkça tanık olduk. Bunu hatırlamak için, izleyen bölümü kültür alanının yaşadığımız acıları hafifletmekte ne kadar önemli işlevler gördüğünü tartışmaya ayırıyoruz.

95 İBB Atatürk Kitaplığı. ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/Kitaplik/Kutuphanelerimiz.

96 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Yaşam Kalitesi Modülü," 2022. data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yaşam-Kalitesi-Modulu-2022-49760&dil=1.

97 Mimar Sinan Uyumayan Kütüphanesi. yildirim.bel.tr/tr/kutuphaneler/mimar-sinan-uyumayan-kutuphanesi. Selçuklu Yeni Nesil Şehir Kütüphanesi. selcuklu.bel.tr/haberler/guncel-haberler/3271/yeni-nesil-sehir-kutuphanesi-faaliyetlerine-basladi-konya-nin-en-renkli-ve-fonksiyonel-kutuphanesi-selcuklu-da.html.

6 2 AFET DÖNEMLERİNDE KÜLTÜR-SANATLA DÖNÜŞÜM

2020'den bu yana Türkiye'de peş peşe felaketler yaşadık. Yangınlar, seller, depremler ve pandemi. Özellikle pandemi sırasında kültürel faaliyetlerin tamamen kesintiye uğramasıyla hastalığın tıbbi sonuçlarının ötesinde sosyal bakımdan da çok etkilendik. Bir araya gelmekten ve kültürel faaliyetlerden yoksun kalmanın sonucunda, "sanatın iyileştirici gücünden" faydalanabilmek için alternatif yöntemler ve dijital araçlara başvurmaya çalıştık.⁹⁸

Birçok belediye ve STK o zorlu zamanlarda uzaktan çeşitli kültürel faaliyetler düzenledi. Sosyal mesafenin kural olduğu, belli yaş ve risk gruplarının daimi, diğerlerinin de sık sık evlere kapanmak zorunda olduğu dönemde kurumların sosyal medya kanalları bu tür etkinliklerin ana mecrasına dönüştü. İnternette yayımlanan konserler, söyleşiler, tiyatro ve film gösterimleri, sanatsal eğitimler; sanal olarak gezilebilen sergiler, müzeler pandemi dönemindeki kültürel hayatın yegâne faaliyetleri olarak ortaya çıktı. Dijital kanalların ötesinde sosyal mesafe önlemleriyle çalışmayacak kültür faaliyetleri için de alternatif yöntemler denendi. İzmir Büyükşehir Belediyesi arabalı sinema etkinlikleri ve feribotta kurulan sahne üzerinden balkonlardan ve dijital kanallardan izlenebilen konser düzenledi.⁹⁹ Mersin'deki Kültürhane'de kapalı alana girmeden gezilebilen bir sergi açıldı.¹⁰⁰

Kriz dönemlerinde kültür-sanatın dönüştürücü gücüne şahit olduğumuz bir başka acı tecrübe de deprem oldu. Saha araştırması esnasında da ziyaret ettiğimiz afetten etkilenen kentlerde, kültür ekosisteminin böylesine büyük felaketlerde ne gibi kritik hizmetler sunabildiğine şahit olduk.

Bu hizmetlerin ilk boyutu fiziki mekânlarla ortaya çıktı. Depremden etkilenmiş kentlerin hepsinde zarar görmemiş kültür mekânlarının önce barınma, sonrasında da yiyecek ve sağlık hizmetleri verir hâle dönüştürüldüğünü gördük. Çoğu müstakil ve az katlı olan bu mekânlar depremden görece daha az etkilenmiş durumdaydı ve afetin ilk anlarında –hava şartlarının da çok çetin olduğu günlerde– bu mekânlar kapılarını depremzedelere açarak sığınak işlevi gördü.

Malatya'da Kongre ve Kültür Merkezi'yle Kahramanmaraş'a bağlı Nurhak'ta Belediye Kültür Merkezi'nin depremde sağladığı fiziki imkânların hayati bir rol oynadığını gözlemledik. Mersin Yenişehir Belediyesi de hem Atatürk Kültür Merkezi'ni hem de fuar merkezinin kapılarını deprem bölgesinden Mersin'e sığınanlara açtı, sonrasında yardımların toplanması, tasnifi ve paketlenmesi için bu mekânları kullandı. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin tüm sosyal ve kültür birimleri de depremden etkilenenlere açılmış durumdaydı.

Bu dönemde sadece kamu kurumları değil, STK'lar da güvenli buldukları mekânlarını acil ihtiyaçlara cevap verecek şekilde kullanmaya başladı. Diyarbakır'da RoMekan, MaMusic ve Mordem Sanat kültür-sanat merkezleri depremi izleyen günlerde depremden etkilenen birçok insana kapılarını açtı, karşılıksız yiyecek-içecek desteği sundu. Gaziantep'de Kırkayak Kültür ve Nar Bilim Kültür ve Sanat Derneği, Adana'da Geko, Mersin'de Kültürhane ve D5 Sanat ortamları mekânlarını depremden etkilenenlere açarak, devam eden günlerde yardım organizasyonlarına evsahipliği yaptı. Kalabalıkları ağırlamak için tasarlanan, içlerinde mutfak, tuvalet, soyunma odası gibi birimler barındıran bu yapıların afet zamanlarında sunabilecekleri mekânsal imkânlar acı da olsa tecrübe edilmiş oldu. Böylece, kültür mekânlarının faaliyet yapmaksızın da sahip olduğu fiziki imkânlar sayesinde acil ihtiyaçlara cevap verebildiğini, krizin etkilerini azaltacak bir dönüştürücü potansiyel taşıdığını görmüş olduk.

Kültür ekosisteminin acil durumlarda oynaması muhtemel bir başka rol de bu alanda mevcut beşeri sermayenin böyle anlarda seferber

98 İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Pandemi Sırasında Kültür-Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları," 2020.

99 Gizem Sade, "İzmir'de Covid-19 kısıtlamalarının gölgesinde nostaljik 'arabali sinema' etkinliği düzenlendi," *Euronews*, 16 Mayıs 2020. tr.euronews.com/2020/05/16/izmir-de-covid-19-k-s-tlamalar-n-n-golgesinde-nostaljik-arabal-sinema-etkinligi-duzenlendi; "Haluk Levent İzmir'de Arabalı Vapurda 23 Nisan Konseri Verdi," *Yeni Asır*, 23 Nisan 2020. yeni.asir.com.tr/gundem/2020/04/23/haluk-levent-izmirde-arabali-vapurda-23-nisan-konseri-verdi.

100 "Türkiye'nin ilk 'yarı açık' sergisi," *Mersin Olay*, 30 Ağustos 2022. mersinolay.com/haber/8189/turkiyenin-ilk-yari-acik-sergisi.html.

edilebilmesi oluyor. Kültürel etkinlikler, medeni hizmetler bölümünde ele aldığımız gibi insanların bir araya gelmesini sağlayan müşterek zeminler yaratır. Normal zamanlarda kültür faaliyetleri için oluşmuş toplulukların deprem gibi olağanüstü şartlarda nasıl bir kolektif mobilizasyon imkânı yarattığını yine acı bir şekilde deneyimlemiş olduk. Türkiye'nin dört bir yanından sanatçı toplulukları, kültür oluşumları, sanatçılar, teknik ekipler ve seyircileriyle birlikte afet bölgesine koştular ya da buldukları şehirlerde örgütlenerik bölgeye destek sundular. Kahramanmaraş'taki Kaf Kolektif, örneğın, depremin hemen ertesinde kente varıp tesadüfen buldukları bir okul bahçesini büyük bir organizasyonun merkezi hâline getirdi. Birçoğı kültür alanında çalışan gençlerden oluşan bu kolektif, birkaç arkadaşın kişisel çabası olarak başlayıp, kendi alanlarından büyük bir topluluğun oluşmasıyla büyüdü. Mutfak, marangozhane, fırın gibi birimler oluşturan grup, mahalleye başka yardımların da gelmesini sağlıyor, gelenleri yönlendirerek kaynaklarının daha verimli ve etkili bir şekilde kullanılmasına aracılık ediyor. Gaziantep'te Nar Sanat da kültür-sanat alanında oluşmuş topluluklarını depremin acil ihtiyaçlarını gidermeye, özellikle de oluşturdukları etkinlik çadırlarıyla çocukların psikososyal rehabilitasyonlarına katkı vermeye yöneliyor.

Diyarbakır'da yerleşik Mordem Sanat, kültür-sanat topluluklarının depremin yaralarını sarma konusundaki rolünü üst bir seviyeye çıkararak bir platformun kurulmasına önyak oldu. Depremin üzerinden henüz iki hafta geçmişken Türkiye genelinde çocuk alanında faaliyet gösteren tüm kültür kurum ve oluşumlarıyla iletişime geçen dernek, afet bölgesinde çocuklar için yürütülecek faaliyetlerin temel ilkelerini belirlemek ve koordinasyonunu sağlamak için 43 farklı oluşumu bir araya getirdi. Çocuk Sanat Alanı Platformu olarak adlandırılan bu oluşum, deprem sonrasında "çocuk dostu alanların (oyun ve etkinlik çadırları) oluşturulması için çalışmaların [yapılmasını] ve bu alanlarda yapılacak etkinliklerin (sanatsal atölyeler, sanat terapileri, sinema film gösterimleri, drama, müzik vb.) eşgüdümlü ve programlı yürütülmesi için dayanışmanın ve ortaklaşmanın önemiyle" ortaya çıktı ve halen çalışmalarını sürdürüyor.¹⁰¹ Platform, kültürel alanlarda oluşan toplulukların olağanüstü şartlar gerektirdiğinde bir araya gelerek daha büyük ve etkili birliktelikleri nasıl kolaylaştırdığına dair önemli bir deneyim.

Kültür ekosisteminin medeni hizmetlerinin böylesi zamanlarda dönüştürücü bir işlev edinip toplumsal ihtiyaçlara yönelik kapsamlı ve hızlı çözümleri nasıl sunabileceğini böylece gözlemliyoruz.

Benzer platformlar depreme yönelik maddi kaynak yaratmak ve depremden etkilenen sanatçılara destek olmak için de kuruldu. Bu amaçla hayata geçirilen Sanatla Dayanışma Platformu, 226 eserin başışa dönüşmesiyle toplam 760.277 TL'lik kaynak yarattı.¹⁰² Benzer bir platform olan Omuz Dayanışma ve Paylaşım Ağı da sanat emekçilerinin, özellikle pandemi süreciyle iyice belirginleşen ekonomik sıkıntı ve sosyal güvencesizliğine bir nebze deva olmak için kurulmuştu. Depremden sonra 9. dönemin destekleri depremden etkilenenlere ayrıldı ve 111 sanatçıya 3.000'er TL maddi yardımda bulunuldu.¹⁰³ İKSV de Deprem Bölgesi Enstrüman Destek Fonu'nu hayata geçirdi. Vakfın bütçesinden ayrılan kaynak ve pek çok destekçinin katkılarıyla yaklaşık 5.600.000 TL'lik bir fon oluşturuldu. Bu sayede, toplam 384 enstrüman ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldı. Enstrümanların tedarik sürecinde İKSV, Doremusic, Sala Müzik, Cangöz Müzik, Keylan Müzik ve Zuhal Müzik firmalarıyla işbirliği yaptı.¹⁰⁴ Kültür-sanat faaliyetleri etrafında oluşan toplulukların birlikteliklerini bu kadar çabuk ve bu kadar önemli maddi kaynaklara evriltebiliyor olması kültür ekosisteminin dönüştürücü hizmetlerine dair bir olgu olarak not edilmeyi hak ediyor.

Kültür ekosisteminin topluluk oluşturma konusundaki imkânlarının sanatçıların seferberliğinden ibaret olmadığını da hatırdta tutmakta fayda var. Özellikle ünlü sanatçıların seyircileri, onlara duydukları hayranlığın verdiği güvenle bu sanatçıların girişimlerine destek olarak çağrılarına kulak verme konusunda daha hazırlar. Sadece

¹⁰¹ Mordem Sanat, "Çocuk Sanat Alanı Platformu Duyuru Metni," *Instagram*, 23 Şubat 2023. [instagram.com/p/CpAacb-oSdz/?img_index=1](https://www.instagram.com/p/CpAacb-oSdz/?img_index=1).

¹⁰² Sanatla Dayanışma. sanatladayanisma.org/.

¹⁰³ Omuz Dayanışma ve Paylaşım Ağı. omuz.org/.

¹⁰⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Deprem Bölgesi Müzik Öğrencileri ve Öğretmenleri İçin Enstrüman Destek Fonu," 23 Şubat 2023. iksv.org/tr/haber/deprem-bolgesi-muzik-ogrencileri-ve-ogretmenleri-icin-enstruman-destek-fonu.

6 Şubat 2023 depremlerinde değil, yakın geçmişimizdeki birçok felaketin acılarının sarılmasında çok önemli roller oynayan AHBAP¹⁰⁵ ve İhtiyaç Haritası¹⁰⁶ gibi girişimlerin öncülerinin ünlü sanatçılar olması, kültür-sanat alanının toplumsal seferberlik ve dönüşümde oynayabileceği bir başka işleve işaret ediyor.

Deprem sonrasında kültürel ekosistemin sunduğu rehabilitasyon hizmetleri çocuklarla da sınırlı olmadı elbette. Yerel yönetimlerin tüm kültür-sanat birimleri mekânlarını acil ihtiyaçlara açtıktan sonra depremzedelere yönelik faaliyetler yaparak sanatın iyileştirici potansiyelini hızlıca seferber ettiler. Özel kurumlar ve sanatçılar arama kurtarma çalışmalarından yaşamsal ihtiyaçların giderilmesine ve yaşam alanlarının kurulmasına kadar acil birçok çalışmada fiili olarak yer aldılar, yardım kampanyaları düzenlediler, konserler verdiler, maddi destekte bulundular. Toplumun her kesiminden gönüllünün deprem bölgesine aktığı bir dönemde sanatçılar, sahip oldukları iletişim, yaratıcılık becerileriyle afetin travması içindeki tüm kesimlere çok önemli destekler sundular.

Deprem, sel, yangın gibi belli bir bölge ve zamanda yoğunlaşan afetlerin ötesinde gezegenimiz kronik ve sürekli bir afeti, iklim krizini yaşıyor. Kültür-sanat etkinliklerinin bu krize dair bilinçlenme, davranış ve politika değişikliklerini kolaylaştırma bakımından da oynayacağı roller olduğu aşikâr. Bunlara dair gözlemlerimizi de sonraki bölümde ele alıyoruz.

6 3 EKOLOJİK DÖNÜŞÜM İÇİN KÜLTÜR-SANAT

Çevreyi ve kentleri hunharca tüketip doğal yaşam alanlarımızı ve kadim varlıklarımızı kaybediyoruz. Alarm zillerinin şiddetle çaldığı bu günlerde yaşadığımız kentlerden başlayarak gezegenin tümüne yayılacak ölçekte, bu yıkım ve kıyımı engellemek için tüm imkânları seferber etmemiz gerekiyor. Kültür ekosistemi bu açıdan da büyük bir önem taşıyor. Hakikat sonrası olarak adlandırılan bu çağda, bilimsel açıdan en ufak kuşkuyla mahal vermeyecek olguları anlatmak, duyurmak bile çok güçleşti. Siyasal kutuplaşmanın yarattığı güvensizlik yüzünden en ciddi uyarılar dahi dikkate ve

ciddiye alınmıyor, inkâr ediliyor. İnsanlığın sonu hızla yaklaşırken uyarıları yapmak, önlemler geliştirmek ve hayata geçirmek için yeni kanallara ve araçlara duyulan ihtiyaç içinde kültür-sanat faaliyetleri büyük bir önem kazanıyor.

Nitekim Hande Parker tarafından kaleme alınan “Ekolojik Dönüşüm için Kültür ve Sanat” başlıklı rapor kültür-sanatın söylemleri dönüştürerek, bilimsel veriyi izleyiciyi/dinleyiciyi hemen yakalayacak şekilde aktararak, hikâye anlatıcılığı sayesinde olguları insanlara dokunacak şekilde sunarak farklı bir dünyayı düşünmek ve tartışmak için vesileler sunabildiğini ortaya koyuyor.¹⁰⁷ Parker’ın ifade ettiği gibi kültür-sanat, insanlara hızla dokunarak iletişim engellerini aşabilir, vahameti giderek artan ekolojik sorunlara yönelik bir duyarlılığa ve seferberliğe zemin olabilir. Bu anlamda alışıldık bilgi, örgüt ve eylemin dilini dönüştürme gücüne sahip olan kültürel alan, yaşadığımız çağın gerektirdiği acil seferberlikler için bir kolektif bilinç yaratabilir.

Parker’ın raporun sonrasında yine kendisi tarafından kaleme alınan politika metni Türkiye’de kültür-sanat ve ekoloji ekseninde bir dönüşüm amacını taşıyan deneyimlere dair manzarayı betimler.¹⁰⁸ Metinde, SALT’ın *İklimcil: Mevsimler Sürüklenirken* sergisi, Müze Gazhane, 16. İstanbul Bienali, Festtogether, Bozcaada Caz Festivali, Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali, Bozcaada Uluslararası Ekolojik Belgesel Festivali gibi etkinliklerin; Mordem Sanat Merkezi, Mekânda

105 AHBAP ünlü müzisyen Haluk Levent’in önce kişisel sosyal medya hesaplarından yaptığı yardım ve dayanışma çağrıları ile ortaya çıktı. 2017’de dernekleşen topluluk sonraki afetlerin çoğunda gönüllüleri ve seferber ettiği kaynaklarla kritik roller oynadı. ahbap.org.

106 İhtiyaç Haritası, 2015 yılında ihtiyaç sahipleriyle bu ihtiyaçları karşılamaya gönüllü olanları buluşturan dijital bir platform olarak ünlü oyuncu Mert Fırat’ın öncülüğünde sosyal kooperatif olarak kuruldu. Sonrasında Türkiye’nin dört bir yanından gönüllülerle özellikle afet dönemlerinde de alanda faaliyet yürüten bir kurum oldu. ihtiyacharitasi.org/hakkimizda/.

107 Hande Parker, “Ekolojik Dönüşüm için Kültür ve Sanat: Türkiye’den Örnekler” (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Ekim 2021), s. 56.

108 Hande Parker, a.g.y.

Adalet Derneği, Postane, Açık Radyo, K2 Güncel Sanat Merkezi, Urla Nefes gibi kurumların; Serkan Taycan, Ekin Kano, Yasemin Özcan gibi sanatçıların ekolojik sorunları nasıl gündemlerine aldığını okuyoruz. Paker'in örneklerle ortaya koyduğu, kültür-sanat üzerinden ekolojik dönüşüme dair deneyimlerin benzerlerine ne yazık ki saha araştırması sırasında çok az rastlayabildik. Ziyaret ettiğimiz şehirlerde gezegenin yaşadığı çevre sorunlarına dair açık bir endişe var olsa da bu tehdide karşı kültür-sanat girişimleri yetersiz ya da dağınıktı. Ekonomik sistemin, toplumsal ilişkilerin ve siyasal işleyişin dayattığı toplumsal düzen içinde kültür-sanat kurum ve aktörlerinin ne yazık ki çok fazla hareket imkânı bulamadığını anlıyoruz. Bu zorluğun bir yanında da böylesi etkinlikler için elzem kesişimsel ağları kurmanın zorluğu var. Zira bu ağlar için gereken yapısal sürekliliği sağlayacak şeffaf destek mekanizmalarının eksikliği Türkiye'nin her yanında kendini hissettiriyor.

Türkiye'de kültür-sanata yönelik düzenli kamu desteğinin yetersizliği ve mevcut imkânların dağıtımındaki adaletsizlikler, bu alanı ulusal ve uluslararası fon sağlayıcılarla özel sektörün desteğine bağımlı kılıyor. Fikirlerini projelendirerek hayata geçirmeye çalışan kurum ve topluluklar için proje mantığı süreli, kısıtlı ve parçalı bir imkân anlamına geliyor. Çerçevesi ve süresi önceden sıkı sıkıya belirlenmiş, idari ve mali yönetimi çetrefilli proje süreçleri kültür-sanat profesyonellerinin ihtiyaç duyduğu esnekliği yeteri kadar sağlayamıyor. Yine de yukarıda ele aldığımız Diyarbakır örneğinde olduğu gibi birçok bağımsız kültür-sanat oluşumunun Türkiye'nin dört bir yanında böylesi mali desteklerle çok kıymetli işlere imza attıklarını görüyoruz. Özellikle birkaç kent özelinde sürdürülen Kültür için Alan,¹⁰⁹ Türkiye'nin geneline açık VAHA Projesi,¹¹⁰ SAHA Derneği'nin Sürdürülebilirlik Fonu,¹¹¹ bir AB Projesi olan CultureCivic,¹¹² uluslararası kültür temsilciliklerinin destekleri ve European Endowment for Democracy'nin¹¹³ fonlarından faydalanarak kurumsal gelişimini sürdüren çok sayıda sivil oluşum olduğunu gördük.

Sponsorluk destekleri de kültür-sanat oluşumlarının başvurdukları diğer bir mali kaynak. Bir konser düzenleyebilmek için kebabçısından marketine kadar onlarca küçük işletmenin desteğine başvurmak zorunda kalan yerel organizasyonların yanı sıra büyük şirketlerin,

holdinglerin sponsorluğunda hayata geçirilen geniş ölçekli kültür-sanat etkinliklerine sık sık rastlıyoruz. Buna karşılık, özel sektörün kültür-sanat alanına yönelik bu kapsamlı destekleri sosyal aklama tartışmalarını da beraberinde getiriyor. Özellikle ekoloji alanında, ticari faaliyetleri yüzünden doğaya zarar veren şirketlerin, bu sorunu konu edinen kültürel etkinlikleri destekleyerek kamuoyunda çevre dostu bir imaj edinmeleri “yeşil aklama” olarak anılmaya başlandı ve kültür-sanat etkinliklerine yönelik böylesi desteklere şüpheyle yaklaşma eğilimi ortaya çıktı.

Projeye dayalı fonlarla, sosyal aklama riski barındıran özel sponsorluklar içinde sıkışan kültür-sanat oluşumları için kamusal kaynaklar bu sebeple çok daha büyük önem taşıyor. Bu kaynakların, yukarıda işaret ettiğimiz ekolojik dönüşüme de hizmet edebilmesi için, kültür-sanat oluşumları lehinde daha etkin ve geniş kullanımına ihtiyaç var. Saha araştırmamız sırasında böylesi bir dönüşüme ilham verecek iki deneyimi görme şansımız oldu.

Ordu'da sanatçının ilk kişisel sergisi olan *Fata Morgana*, gerekliliğini işaret ettiğimiz kamu-sivil işbirliklerine dair bir örnek olabilir. Yaklaşık yüz hektarlık bir alana yayılmış ve bu anlamda araziye yönelik Türkiye'de kişisel olarak düzenlenen en büyük kamusal alan sergisi *Fata Morgana*, eserle doğanın diyalogunu izleyiciye etkileyici bir şekilde aktararak insanın doğayla olan ilişkisinde önemli bir algı yaratıyor.¹¹⁴ Tam da yukarıda işaret ettiğimiz sanat yoluyla ekolojik dönüşüme hizmet eden bu sergi, sanatçının CultureCivic, Saha Derneği, Ordu Fikir Bاندosu ve Ordu Büyükşehir Belediyesi gibi çok farklı kuruluştan sağladığı desteklerle mümkün olabildi. Sivil, uluslararası ve kamusal kurumların *Fata Morgana*'daki birliktelikleri, gerekliliğine işaret ettiğimiz işbirliğinin ilham verici bir örneği sayılabilir.

¹⁰⁹ Kültür için Alan. kulturicinAlan.com/.

¹¹⁰ VAHA. vahahubs.org/.

¹¹¹ SAHA Sürdürülebilirlik Fonu. saha.org.tr/projeler/saha-surdurulebilirlik-fonu.

¹¹² CultureCIVIC Kültür Sanat Destek Programı. culture-civic.org/.

¹¹³ European Endowment for Democracy [Avrupa Demokrasi Vakfı]. democracyendowment.eu/.

¹¹⁴ *Fata Morgana*. fatamorgana.alperaydin.art/.

İkinci bir örnek de Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından dördüncüsü düzenlenen Circular Ulusal Çevre ve Sanat Etkinlikleri. Amacı “çevre sorunlarına, çevre krizlerine karşı bir farkındalık çalışması gerçekleştirmek, sanatla buluşturmak, çağdaş sanat aracılığıyla çevre sorunlarını dile getirmek” olarak özetlenen etkinlik sanatla ekoloji arasındaki ilişkiyi belediye ve kültür-sanat oluşumları arasındaki bir işbirliği üzerinden hayata geçiriyor.¹¹⁵ Son iki senedir alanın mahir isimlerinin küratörlüğünde düzenlenen sergi, yerel ve uluslararası sanatçıları bir araya getirmesi bakımından ve ekolojik sorunları kentin gündemine sanat işleri aracılığıyla getirme konusundaki özgünlüğüyle ilham verici bir deneyim olarak not edilmeli.

Saha araştırması sırasında ziyaret ettiğimiz (Konya) Selçuklu Belediyesi Sanat Akademisi de sıfır atık bilincinin ilkökul öğrencileri arasında yaygınlaşması için bir farkındalık oyunu sahneye koyuyordu.¹¹⁶ Kentin tüm okullarından 3., 4. ve 5. sınıf öğrencileri servislerle okullarından alınıp Selçuklu Kongre Merkezi'nde sergilenen oyuna getiriliyor. Bu kapsamda on binlerce öğrencinin sıfır atık duyarlılığı ve ekolojik farkındalık kazanması hedefleniyor.

Sonuç olarak, kültür ekosisteminin dönüştürücü potansiyelinin gezegenin yakıcı sorunlarına karşı da etkili imkânlar yarattığını ifade edebiliriz. Gezegenin korunması ve dönüşmesi adına kültür politikalarının oynayabileceği olumlu ve olumsuz işlevler kent ölçeğinde daha rahat gözlenebilir. Kültür ekosisteminin dönüştürücü etkisini tartışmayı o bahsi açarak bitirebiliriz.

¹¹⁵ Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Circular 4. Ulusal Çevre ve Sanat Etkinlikleri'nin Lansmanı Yapıldı,” 4 Haziran 2023. mersin.bel.tr/haber/circular-4-ulusal-cevre-ve-sanat-etkinliklerinin-lansmani-yapildi-1685857300.

¹¹⁶ Selçuklu Belediyesi, “Öğrenciler Tiyatro ile Sıfır Atık Bilinci Kazanıyor.” selcuklu.bel.tr/haberler/guncel-haberler/3516/ogrenciler-tiyatro-ile-sifir-atik-bilinci-kazaniyor.html.

6 4 KENTİN KÜLTÜR POLİTİKALARIYLA DÖNÜŞÜMÜ

Kültür-sanat etkinliklerinin yaşadığımız kentleri de dönüştürme potansiyelini saha çalışmamız sırasında en net biçimde *Fata Morgana* sergisinin destekçileri arasında saydığımız Ordu Fikir Bاندosu deneyiminde gördük. Tamamen gönüllü Orduluların bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bu fiili kolektifin kentte yarattığı dönüşüm ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek kapsam ve önemde. Uzun zamandan beri şehrin doğal, tarihi ve kültürel değerlerini koruma adına çok sayıda başarıya imza atan girişimin en büyük zaferi kuşkusuz Karadeniz Sahil Yolu'nun kent merkezinden geçmesine engel olan toplumsal direnişin dinamosu olması. 1995'ten beri devam eden Vosvos Festivali ise grubun en çok bilinen etkinliğı. Karadeniz'in ilk arkeolojik kazısının başlatılmasını sağlamaktan birçok tarihi binanın restorasyonuna, Perşembe'nin Cittaslow unvanını almasından Ordu'da çok sayıda sergi ve şenliğin düzenlenmesine kadar sayısız kültür-sanat etkinliğinin düzenlenmesinde Bando'nun imzasını görmek mümkün. Ordu Fikir Bاندosu, sade vatandaşlardan oluşan bir grubun kültür ve sanat yoluyla bir kenti nasıl koruyup dönüştürebileceğine dair ilham verici bir deneyim.

Öte yandan kültürel pratiklerin kent üzerindeki etkisinin sadece olumlu olamayacağı da aşikâr. Nitekim kültürel faaliyet ve girişimler kentler üzerinde var olan eşitsizlikleri artırıcı bir dönüşüm riski de barındırıyor.

Kentlerin fiziki ve sosyal gelişimini etkileyen birçok faktörden bahsedilebilir. Ulusal kalkınma stratejileri, uluslararası gelişmeler, yerel yönetimlerin altyapı ve üstyapı yatırımları ve hizmet öncelikleri kentlerin sosyal, ekonomik ve fiziki gelişiminde rol oynar. Yatırım yapılan; stratejik önem, ekonomik cazibe ve fiziksel erişim imkânlarına kavuşan kentsel alanlar gelişirken kentsel yatırım ve ilgiden mahrum kalan yerler gitgide geriler. Kentler arasındaki eşitsizlikler kentlerin içinde de benzer şekilde belirir. Kültür-sanat pratikleri de gayriihtiyari bu eşitsizliklere hizmet edebilir.

Eşitsizliklerin ortaya çıkıp katmerleşmesinde kültür ekosisteminin payı iki farklı biçimde görülür. İlk olarak, yukarıda bahsettiğimiz gibi

kamu otoritelerinin mali ve teknik yardımlarından mahrum kültür profesyonelleri yaşamlarını ve sanatsal çalışmalarını sürdürebilmek için kentin görece daha yoksul mahallelerinde yaşamak durumunda kalabilirler. Sanatçıların yavaş yavaş kümelendiği bu semtlerde zamanla bu kesimlere hitap eden mekânlar açılmaya başlar. Sanatçıların ve ilgili ekonomik girişimlerin artan ilgisi söz konusu çevrede konut bedellerini artırmaya başlar. Soylulaşma adı verilen bu süreç yoksul semtlerin fiziki ve ekonomik olarak dönüşmesi anlamına gelir. Eskinin çöküntü alanları önce avangart sanatçıların, öğrencilerin daha sonra da onları izleyen orta-üst sınıfların ilgisiyle tedricen dönüşür ve semtin eski sakinlerinin karşılayamayacağı bir yaşam maliyeti dayatmaya başlar. Bu kesimlerin semtlerini terk etmek zorunda kalışı gayrimenkullerin el değiştirme olasılığını artıracığı için dönüşüm hızlanarak sürer. Böylesi dinamiklerle farklılaşan kent kamuoyunda yoğun olarak tartışılan kentsel dönüşüm sürecinin kamu otoritelerinin doğrudan müdahalesinden ziyade kültür-sanat girişimlerinin etkisiyle ortaya çıkan farklı bir biçimi olsa da sonuçları itibarıyla benzer bir nitelik taşır. Yoksulların ikamet ettiği kentsel alanlar zamanla onların karşılamayacağı bir soylulaşma geçirir.

Kültür politikaları bu anlamda kent üzerindeki etkilerini de gözeten bir yaklaşım benimsemelidir. Politikaların kentsel yaşam üzerindeki medenileştirici ve dönüştürücü hizmetleri gözetilirken farklı kesimlerin yaşam koşullarına olan etkilerinin de hesaba katılması büyük önem taşır.

Kültür faaliyetlerini komşularla uyum içinde yürüten bir deneyim için İzmir'e dönebiliriz. İzmir'de Umurbey Mahallesi'nde, mahallenin eski adına referansla Darağaç ismini alan sanatçı kolektifi, üretimlerini yaptıkları ve sergiledikleri bu alanda soylulaşma sürecini tetiklememeyi başarmış görünüyor. "İzmir'de henüz olgunlaşmamış galerilerden, yeni açılan sanatçı atölyelerinden ve sergilenebilecek mekânların eksikliklerinden dolayı genç sanatçıların işlerini gösterebilecekleri bir alana veya ortak bir söyleme" ulaşmayı amaçlayan genç sanatçılar, semtin sakinleriyle kurdukları yakın kişisel ilişkiler sayesinde mahallenin soylulaşmasına alet olmamayı da başarıyor.¹¹⁷ Kolektifin "gündelik kapı önü sohbetlerinin sanat

etkinliğine dönüştüğü; mahallelinin sanatçı, sanatçının izleyici olduğu” bir yer olarak tasvir ettikleri Darağaç, kültür ekosisteminin dönüşüm potansiyelini, bulunulan çevreyi radikal biçimde dönüştürmeden açığa çıkaran bir örnek olması açısından yerel kültür politikalarına ilham verebilecek bir nitelik taşıyor.

Doğru şekilde kurgulanmayan kültür politikalarının kentleri adaletsiz şekilde dönüştürme riskinin bir başka boyutu da alanın turizmle olan ilişkisinde yatıyor. İlgili bakanlığın iki alanı bir arada düşünmeye zorlayan ismi, kültürel etkinliklerin belli bir yerin tanıtımındaki rolünü öne çıkarıyor. Bu anlayış içinde kültür-sanat faaliyetleri kentin sakinlerine hitap etmekten çok yörenin başka şehir ve ülkelerde tanınmasına yönelik olarak kurgulanabiliyor. Ulusal ve uluslararası çapta ilgi görecektiklere aktarılan kaynaklar bu sayede şehre gelecek turistlerden elde edilecek gelirele değerlendiriliyor. Böylece kültür politikaları bir tanıtım ve -kent dışı- halka ilişkiler faaliyeti olarak görülüyor ve kentlilerin bu etkinliklerden ne kadar faydalanacağı sorusu önemsizleşiyor. Bu da kentlerin bazı alanlarının yerleşik nüfustan çok orayı kısa süreliğine ziyaret eden turistlerin ihtiyaç ve beklentilerine uygun şekilde dönüşmesi sonucunu doğuruyor. Tıpkı eskiden evlerin sadece misafir geldiğinde kullanılan salonları gibi kentte de ortaya çıkan turistik alanlar kentin sakinlerinin erişiminin dışına çıkarak, adaletsiz bir şekilde dönüşüyor.

Kültür politikalarının bu adaletsiz dönüşüm etkisini aşmanın en basit yolu, kenti turistlere tanıtmaktan ziyade kentin hemşerileriyle olan ilgi ve ilişkisini güçlendirmek. 1950’den bu yana yoğun bir şekilde göç alan şehirlerde bu daha acil bir gereklilik. Geldiği kentte hayatta kalmak için geride bıraktığı kente referanslı enformel dayanışma ağlarına dahil olmak zorunda kalan göçmenlerin yaşadıkları yerin geçmişi, değerleri ve mekânlarıyla ilişkisi sınırlı kaldığı için kent farklı kültürel gettolarla parçalı bir coğrafyaya dönüşüyor. Medeniyet olarak tarif ettiğimiz birlikte yaşama becerisinin gelişmesine de mani olan bu parçalanmış hâli aşmak için turizme vakfedilen turistik tanıtım çalışmalarının dönüştürülerek kentin yerleşik

sakinlerine yönlendirilmesi gerekiyor. Son zamanlarda kent müzeleri, bilgilendirme panoları, yürüyüş haritaları gibi pratiklerle görünür hâle gelen bu yaklaşımın kültür politikaları bakımından da ele alınması büyük gereklilik.

Saha araştırması sırasında Diyarbakır'da dinlediğimiz ama farklı kentlerde de uygulandığını öğrendiğimiz "Kentler Çocuklarıdır" Projesi bu bakımdan ilham verici bir deneyim. 1996'da kurulan Diyarbakır Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma ve Yaşatma Derneği'nin (DKVD) Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) ile 2007'de hayata geçirdiği çalışmada özellikle dezavantajlı kesimlerden seçilen 9-13 yaş arası çocukların yaşadıkları şehri görerek ve hissederek tanınmaları için müze, ören yeri, el sanatları atölyelerine ziyaretler düzenleniyor, doğa gezileri gerçekleştiriliyor.¹¹⁸ Seramik, maket, resim atölyeleri gibi sanatsal eğitim çalışmalarına katılan çocuklara proje sonunda "kültür elçisi" sertifikaları veriliyor.¹¹⁹ Dernek Başkanı'nın görüşmemiz sırasındaki ifadesine referansla, kent duvarlarının kentün küçük büyük sakinlerinin gözünde tarihi surlara dönüşmesi, kültür politikalarının hemşerilerin yaşadıkları kente aidiyet bağlarını güçlendirmek adına ne kadar büyük bir potansiyel taşıdığını harika bir şekilde özetliyor.

Sonuç olarak, kültür ekosisteminin dönüşüm hizmetleri, çocuk yaştan itibaren bireysel gelişime hizmet eden, afetlerin sonuçlarıyla baş etmekte işlevsel, ekolojik duyarlılıkların geliştirilmesinde etkili, fiziki çevrenin dönüşümünde ve ona yönelik aidiyet hissini güçlenmesinde faydalı politikalar içeriyor. Kültürün bizi ve yaşam alanlarımızı dönüştürmedeki bu önemli potansiyeli gözetilerek, hizmet edilmesi düşünülen dönüşümün adı koyularak planlanan kültürel etkinliklerle, tutarlı bir kültür politikası tesis edilebilir. Aksi takdirde tüm bu potansiyel boşa harcanabilir veya daha fenası tam tersi amaçlara hizmet edebilir.

118 ÇEKÜL'ün 2003'ten beri yürüttüğü proje Diyarbakır'da olmasa da diğer kentlerde hâlâ sürüyor. cekulvakfi.org.tr/proje/kentler-cocuklarindir.

119 Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği (DKVD), "Kentler Çocuklarıdır." dkvd.org/projelerimiz/kentler-cocuklarindir.

7 Sonuç ve Öneriler

Bu raporun dayandığı araştırma kapsamında onlarca kentte yaptığımız yüzlerce görüşme ve üç set hâlinde gerçekleştirilen anket çalışmalarının bulguları ışığında, Türkiye kentlerinin zengin ve dinamik bir kültür hayatlarının olduğunu fakat bu dinamizmin sistemli, tutarlı ve sürdürülebilir bir kamu politikasına evrilmesi için gereken kurumsal yönetim, uzun vadeli programlama ve net bir normatif çerçeveden mahrum olduğunu iddia edebiliriz.

Özellikle kamu otoritelerinin ciddi kaynak ve araçları kültüre ayırdıklarına şüphe yok fakat bu çabaların dayandığı ilke ve hedeflerin eksikliği tutarlı bir kamu politikasının ortaya çıkmasına izin vermiyor. Genelde kişisel tercih ve ilişkilerle şekillenen kültür etkinlikleri, ilgili karar ve icra süreçlerinin demokratik niteliğini de zayıf kılıyor. Kültürel etkinlerin düzenlenmesindeki hâkim bu yapı ve işleyiş, kültür ekosisteminin yukarıda ayrıntılarıyla ele aldığımız medenileştirici ve dönüştürücü potansiyelinin kullanılmasına mani oluyor. Oysa ziyaret ettiğimiz kentlerin birçoğunda STK'ların, bağımsız sanat inisiyatifleri ve sanatçıların kısıtlı kaynaklarıyla odaklandıkları alanlarda yenilikçi ve ilham verici çalışmalara imza attıklarına şahit olduk. Kamunun kaynaklarının daha tutarlı ve demokratik kullanılması, kültürel alanın potansiyelinin ortaya çıkabilmesi için STK'ların kültüre dair karar ve yönetim süreçlerinde daha aktif rol almasının önünün açılması önem taşıyor.

Seçimlere ve iktidarın kullanımına yönelik kısa vadeli hesaplar ve ilişkilerin ötesine geçebilen, kaynakların daha verimli kullanılması için gerekli vizyon ve deneyimin yönetime aktarılmasını sağlayan böylesi ortaklıkların tesisi için raporun bize sunduğu manzara içinde belediyeler nezdinde yapılabilecekleri şöyle özetleyebiliriz:

Yerel yönetimlerin, kültürel alana önemli kaynaklar aktarıyor olsalar dahi, bütçe süreçlerindeki keyfilik ve muğlaklıklar mali yönetimin izlenmesini güçleştiriyor. Kültüre ayrılan bütçelerin hesap verilebilirlik ilkesi ışığında kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılır hâle getirilmesine ihtiyaç var.

Yerelde kültür yönetimleri, hâkim olduğunu gözlemlediğimiz kişisel ve siyasal ilişkiler sebebiyle, alanın gerektirdiği uzmanlık ve deneyimden mahrum kalıyor. Yeni bir kültür yönetimi modelinin geliştirilmesi için öncelikle kültürle ilgili birimlere hak ettikleri önemin atfedilmesi ve yönetim sorumluluğunun mahir ellere teslim edilmesi çok önemli. Kültürel hizmetlerin herkesin bir şekilde anlayıp yöneteceği basit bir hizmet alanı olduğu algısının terk edilmesi, ilgili birimlerde görevli personelin hizmet içi eğitimlerinin ihmal edilmemesi gerekiyor.

Nihai karar vericilerin ve yöneticilerin, siyasi sorumluluklarıyla uyumlu bir şekilde yönetim sürecine, kültür-sanat alanından aktif kişileri ve oluşumları dahil etmeleri önem taşıyor. Kararlarda etkili kurulların tesis edilip ilgili kültür profesyonellerinin ve uzmanların bu kurullarda bulunmasının, yönetim süreçlerinin alanın ve kamunun ihtiyaç ve önceliklerine uygun bir şekilde düzenlenmesinin gereği görülüyor.

Kültürel hizmetlerde yerel yönetimlerin rolünün sadece doğrudan tedarikten ibaret olmadığını ve gitgide sayıları, etkinlikleri artan bağımsız kültür girişimlerinin faaliyetlerine destek verme sorumluluğunu da taşıdıklarını hatırd tutmak gerekiyor. Bu desteğin en önemli boyutu, kültür emekçilerinin sanatsal faaliyetleri özgürce icra edebilmelerini güvence altına almak. Siyasi bir görüşü temsil eden makamların icra sürecinde tüm disiplin, görüş ve yaklaşımlara eşit mesafeyi korumaları, herkesin ifade ve üretim özgürlüğüne saygı göstermeleri ve bunun korunması için gereken çabayı sarf etmeleri elzem.

Kamu hizmetlerinin eşitlik ilkesiyle çalışmaması ve kültürel çeşitliliğe saygının ihlal edilmemesi adına, desteklerin uluslararası standartlarda belirlenmiş objektif ilkeler ışığında, bağımsız uzman kurullar tarafından şeffaf biçimde dağıtılması büyük önem taşıyor.

Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlere vatandaşların adil ve eşit bir şekilde erişebildiğini söylemek güç. Kültürel etkinliklere daha geniş bir kesimin ilgisini çekmek için teşvik ve bilgilendirme mekanizmaları tasarlamak gerekiyor. Etkinlik sayısından öte

sunulan hizmetlere özellikle dezavantajlı kesimlerin katılımını artırmaya yönelik çaba sarf edilmesi önemli. Merkezi mekânların ötesinde kentin farklı bölgelerinde etkinlik düzenlenebilecek alanların oluşturulması, kültürel mekânların evrensel erişim ilkelerine sadık kalınarak tasarlanması ve buralardaki etkinliklerin planlama ve yönetiminde içinde bulunulan çevreye aşına, bağımsız kültür oluşumlarıyla ortaklıklar geliştirilmesi kültürün demokratikleşmesi adına da önemli bir adım olacaktır.

Kültürel faaliyetlerin rekreatif halkla ilişkiler faaliyetleri olmaktan öte anlam ve işlev barındırdığının fark edilmesi, özellikle temelleri hemşeri hukukunda yatan yerel yönetimler için kritik bir önem taşıyor. Yaşanılan mekâna aidiyetin, mekânı paylaştıklarımızla ilişkilerimizin geliştirilmesiyle sağlanacak topluluk hissinin kent kültürü bakımından anlamı çok büyük. Kültür hizmetlerinin bu aidiyet, karşılaşma ve diyalog işlevlerini gözeterek planlanması, kültür politikalarının bu amaca yönelik olarak kurgulanması çokkültürlü ve barışçıl kentlilik ilkeleri bakımından da kritik bir önem taşıyor.

Kültür politikalarının insanı ve yaşadığı çevreyi de dönüştürme potansiyeli olduğunu da unutmamak gerekiyor. Bu potansiyelin kullanılması, özellikle çocukların bilişsel gelişimi ve kentlerimizin daha yaşanabilir ve güvenli olması bakımından hayati. Kültür çalışmalarının uzun vadeli planlanması, bu yolda gerçekçi ve bilimsel hedeflerin ortaya konması ve etkinliklerle mekânların bu doğrultuda kurgulanmasının sağlanması ve bunun için sanatçıların yanı sıra uzman kişi ve kuruluşlarla da işbirliği zemini ve vesilelerinin yaratılması acil bir gereklilik arz ediyor.

Belediyelerin tutarlı bir kültür politikası için yukarıdaki adımları kendiliğinden atmalarını beklemek de safdillik olabilir. Böylesi bir siyasi dönüşüm için sivil kültür-sanat kuruluşlarının da omuzlarına önemli sorumluluklar düşüyor. Sivil toplumun bu süreçte alabileceği rolleri ise raporun bulguları ışığında şöyle sıralayabiliriz:

Her ne kadar asli odakları kültürel etkinlikler olsa da kültür-sanat oluşumlarının tutarlı yerel kültür politikalarının ortaya çıkması için savunuculuk faaliyetlerini de gündemlerine almalarında

büyük önem var. Siyaseti sadece günlük bir iktidar kavgası sayarak uzak durmaktansa, varoluşlarının dayandığı bir toplumsal zemin olarak görüp ideolojik ve partizan çekişmelerin ötesinde alana müdahil olmaları gerekiyor.

Böylesi bir müdahilliğin tekil inisiyatiflerden öte kolektif bir karakter taşıması gerektiği aşikâr. Kültür-sanat oluşumlarının kamu otoritelerinden bir davet ya da fırsat beklemeden bir araya gelerek ortak platformlar üzerinden kültür politikalarına müşterek olarak dahil olmaları bu anlamda büyük önem taşıyor.

Sivil platformların varlığı mevcut siyasi alışkanlıkların dayattığı özellikle belediye başkanı odaklı kişisel ilişkiler üzerinden yürüyen işbirliği zeminlerinin de değişimini getirecektir. Kültür-sanat oluşumlarının tek başlarına kurmaya çalıştığı ortaklık zeminleri ister istemez anti-demokratik kişiselleşmiş bağların da yeniden üretilmesi ve kemikleşmesine sebep oluyor. Kolektif zeminlerin varlığı ortaklık zeminlerinin de kişisel ilişkilerin ötesinde kurulabilmesini mümkün kılacaktır.

Belediyelerin işleyişinin demokratikleşmesi muradı ancak bağımsız kültür-sanat oluşumlarının da kendilerini bu pencereden değerlendirebilmeleriyle gerçekçi olabilir. Tek kişi veya küçük bir grupta toplanmış örgüt ve/veya topluluk iktidarlarını aşarak karar ve yönetim süreçlerini demokratikleştirmek kamunun olduğu kadar sivil toplumun da sorumluluğu. Eleştirel bir bakışla yapı ve işleyişlerin demokratik zaaf ve sorunlarının teşhis edilmesine yönelik süreçlerin varlığı bu açıdan zaruri.

Özellikle mali konularda şeffaf bir yönetim izlenmesi, mali işbirliği ve girişimlerin başta topluluk üyeleri olmak üzere kamuoyuyla şeffaf ve güncel bir şekilde paylaşılması yönünde adımlar atılması ihtiyacı aşikâr.

Etkinliklerin finansmanında büyük bir ağırlık taşıyan proje bazlı etkinliklerin hibe verenlerin gündemi ve koşullarına bağlı olması kültür-sanat oluşumlarının kendi önceliklerinin zamanla geride kalması ve flulaşmasına sebep olduğu için alternatif mali

destek kaynaklarının çeşitlendirilmesi, özellikle yereldeki kişi ve kuruluşların desteğini alabilecek zemin ve pratiklerin üzerine kafa yorulması gerekiyor.

Kentlerdeki kültür-sanat faaliyetlerinin şehir merkezleriyle sınırlı kalmaması tüm toplum kesimlerine, evrensel erişim ilkelerine uygun bir şekilde sunulmasına çaba sarf edilmesi de kültürel adalet bakımından kritik bir önemde.

Tekil kültürel etkinliklerin ötesinde sivil kültür-sanat kuruluşlarının hedefledikleri uzun vadeli bireysel, toplumsal, kentsel ve siyasal dönüşümü belirleyip uzun erimli bir vizyon içinde etkinliklerini planlamasının yerelde kapsayıcı kültür politikalarının ortaya çıkmasında önemli bir unsur olacağı hatırla tutulmalı.

Ezcümlle, kentlerimizin zengin ve dinamik kültür hayatlarının yerelde geliştirilecek kültür politikalarına da yansımaları için, sunulan hizmetlerin yönetiminde ve bu yolda hedeflerin saptanması, planların yapılmasında uzun vadeli ve tutarlı bir perspektife ihtiyaç var. Bu perspektifin kendiliğinden ortaya çıkacağını ya da belli bir kişi veya kuruluş eliyle sunulabileceğini düşünmemiz gerçekçi değil. Böylesine farklı ve çok sayıda kültür emekçisi ve kuruluşunun aktif olduğu bir alanın potansiyelinin bir araya getirilerek ihtiyaç duyulan vizyonun ortaklaşa kurgulanması yalnızca mümkün değil, aynı zamanda elzem gibi görünüyor.

Böylesine bir dönüşüm için işlevsel olabilecek bir model ve yöntem önermek çalışmamızın haddini aşmanın ötesinde Türkiye'nin kültürel çeşitliliğinin gereklerini inkâr anlamına gelir. Sorunların tespiti ve analizini, ihtiyaç duyulan müdahalelerin niteliğini ortaya koymakla yetinmeyi uygun bulduğumuz bu raporun, yapılması gerekenleri sıralayan bir yol haritasından ziyade kültür politikalarının nereden başlayarak yeniden düşünülmesi gerektiğini işaret eden bir durum tespiti olarak görülmesini isteriz.

EK 1 Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşmeler Listesi

Tarih	Şehir	Kurum
11.03.2023	Diyarbakır	Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği (DKVD)
11.03.2023	Diyarbakır	Diyarbakır Sanat Merkezi (DSM)
11.03.2023	Diyarbakır	Amed Şehir Tiyatrosu
11.03.2023	Diyarbakır	Merkezkaç Sanat Kolektifi
11.03.2023	Diyarbakır	Loading
11.03.2023	Diyarbakır	Mordem Sanat ve Ekolojik Yaşam Derneği
12.03.2023	Diyarbakır	Wejegeh Amed
12.03.2023	Diyarbakır	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası (DTSO)
12.03.2023	Diyarbakır	A4 Atölye
12.03.2023	Diyarbakır	Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA)
13.03.2023	Tunceli	Hozat Belediyesi
13.03.2023	Tunceli	Tunceli Belediyesi
14.03.2023	Malatya	Malatya İl Kültür Müdürlüğü
14.03.2023	Malatya	Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı
14.03.2023	Adıyaman	Mersin Büyükşehir Belediyesi Afet Koordinasyon Merkezi
14.03.2023	Adıyaman	İhtiyaç Haritası
15.03.2023	Gaziantep	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı
15.03.2023	Gaziantep	Kırkayak Kültür
15.03.2023	Kahramanmaraş	Nurhak Çevre Derneği

15.03.2023	Kahramanmaraş	Nurhak Belediyesi
15.03.2023	Adıyaman	Gölbaşı Afet Koordinasyon Merkezi
16.03.2023	Gaziantep	Nar Sanat
16.03.2023	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
16.03.2023	Kahramanmaraş	Kaf Kolektif
16.03.2023	Kahramanmaraş	Mimarlar Odası
16.03.2023	Kahramanmaraş	Ankara Büyükşehir Belediyesi Afet Koordinasyon Merkezi
16.03.2023	Kahramanmaraş	İhtiyaç Haritası
17.03.2023	Hatay	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Afet Koordinasyon Merkezi
17.03.2023	Hatay	İhtiyaç Haritası
17.03.2023	Hatay	Hatay Akademi Orkestrası
17.03.2023	Hatay	Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü
17.03.2023	Hatay	Van Tuşba Kent Tiyatrosu
17.03.2023	Hatay	Hatay Deprem Dayanışması
17.03.2023	Hatay	Ali İsmail Korkmaz Vakfı ALİKEV
18.03.2023	Hatay	Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat ve Tiyatrolar Şube Müdürlüğü
19.03.2023	Mersin	Mersin Oda Korosu . Akdeniz Opera ve Bale Kulübü
19.03.2023	Mersin	D5 Sanat Ortamı
19.03.2023	Mersin	Çözümsel Sanat Topluluğu
19.03.2023	Mersin	Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF) Heykel Bölümü
19.03.2023	Mersin	Mersin Sinefil Sinema Derneği
20.03.2023	Mersin	Yenişehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

20.03.2023	Mersin	Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
20.03.2023	Mersin	Mersin Büyükşehir Belediyesi Kent Katılımı ve Sivil Toplumla İlişkiler Şube Müdürlüğü
20.03.2023	Mersin	İçel Sanat Kulübü
20.03.2023	Mersin	Mezitli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
20.03.2023	Mersin	Uluslararası Mersin Müzik Festivali . Mersin Sanat Etkinlikleri Derneği
21.03.2023	Konya	Konya Turizm Ajansı
21.03.2023	Konya	Selçuklu Kongre Merkezi
21.03.2023	Konya	Selçuklu Belediyesi Sanat Akademisi
21.03.2023	Konya	Konya Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları
21.03.2023	Konya	Çınar Sanat Atölyesi Derneği
22.03.2023	Konya	Konya Büyükşehir Belediyesi Sosyal İnovasyon Ajansı
22.03.2023	Konya	Konya Devlet Tiyatrosu
22.03.2023	Konya	Selçuklu Belediyesi Yeni Nesil Şehir Kütüphanesi
12.04.2023	Ordu	Gülyalı Belediyesi
12.04.2023	Ordu	Ordu Taşbaşı Sanat Alanı . Ordu Plastik Sanatlar Derneği
12.04.2023	Ordu	Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür, Turizm ve Sanat Dairesi
12.04.2023	Ordu	Serüven Kitap-Kafe Kültür Sanat Merkezi
13.04.2023	Ordu	III Film
24.04.2023	İzmir	İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat Daire Başkanlığı
24.04.2023	İzmir	Teos Kültür Sanat Derneği . İzmir Kültür Platformu Girişimi

24.04.2023	İzmir	Karantina
24.04.2023	İzmir	Darağaç Kolektifi
24.04.2023	İzmir	BAYETAV Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı
25.04.2023	İzmir	Selçuk Efes Kent Belleği
25.04.2023	İzmir	Selçuk Belediyesi Kültür Müdürlüğü
25.04.2023	İzmir	İzmir Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı (İKSEV)
25.04.2023	İzmir	K2 Güncel Sanat Merkezi
25.04.2023	İzmir	Atölye Deneme Sanat ve Ekoloji Derneği
26.04.2023	İzmir	İzmir Kalkınma Ajansı
26.04.2023	İzmir	Sarı Denizaltı . Odeon Pergamon
27.04.2023	Bursa	Caféturc Music & Arts
27.04.2023	Bursa	Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı
27.04.2023	Bursa	Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
27.04.2023	Bursa	Senfoni Mızıkacıları
28.04.2023	Bursa	ÇEK Sanat
28.04.2023	Bursa	Nilüfer Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
28.04.2023	Bursa	İmalat-Hane
28.04.2023	Bursa	Nilüfer Belediyesi Meteor Sanat Galerisi
28.04.2023	Bursa	Nilüfer Kent Konseyi
28.04.2023	Bursa	Çalı Köy Filmleri Festivali

EK 2 Odak Grup Toplantıları Listesi

Tarih	Şehir	Kurum
01.06.2023	Ankara	Çağdaş Drama Derneği Bursa Temsilciliği
01.06.2023	Balıkesir	Ayvalık Kültür ve Sanat Vakfı (AKSV)
01.06.2023	Balıkesir	Seyir Kültür Sanat Derneği
01.06.2023	Bursa	Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
01.06.2023	Bursa	Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı
01.06.2023	Bursa	Caféturc Music & Arts
01.06.2023	Bursa	Çek Sanat
01.06.2023	Bursa	Etnomüzikoloji Derneği / Bursa Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
01.06.2023	Bursa	İmalat-Hane
01.06.2023	Bursa	Kültürakt
01.06.2023	Bursa	Müzikist
01.06.2023	Bursa	Nilüfer Belediyesi Meteor Sanat Galerisi
01.06.2023	Bursa	Nilüfer Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
01.06.2023	Bursa	Nilüfer Kent Konseyi
01.06.2023	Bursa	Senfoni Mızıkacıları
01.06.2023	Çanakkale	Bir Tohum Vakfı
01.06.2023	Çanakkale	Troya Kültür Derneği / Troia Vakfı
01.06.2023	Çanakkale	ÇATKAV - Çanakkale Tarih ve Kültür Vakfı
02.06.2023	Aydın	(KUSAV) Kuşadası Altın Güvercin Kültür Sanat ve Tanıtım Vakfı
02.06.2023	Aydın	Germencik Belediyesi

02.06.2023	Aydın	KUKSET (Kuşadası Eğitim Kültürü Sanat Spor ve Turizm Derneği)
02.06.2023	Aydın	Kuşadası Belediyesi
02.06.2023	Bursa	Çocuk Hakları Kültür Sanat Derneği
02.06.2023	İzmir	Atölye Deneme Sanat ve Ekoloji Derneği
02.06.2023	İzmir	Bayetav Sanat
02.06.2023	İzmir	Bornova Belediyesi
02.06.2023	İzmir	Darağaç Kolektifi Derneği
02.06.2023	İzmir	Dikili Belediyesi
02.06.2023	İzmir	İzmir Büyükşehir Belediyesi
02.06.2023	İzmir	İzmir Kalkınma Ajansı
02.06.2023	İzmir	İzmir Kent Değerlerini Koruma ve Geliştirme Derneği (Kentimiz İzmir)
02.06.2023	İzmir	K2 Güncel Sanat Merkezi
02.06.2023	İzmir	Karabağlar Belediyesi
02.06.2023	İzmir	Selçuk Belediyesi
02.06.2023	İzmir	Teos Kültür Sanat Derneği / Konserve İnişiyatifi / İzmir Kültür Platformu Girişimi
02.06.2023	İzmir	Urla Sanat Rotası Derneği
02.06.2023	İzmir	Yerdeniz Kitapçısı
02.06.2023	Manisa	Akhisar Sinema Derneği
02.06.2023	Muğla	Bodrum Belediyesi
02.06.2023	Muğla	Komünite Bodrum (Kolektif Bodrum Derneği)
14.06.2023	Ankara	Anadolu Müzik Kültürleri Derneği
14.06.2023	Ankara	Kültür Sanat ve Göç Etkinlikleri Merkezi Derneği / ETHOS Ankara Tiyatro Festivali
14.06.2023	Ankara	Uçan Süpürge Vakfı

14.06.2023	Eskişehir	Eldem Kültür Sanat Eğitim Vakfı (EKSAV)
14.06.2023	Eskişehir	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi
14.06.2023	Eskişehir	Eskişehir Toplum ve Sanat Derneği (ETOS)
14.06.2023	Eskişehir	Toy Gençlik Derneği
14.06.2023	Karaman	Çınar Sanat Atölyesi Derneği
14.06.2023	Konya	Karaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
14.06.2023	Konya	Karatay Belediyesi
14.06.2023	Konya	Konya Büyükşehir Belediyesi Sosyal İnovasyon Ajansı
14.06.2023	Konya	Konya Kültür AŞ
14.06.2023	Konya	Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği
14.06.2023	Konya	Selçuklu Belediyesi Sanat Akademisi
14.06.2023	Konya	Selçuklu Kongre Merkezi
14.06.2023	Yozgat	Sinema Okuryazarları Derneği
15.06.2023	Adana	Adana Büyükşehir Belediyesi Altınkoza Fim Festivali
15.06.2023	Adana	Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Şube Müdürlüğü
15.06.2023	Adana	Çukurova Üni. İletişim Fakültesi
15.06.2023	Antalya	Muratpaşa Belediyesi
15.06.2023	Hatay	Fusun Sayek Sağlık ve Eğitim Geliştirme Derneği
15.06.2023	Hatay	Hatay Senfoni Orkestrası Kültür ve Sanat Derneği
15.06.2023	Kahramanmaraş	Kaf Kolektif
15.06.2023	Mersin	Akdeniz Opera ve Bale Kulübü Derneği (AKOB)
15.06.2023	Mersin	D5 Sanat Ortamı

15.06.2023	Mersin	Kültürhane
15.06.2023	Mersin	Maya Eğitim Kültür Araştırma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
15.06.2023	Mersin	Mersin Alzheimer Derneği
15.06.2023	Mersin	Mersin Büyükşehir Belediyesi Kent Katılımı ve Sivil Toplumla İlişkiler Şube Müdürlüğü
15.06.2023	Mersin	Mersin Sanat Etkinlikleri Derneği
15.06.2023	Mersin	Mersin Sinefil Sinema Derneği
15.06.2023	Mersin	Uluslararası Mersin Müzik Festivali
15.06.2023	Mersin	Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF) Heykel Bölümü
15.06.2023	Mersin	Mezitli Belediyesi
19.06.2023	İstanbul	Akbank Sanat
19.06.2023	Ordu	İlIfilm
19.06.2023	Ordu	Güzel Ordu Derneği
19.06.2023	Ordu	Ordu Büyükşehir Belediyesi
19.06.2023	Ordu	Ordu Final Okulları
19.06.2023	Ordu	Ordu Taşbaşı Sanat Alanı / Ordu Plastik Sanatlar Derneği
19.06.2023	Ordu	Ordu Üniversitesi / Yazarlar ve Şairler Derneği / Karadeniz Çevre Platformu
19.06.2023	Ordu	Serüven Kitap-Kafe Kültür Sanat Merkezi
19.06.2023	Rize	Fındıklı Belediyesi
19.06.2023	Rize	GOLA Kültür Sanat ve Ekoloji Derneği
19.06.2023	Sinop	Sinop Denizci Otel
19.06.2023	Sinop	Sinop Belediyesi
19.06.2023	Sinop	Sinop Sürdürülebilir Kalkınma Derneği / Sinopale

19.06.2023	Trabzon	Oğuz Mahallesi Üretici Kadınlar Dayanışma Derneği
22.06.2023	Batman	Batman Proje ve Mobilite Derneği
22.06.2023	Batman	Şermola Performans Batman
22.06.2023	Diyarbakır	A4 Atölye
22.06.2023	Diyarbakır	Amed Şehir Tiyatrosu / Ma Music
22.06.2023	Diyarbakır	Amed Underground
22.06.2023	Diyarbakır	Çocuk İçin Sanat İnisyatifi
22.06.2023	Diyarbakır	DKVD - Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği
22.06.2023	Diyarbakır	DSM - Diyarbakır Sanat Merkezi
22.06.2023	Diyarbakır	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası (DTSO)
22.06.2023	Diyarbakır	Loading
22.06.2023	Diyarbakır	Merkezkaç Sanat Kolektifi
22.06.2023	Diyarbakır	Mordem Sanat ve Ekolojik Yaşam Derneği
22.06.2023	Diyarbakır	Önce Çocuklar Derneği
22.06.2023	Diyarbakır	Swing Amed
22.06.2023	Diyarbakır	Wejegeh Amed
22.06.2023	Gaziantep	Ga Toplum ve Kültür Merkezi
22.06.2023	Gaziantep	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi
22.06.2023	Gaziantep	Nefes Kültür Sanat Derneği
22.06.2023	Kilis	Kilis Belediyesi
22.06.2023	Mardin	13 Metrekare Sanat Kolektifi
22.06.2023	Mardin	Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
22.06.2023	Mardin	Ro-Graf Görsel Sanatlar Derneği
23.06.2023	Elazığ	Almila Sanat Derneği
23.06.2023	Elazığ	Fi Sanat

23.06.2023	Elazığ	Piyes Tiyatro
23.06.2023	Kars	Kars Sinema Topluluğu
23.06.2023	Tunceli	Tunceli Belediyesi
23.06.2023	Tunceli	Tunceli Sinema 62
23.06.2023	Tunceli	Munzur Üniversitesi Sahne Sanatları Bölümü
23.06.2023	Van	Chalak Events
23.06.2023	Van	Nöbetçi Oyuncular
23.06.2023	Van	Sahne Sanatları Alanı
23.06.2023	Van	Üvercinka Kültür Sanat
23.06.2023	Van	Van Bölge Tiyatrosu

Kaynakça

YAZARLAR

Aksoy, Ahmet. "Zihinsel Değişim? AKP İktidarı ve Kültür Politikası." *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde, hazırlayanlar Serhan Ada ve Ayça İnce (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018).

Altınay, Hakan. *Medeni* (İletişim Yayınları, 2023).

Annan, Kofi A. *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century* [Biz Dünya Halkları: 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler'in Rolü] (New York: BM Kamusal İletişim Dairesi, 2000).

Atılgan, Yusuf. *Aylak Adam* (İstanbul: Can Yayınları, 2019 [1959]).

Avcı, Selen. "Kurtarılmış bölge değil sermaye mekânı: Bomonti'yi Diyanet'ten önce sermayeye kaptırdık!" sendika.org, 9 Eylül 2019. sendika.org/2019/09/kurtarilmis-bolge-degil-sermaye-mekani-bomontiyi-diyanetten-once-sermayeye-kaptirdik-560700#_ftn3.

Baban, Feyzi ve Kim Rygiel. *Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2018).

Bakçay, Ezgi. *İstanbul'da Kamusal Sanat Uygulamaları İçin Öneriler* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2011).

Bayraktar, Ulaş. "Présidents avant-gardes: les maires comme patrons des villes turques" [Avangart Başkanlar: Türk Şehirlerinin Patronu Belediye Başkanları], *Confluences Méditerranée* [Akdeniz Kavşakları] içinde, 4. Cilt, 107. Sayı, 2018. cairn.info/revue-confluences-mediterranee-2018-4-page-111.htm.

Boas, Franz. *L'uomo primitivo* [İlkel İnsanın Zihni], der. Melville J. Herskovits (Roma-Bari: Laterza, 1995 [1911]).

Bourdieu, Pierre ve Alain Darbel, *Sanat Sevdası*, çev. Sertaç Canpolat (İstanbul: Metis Yayınları, 2011).

Bora, Tanıl. der., *İnşaat Ya Resulullah* (Birikim Kitaplar, 2016).

Braat, Leon C. ve Rudolf de Groot. "The Ecosystem Services Agenda: Bridging the Worlds of Natural Science and Economics, Conservation and

Development, and Public and Private Policy” [Ekosistem Hizmetleri Gündemi: Doğa Bilimleri ve Ekonomi, Koruma ve Kalkınma ile Kamu ve Özel Politika Dünyaları Arasında Köprü Kurmak], *Ecosystem Services*, 1. Cilt, 1. Sayı, Temmuz 2012. doi:10.1016/j.ecoser.2012.07.011.

Ciaccio, Giuliana. “Europe programme: Experimenting success and failures of co-imaginative politics” [Avrupa Programı: Ortak Yaratıcı Politikaların Başarısını ve Başarısızlıklarını Deneyimlemek], *Cultural Policies in Europe: A Participatory Turn?* [Avrupa’da Kültür Politikaları: Katılımcı Bir Dönemeç?] içinde, der. Négrier, Emmanuel ve Felix Dupin-Meynard (Editions de L’attribut, 2020).

Çorapçı, Feyza. *Erken Çocukluktan Gençliğe: Sanatla Büyüme* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2019).

Dalgıç, İrmak. “15 Dakikalık Kent Nedir?,” *Ayrancım Gazetesi*, 1 Mart 2023. ayrancim.org.tr/?p=9969.

Dansereau, Pierre. “Ecosystem” [Ekosistem], *The Canadian Encyclopedia*, Şubat 2006. thecanadianencyclopedia.ca/en/article/ecosystem.

Ece, Özlem ve Fazilet Mısıkoğlu. “Toplantı Raporu: Kültür ve Sanatta Katılımcı Yaklaşımları Birlikte Tasarlamak 25–26 Mayıs 2017,” İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2017.

Erol, Merve ve Ender Ergün. “Fatsa: Örnek Bir Özyönetim Deneyimi. Başka bir dünya mümkün diyorsan,” *1+1 Express*, 11 Temmuz 2022. birartibir.org/baska-bir-dunya-mumkun-diyorsan/.

Ertürk, Eylem. “Kars’ta Kültür ve Sanat: 2005–2009 Kars Sanat Merkezi Deneyimi,” *Kültür Politikaları ve Yönetimi: Yıllık 2010* içinde, der. Ülkü Zümray Kutlu, Cas Smithuijsen (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2010).

Fazlıoğlu, Akın Zülal ve Özlem Ece. *Türkiye’de Sanat Eğitimi (Yeniden Düşünmek)* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2014).

İnce, Ayça. *Kültür-Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2017).

Karakaş, Ercan. “Yaratıcılık ve Kültür Yaşamına Katılım,” *Türkiye’de Kültür Politikaları* içinde, der. Evren Barın Egrik (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2006).

- Kavala, Osman. "Neden Kültür Politikaları?," *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde, der. Serhan Ada ve Ayça İnce (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).
- Kapusuz, Hatice. "Bir Milyon Çocuk Kitabı," *Bianet*, 22 Ekim 2016. bianet.org/yazi/bir-milyon-cocuk-kitabi-179831.
- Oral, Tan. *Yaza Çize* (İris Yayıncılık, 1998).
- Paker, Hande. *Ekolojik Dönüşüm için Kültür ve Sanat: Türkiye'den Örnekler* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2021).
- Pascual, Jordi. "On Cultural Policies, Sustainability and Participation" [Kültür Politikaları, Sürdürülebilirlik ve Katılım Üzerine], *Local Cultural Policies Handbook: Steps, Tools and Case Studies* [Yerel Kültür Politikaları Elkitabı: Adımlar, Araçlar ve Vaka Çalışmaları] içinde, der. Eylem Ertürk (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011). culturalfoundation.eu/wp-content/uploads/2021/02/Books_LocalCulturalPoliciesHandbook.pdf.
- Sade, Gizem. "İzmir'de Covid-19 kısıtlamalarının gölgesinde nostaljik 'arabalı sinema' etkinliği düzenlendi," *Euronews*, 16 Mayıs 2020. tr.euronews.com/2020/05/16/izmir-de-covid-19-k-s-tlamalar-n-n-golgesinde-nostaljik-arabal-sinema-etkinligi-duzenlendi.
- Saktanber, Binnaz. "Hatay Akademi Orkestrası Şefi Ali Uğur: Hatay kimsesizlikten öldü," *Bant Mag*, 17 Mart 2023. bantmag.com/hatay-akademi-orkestrasi-roportaj/.
- Sanul, R. Gökçe Sanul ve Eda Ünlü Yücesoy. *Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama* (İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2016).
- Sargon, Nursaç. (2018). "İzmir Kültür Pla+formu Girişimi (İKPG)," *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 4. Sayı, 2018.
- Sarukhán, José ve Anne Whyte, der., "Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis" [Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi. Ekosistemler ve İnsan Refahı: Sentez] (Washington, DC: Island Press, 2005).
- Topuz, Hıfzı. "Stockholm Kültür Politikaları Konferansının Değerlendirilmesi," *Türkiye'de Kültür Politikaları* içinde, der. Evren Barın Egrik (İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Kasım 2006).

Ülkar, Derya. "Şehir Tiyatroları siyahlar içinde," *Milliyet*, 27 Ağustos 2015. milliyet.com.tr/gundem/sehir-tiyatrolari-siyahlar-icinde-2108234.

Üstel, Füsün. "Kültür Politikalarına Bakış: Sorunlar ve Tartışmalar," *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde, der. Serhan Ada ve Ayça İnce (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).

Üstel, Füsün. *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

Wyszomirski, Margaret. "The Local Creative Economy in the United States of America" [Amerika Birleşik Devletleri'nde Yerel Yaratıcı Ekonomi], *Cultures and Globalization: The Cultural Economy* [Kültür ve Küreselleşme: Kültürel Ekonomi] içinde, der. Helmut K. Anheier ve Yudhishthir Raj Isar (SAGE Publications: Eylül 2008).

Vardar, Nilay. "100 Yıl Tiyatroyu Sanatçılar Yönetti," *Bianet*, 19 Nisan 2012. m.bianet.org/bianet/sanat/137714-100-yil-tiyatroyu-sanatcilar-yonetti.

Yıldız, Mehmet ve Mustafa Z. Sobacı. "Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve," *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama* içinde, der. Mehmet Yıldız ve Mustafa Z. Sobacı (İstanbul: Adres Yayınları, 2013).

KURUMLAR

Avrupa Birliği Komisyonu, "2022 Türkiye Raporu," SWD(2022) 333. Gayriresmî tercüme, Brüksel, 12.10.2022.

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, "Sivil Alan Güncellemesi 2023." fra.europa.eu/en/publication/2023/civic-space-2023-update?page=1#read-online%C2%A0.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Recommendation CM/Rec(2022)15 of the Committee of Ministers to member States on the role of culture, cultural heritage and landscape in helping to address global challenges" [Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere küresel zorlukların çözümünde kültür, kültürel miras ve peyzajın rolüne ilişkin CM/Rec(2022)15 sayılı Tavsiye Kararı], 20 Mayıs 2022.

Avrupa Komisyonu, Eğitim, Gençlik, Spor ve Kültür Genel Müdürlüğü ve William Hammonds, "Culture and Democracy, the Evidence: How Citizens' Participation in Cultural Activities Enhances Civic Engagement,

Democracy and Social Cohesion: Lessons from International Research” [Kültür ve Demokrasi, Kanıt: Vatandaşların Kültürel Faaliyetlere Katılımı Sivil Katılımı, Demokrasiyi ve Sosyal Uyumunu Nasıl Geliştirir: Uluslararası Araştırmalardan Dersler] (Publications Office of the European Union, 2023). data.europa.eu/doi/10.2766/39199.

Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948.

BM Gıda ve Tarım Örgütü, “Cultural services | Ecosystem Services & Biodiversity (ESB). Food and Agriculture Organization” [Kültürel Hizmetler | Ekosistem Hizmetleri ve Biyoçeşitlilik (ESB). Gıda ve Tarım Örgütü]. fao.org/ecosystem-services-biodiversity/background/cultural-services/en/.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Faaliyet Raporu 2022,” bursa.bel.tr/yayinlar_pdf_viewer?id=2305.

Culture Action Europe, “No sustainability without culture and the arts” [Kültür ve sanat olmadan sürdürülebilirlik olmaz], 16 Ocak 2018. cultureactioneurope.org/news/no-sustainability-without-culture-and-the-arts/.

CultureCIVIC Kültür Sanat Destek Programı. culture-civic.org/.

Darağaç Kolektif, “Hakkımızda.” daragac.com/hakkimizda/.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği (DKVD), “Kentler Çocuklarıdır.” dkvd.org/projelerimiz/kentler-cocuklarindir.

European Endowment for Democracy [Avrupa Demokrasi Vakfı]. democracyendowment.eu/.

Evvel Temmuz Kültür Sanat Festivali. evveltemmuz.org/ilkeler/.

Hazine ve Maliye Bakanlığı: Muhasebat Genel Müdürlüğü, “Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri,” muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri.

İBB Atatürk Kitaplığı. ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Kitaplik/Kutuphanelerimiz.

İKSV Kültür Politikaları Çalışmaları. www.iksv.org/tr/kultur-politikalari-calismalari.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Deprem Bölgesi Müzik Öğrencileri ve Öğretmenleri İçin Enstrüman Destek Fonu," 23 Şubat 2023. iksv.org/tr/haber/deprem-bolgesi-muzik-ogrencileri-ve-ogretmenleri-icin-enstruman-destek-fonu.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Pandemi Sırasında Kültür-Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları," 2020. iksv.org.

İstanbul Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı (ICEC), icec.org.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_24052023_111140_.pdf.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Kültür Fonu." izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-kultur-fonu-izkf-projesiyle-kultur-ureticilerine-destek-programi-baslatiliyor/49450/156.

İzmir Kültür Pla+formu Girişimi, "Başlarken," *Pla+form*, 1. Sayı, Ağustos 2015. izmeda.org/wp-content/uploads/2018/12/PLATFORM-S01-issuu.pdf.

izmir.art, izmir.art/.

Kırkayak Kültür Sanat ve Doğa Derneği, "Faaliyet Raporu." kirkayak.org/wp-content/uploads/2023/03/2022.pdf.

Kırkayak Kültür Sanat ve Doğa Derneği, "Mutfak | Matbakh Workshop." kirkayak.org/mutfak-matbakh-workshop/.

Konya Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/79gB6+Konya_Buyuksehir_22_PP.pdf.

Kültür için Alan. kulturicinalan.com/.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, "Sıkça Sorulan Sorular." kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44790/sikca-sorulan-sorular.html.

Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Circular 4. Ulusal Çevre ve Sanat Etkinlikleri'nin Lansmanı Yapıldı," 4 Haziran 2023. mersin.bel.tr/haber/circular-4-ulusal-cevre-ve-sanat-etkinliklerinin-lansmani-yapildi-1685857300.

Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," mersin.bel.tr/uploads/files/2022yilifaaliyetraporu84093036-547354.pdf.

Mersin Büyükşehir Belediyesi, "MEDEKA: Mersin'e Değer Katanlar." medeka.mersin.bel.tr/.

Mersin Büyükşehir Belediyesi, "TADEKA: Tarsus'a Değer Katanlar." tadeka.mersin.bel.tr/.

Mersin Uluslararası Müzik Festivali. merfest.org.tr/firmalar/.

Mimar Sinan Uyumayan Kütüphanesi. yildirim.bel.tr/tr/kutuphaneler/mimar-sinan-uyumayan-kutuphanesi.

Mordem Sanat, "Çocuk Sanat Alanı Platformu Duyuru Metni," *Instagram*, 23 Şubat 2023. [instagram.com/p/CpAacb-oSdz/?img_index=1](https://www.instagram.com/p/CpAacb-oSdz/?img_index=1).

Nilüfer Yazıevleri. yazievleri.nilufer.bel.tr/.

Omuz Dayanışma ve Paylaşım Ağı. omuz.org/.

Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Faaliyet Raporu 2022," ordu.bel.tr/uploads/788083cd-792a-4b15-9297-f39e9d36830f_2022%20FAALİYET%20RAPORU-k_compressed.pdf.

Ortaklaşa: Kültür, Diyalog ve Destek Programı. ortaklasa.iksv.org.

Puruli Kültür-Sanat, "Döngüyü Kırma: Erişilebilir Sinema." puruli.org/tr/45300/DONGUYU-KIRMAK-ERISILEBILIR-SINEMA.

Roma Başkenti ve UCLG Kültür Komitesi, "2020 Roma Şartı," 2020.

Roots & Shoots Türkiye ve Youth for Good, "Kapsayıcı, Onarıcı, Sürdürülebilir Etkinlik Rehberi," Mayıs 2023. rootsandshootsturkey.org/wp-content/uploads/2023/06/kose-rehber.pdf.

SAHA Sürdürülebilirlik Fonu. saha.org.tr/projeler/saha-surdurulebilirlik-fonu.

Sanatla Dayanışma. sanatladayanisma.org/.

Selçuklu Belediyesi, "Öğrenciler Tiyatro ile Sıfır Atık Bilinci Kazanıyor." selcuklu.bel.tr/haberler/guncel-haberler/3516/ogrenciler-tiyatro-ile-sifir-atik-bilinci-kazaniyor.html.

Selçuklu Yeni Nesil Şehir Kütüphanesi. selcuklu.bel.tr/haberler/guncel-haberler/3271/yeni-nesil-sehir-kutuphanesi-faaliyetlerine-basladi-konya-nin-en-renkli-ve-fonksiyonel-kutuphanesi-selcuklu-da.html.

Sinopale. sinopale.org.

TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Merkezi Yönetim Bütçe Kanunları," sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-kanunlari/#1550658802053-28eldb68-a098.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Hanehalkı Tüketim Harcaması," 2016. data. tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2022-49690.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Yaşam Kalitesi Modülü," 2022. data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yaşam-Kalitesi-Modulu-2022-49760.

World Resources Institute [Dünya Kaynakları Enstitüsü], "Ecosystem and Human Well-Being – Synthesis" [Ekosistem ve İnsanın İyi Olma Hâli – Sentez], 2005. wedocs.unep.org/20.500.11822/8701.

KANUNLAR

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 24 Aralık 2003. mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 23 Temmuz 2004. mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 4 Mart 2005. mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, 3 Temmuz 2005. mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.

MEDYA

"AK Partili belediye Eypio'nun konserini iptal etti," *Gazete Duvar*, 26 Haziran 2023. gazeteduvar.com.tr/ak-partili-belediye-eypionun-konserini-iptal-etti-haber-1625598;

"BAYETAV Sanat kapılarını 'Yeryüzüne Övgü' ile açtı," *Bayetav*, 6 Mayıs 2023. bayetav.org/tr/haber-detay/bayetav-sanat-kapilarini-yeryuzune-ovgu-ile-acti-14.

"Bursa Büyükşehir Belediyesi Hüseyin Turan'ın konserini iptal etti," *Gazete Duvar*, 18 Haziran 2023. [gazeteduvar.com.tr/bursa-buyuksehir-belediyesi-huseyin-turanin-konserini-iptal-etti-haber-1624386](https://www.gazeteduvar.com.tr/bursa-buyuksehir-belediyesi-huseyin-turanin-konserini-iptal-etti-haber-1624386).

"CHP'li Silifke Belediyesi Fettah Can'ın konserini iptal etti," *Habertürk*, 12 Nisan 2018. [haberturk.com/chp-li-silifke-belediyesi-fettah-can-in-konserini-iptal-etti-magazin-haberleri-1916253-magazin](https://www.haberturk.com/chp-li-silifke-belediyesi-fettah-can-in-konserini-iptal-etti-magazin-haberleri-1916253-magazin).

"Denizli Belediyesi Mabel Matiz ve Melike Şahin konserlerini iptal etti," *Gazete Duvar*, 18 Haziran 2023. [gazeteduvar.com.tr/denizli-belediyesi-mabel-matiz-ve-melike-sahin-konserlerini-iptal-etti-haber-1624229](https://www.gazeteduvar.com.tr/denizli-belediyesi-mabel-matiz-ve-melike-sahin-konserlerini-iptal-etti-haber-1624229).

"Ecosystem [Ekosistem]", *National Geographic*. [education.nationalgeographic.org/resource/ecosystem/](https://www.education.nationalgeographic.org/resource/ecosystem/).

"General government expenditure on cultural services, broadcasting and publishing services, 2021 (% of total expenditure)" [Kültür Hizmetleri, Yayın ve Basım Hizmetlerine İlişkin Genel Devlet Harcamaları, 2021 (Toplam Harcamaların Yüzdesi)], *Eurostat*. [ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_cultural_services_broadcasting_and_publishing_services_2021_\(%25_of_total_expenditure\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_cultural_services_broadcasting_and_publishing_services_2021_(%25_of_total_expenditure).png).

"Halk TV, Görkemli Hatıralar'ın çekiminin Eren Erdem tarafından engellendiğini belirtti," *Evrensel*, 23 Temmuz 2023. [evrensel.net/haber/495353/halk-tv-gorkemli-hatiralarin-cekiminin-eren-erdem-tarafindan-engellendigini-belirtti](https://www.evrensel.net/haber/495353/halk-tv-gorkemli-hatiralarin-cekiminin-eren-erdem-tarafindan-engellendigini-belirtti).

"Haluk Levent İzmir'de Arabalı Vapurda 23 Nisan Konseri Verdi," *Yeni Asır*, 23 Nisan 2020. [yeniasir.com.tr/gundem/2020/04/23/haluk-levent-izmirde-arabali-vapurda-23-nisan-konseri-verdi](https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2020/04/23/haluk-levent-izmirde-arabali-vapurda-23-nisan-konseri-verdi).

"İstanbul Kültür Sanat Platformu Danışma Kurulu ilk toplantısını yaptı," *Kültür İstanbul*, 4 Eylül 2020. [kultur.istanbul/istanbul-kultur-sanat-platformu-danisma-kurulu-ilk-toplantisini-yapti/](https://www.kultur.istanbul/istanbul-kultur-sanat-platformu-danisma-kurulu-ilk-toplantisini-yapti/).

"Samandağ'da kadınlar buhur ve rihenlerle yürüdü: Hakkımızı helal etmiyoruz," *BirGün Gazetesi*, 18 Mart 2023. [birgun.net/haber/samandag-da-kadinlar-bahhur-ve-rihenlerle-yurudu-hakkimizi-helal-etmiyoruz-425315](https://www.birgun.net/haber/samandag-da-kadinlar-bahhur-ve-rihenlerle-yurudu-hakkimizi-helal-etmiyoruz-425315).

"Sistem," *Nişanyan Sözlük*, [nisanyansozluk.com/kelime/sistem](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sistem).

“Türkiye’de haftalık mesai saatleri Avrupa’ya göre ortalama 6 buçuk saat daha uzun,” *Euronews*, 18 Temmuz 2023. tr.euronews.com/2023/07/18/turkiyede-haftalik-mesai-saatleri-avrupaya-gore-ortalama-6-bucuk-saat-daha-uzun.

“Türkiye’nin ilk ‘yarı açık’ sergisi, *Mersin Olay*,” 30 Ağustos 2022. mersinolay.com/haber/8189/turkiyenin-ilk-yari-acik-sergisi.html.

Yazar Hakkında

Ulaş Bayraktar, Galatasaray Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladığı lisans eğitiminin ardından yüksek lisans ve doktorasını Siyaset Bilimi alanında Paris Siyasal Etüdler Enstitüsünde yaptı. Yerel yönetimler, kentsel siyaset ve kamu politikaları konusunda çalışmaları ve yayınları olan Bayraktar 2017'de kurucu ortakları arasında olduğu Kültürhane ile bu bilimsel çalışmalarının mütevazi pilot uygulamalarını hayata geçirme şansı buldu. Halen Mersin niversitesinde đretim yesi olarak çalışmaktadır.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV)

İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV), kâr amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan bir kültür kurumu. 1973 yılından bu yana İstanbul'un kültür-sanat yaşamını zenginleştiren çalışmalar yürütüyor. Düzenli olarak İstanbul Müzik, Film, Tiyatro ve Caz Festivalleri, İstanbul Bienali, İstanbul Tasarım Bienali, Leyla Gencer Şan Yarışması ve Filmekimi'ni düzenleyen, yıl boyunca özel etkinlikler gerçekleştiren vakıf, Nejat Eczacıbaşı Binası'nda yer alan Salon İKSV'de farklı disiplinlerdeki etkinliklere evsahipliği yapıyor ve İKSV Alt Kat'ta çocuklara ve gençlere yönelik yaratıcı bir etkinlik programı sunuyor.

Venedik Bienali'nde dönüşümlü olarak Uluslararası Mimarlık ve Sanat Sergilerindeki Türkiye Pavyonu'nun organizasyonunu üstlenen İKSV, kültür politikalarının geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla araştırmalar yürütüyor ve raporlar hazırlıyor. Vakıf ayrıca festivallerinde sunduğu ödüller, verdiği eser siparişleri, yer aldığı yerel ve uluslararası ortak yapımlar ve Fransa'daki Cité Internationale des Arts sanatçı atölyesinde yürüttüğü bir misafir sanatçı programının yanı sıra her yıl sunduğu Aydın Gün Teşvik Ödülü, Talât Sait Halman Çeviri Ödülü ve Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatro Teşvik Ödülü ile güncel kültür-sanat üretimini destekliyor.

İKSV, 2018'den beri UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun genel kurul üyeleri arasında yer alıyor.

iksv.org

İKSV'nin kültür politikaları çalışmaları kapsamında hazırladığı tüm raporlara, iksv.org adresinden erişilebiliyor.

Değerli görüşleri için
teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Füsün Üstel
Prof. Dr. Savaş Zafer Şahin

Değerli katkılarıyla.

Dr. Ebru Işıklı
Doç. Dr. Serhan Ada

Yazar

Doç. Dr. Ulaş Bayraktar

Araştırma ve
Eğitim Koordinatörü
Ekin Çuhadar

Proje Ekibi
Özlem Ece
Dr. H. Selen Akçalı
Berk Çakır
Neslihan Öztürk
Ayberk Çelikel
Emre Seymenoğlu
Kadir Altoprak
Kadir Ayyıldız
Ali Cebe
Emre Kaya

Araştırma Şirketi
Frekans Araştırma

Araştırma sürecinde
gerçekleştirilen anketlere,
odak grup toplantılarına ve
derinlemesine görüşmelere
zamanlarını ayırarak gönüllü
olarak katılan tüm bilgi
verenlere teşekkür ederiz.

Raporun hazırlık, araştırma,
basım ve iletişim süreçlerinde
destekleri için tüm İKSV
ekiplerine teşekkür ederiz.

Grafik Tasarım
Burcu Kayalar

Yapım
BEK Tasarım ve Danışmanlık

Veri Görselleştirme
Pınar Kuyucu Soğancı,
Veri Much

Düzeltili
Erim Şerifoğlu

Baskı
LWP Global Danışmanlık
Baskı Reklam ve İletişim Hizmetleri
Ltd. Şti.

*İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın kültür
politikaları çalışmaları kapsamında
hazırlanmıştır. Kaynak göstermek
kaydıyla doğrudan veya dolaylı
olarak kullanılabilir.*

*Rapordaki tüm internet kaynaklarına
en son 21 Aralık 2023 tarihinde
erişilmiştir.*

Bilimsel ve eğitsel amaçlara yöneliktir.

© İstanbul Kültür Sanat Vakfı
Nejat Eczacıbaşı Binası
Sadı Konuralp Caddesi No: 5
Şişhane 34430 İstanbul
T: (212) 334 07 00 (pbx)
F: (212) 334 07 01
info@iksv.org
iksv.org

İstanbul, Ocak 2024

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Yürütücülüğünde

İştirakiyle

**İSTANBUL
KÜLTÜR
SANAT
VAKFI**

